

T.C
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
2016-YL-038

ARJANTİN VE VENEZUELA DENEYİMLERİ
BAĞLAMINDA LATİN AMERİKA'DA
NEOLİBERALİZM SONRASI YENİ ARAYIŞLAR:
POST-NEOLİBERALİZM VE ANTI-
NEOLİBERALİZM

HAZIRLAYAN
Mine GERGÜN

TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Merve İrem YAPICI

AYDIN-2016

T.C
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Mine GERGÜN tarafından hazırlanan “Arjantin Ve Venezuela Deneyimleri Bağlamında Latin Amerika’da Neoliberalizm Sonrası Yeni Arayışlar: Post-Neoliberalizm Ve Anti-Neoliberalizm” başlıklı tez 27.06.2016 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

Unvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmzası
Başkan : Yrd. Doç. Dr. M. İrem Yapıcı	ADÜ
Üye : Yrd. Doç. Dr. Utku Yapıcı	ADÜ
Üye : Yrd. Doç. Dr. E. Burcu Bulgurcu Gürel	MSKÜ

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu yüksek lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun Sayılı kararıyla tarihinde onaylanmıştır.

Prof. Dr. Recep TEKELİ
Enstitü Müdürü

T.C
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

...../...../2016

Mine GERGÜN

ÖZET

ARJANTİN VE VENEZUELA DENEYİMLERİ BAĞLAMINDA LATİN AMERİKA’DA NEOLİBERALİZM SONRASI YENİ ARAYIŞLAR: POST-NEOLİBERALİZM VE ANTI- NEOLİBERALİZM

Mine GERGÜN

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Merve İrem Yapıcı

2016, 103 sayfa

Bu çalışma, 1980’ler itibariyle neoliberal politikaların uygulandığı Latin Amerika ülkelerinden Arjantin ve Venezuela’nın neoliberalizm sonrası ekonomik, sosyal ve dış politika alanındaki dönüşümlerini konu edinmektedir. Söz konusu iki ülkedeki bu dönüşüm, neoliberal politikaların başarısızlığı sonrası ortaya çıkan post-neoliberalizm ve anti-neoliberalizm kavramları çerçevesinde analiz edilmiştir. Ayrıca bu tez Arjantin ve Venezuela’nın neoliberalizmden ne ölçüde uzaklaştığının cevabını vermeye çalışmaktadır.

Bu çalışma temelde 3 bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde liberalizm teorisi ve bu teoriden doğan neoliberalizm ve ardından post-neoliberalizm ve anti-neoliberalizm tanımlanmıştır. 2. bölümde Latin Amerika’da neoliberal dönem incelenmiş ve son olarak Arjantin’in Kirchner döneminde post-neoliberal ve Venezuela’nın Chavez döneminde anti-neoliberal politikalar uyguladığı ispatlanmaya çalışılmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Post-neoliberalizm, Anti-neoliberalizm, Latin Amerika, Arjantin, Venezuela.

ABSTRACT

NEW APPROACHES TO LATIN AMERICA NEOLIBERALISM WITHIN THE CONTEXT OF ARGENTINA AND VENEZUELA EXPERIENCES: POST-NEOLIBERALISM AND ANTI- NEOLIBERALISM

Mine GERGÜN

M.sc. Thesis, at International Relations

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Merve İrem Yapıcı

This thesis analyzes the economic, social and foreign policy transformations in two Latin American countries; Argentina and Venezuela after neoliberalization period that has implemented neoliberal politics since 1980's. The transformations of these two countries are analyzed within the context of post-neoliberalism and anti-neoliberalism which emerged from the failure of neoliberalism. Furthermore, this study tries to answer to what extent these two countries have grown away from neoliberalism.

This thesis is organized in three main chapters. Liberalism and neoliberalism, anti-neoliberalism and post-neoliberalism, born out of liberalism, are defined in the first chapter. The second chapter focuses on the neoliberal period in Latin America, and the thesis ends with the endeavors to demonstrate that post-neoliberal politics were implemented in Kirchner's Argentina and anti-neoliberal politics were implemented in Chavez's Venezuela.

KEY WORDS: Post-neoliberalism, Latin America, Argentina, Venezuela.

ÖNSÖZ

“Arjantin ve Venezuela Deneyimleri Bağlamında Latin Amerika’da Neoliberalizm Sonrası Yeni Arayışlar: Post-neoliberalizm ve Anti-neoliberalizm” başlıklı bu tez çalışmamı hazırlama sürecinde akademik birikimi ile bana yol gösterici olan, çalışmama eleştiri, görüş ve önerileriyle katkısı olan hocalarım Yrd. Doç. Dr. Merve İrem YAPICI ve Yrd. Doç. Dr. Utku YAPICI’ya ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Çalışmalarım boyunca beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan ve sabırla desteğini her zaman hissettiren eşime de sonsuz teşekkürler...

Mine Gergün

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	ix
ÖNSÖZ	xi
SİMGELER DİZİNİ.....	xv
TABLolar DİZİNİ	xviii
GİRİŞ	1
1. NEOLİBERALİZMİN SONU: POST-NEOLİBERALİZM VE ANTİNEOLİBERALİZM.....	5
1.1. Liberalizm	5
1.2. Neoliberalizm.....	10
1.3. Post-neoliberalizm.....	15
1.4. Anti-neoliberalizm	21
2. LATİN AMERİKA 'DA NEOLİBERALİZM VE SONRASI	26
2.1. Latin Amerika'da Neoliberalizm Öncesi Dönem.....	26
2.2. Latin Amerika'da Neoliberalizm: Washington ve Post-Washington Uzlaşısı .	29
2.3. Latin Amerika'da Neoliberalizm Sonrası Dönem.....	36
3. LATİN AMERİKA 'DA POST NEOLİBERALİZM VE ANTİ- NEOLİBERALİZMİN İKİ ÖRNEĞİ: ARJANTİN VE VENEZUELA.....	45
3.1. Arjantin ve Post-neoliberalizm.....	45
3.1.1. Kirchner'den Önce Arjantin.....	45
3.1.2. Kirchner Dönemi Ekonomi Politikaları	49
3.1.3. Kirchner Dönemi Sosyal Politikaları	52
3.2. Venezuela Deneyimi	54
3.2.1. Tarihi Altyapı.....	54

3.2.2. Venezuela’da Politik Dönüşüm: Chavez.....	58
3.2.3. Chavez Dönemi Ekonomi Politikaları.....	60
3.2.4. Chavez Dönemi Sosyal Politikaları.....	62
3.3. Chavez ve Kirchner Dönemlerinde İzlenen Dış Politikaların Analizi.....	65
3.3.1. Latin Amerika ve ABD İlişkilerine Genel Bakış.....	65
3.3.2. Kirchner Döneminde Arjantin Dış Politikası ve Post-neoliberalizm	68
3.3.3. Chavez Dönemi ve Venezuela’nın İzlediği Anti-neoliberal Dış Politika: ABD Karşıtlığı, Petrol ve Bölgesel Bütünleşmeler.....	71
3.3.4. Venezuela-Arjantin İkili İlişkileri	77
TARTIŞMA VE SONUÇ.....	80
KAYNAKLAR.....	83
ÖZGEÇMİŞ.....	103

SİMGELER DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AD	: Venezuela Accion Democratica
ALBA	: Latin Amerika için Bolivarıcı İttifak
BRIC	: Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin
CIA	: Central Intelligence Agency – ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı
CONAIE	: Ekvador Yerli Ulusları Konfederasyonu
COPEI	: Comité de Organización Política Eleitoral Indepente
CSI	: Container Security Initiative
DB	: Dünya Bankası
DHS	: Trade Transparency
ECLAC	: Latin Amerika Ülkeleri Ekonomik Komisyonu
FED	: Amerikan Merkez Bankası
FARC	: Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri - Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia
FTA	: Serbest Ticaret Anlaşması
FTAA	: Amerika Serbest Ticaret Bölgesi - Free Trade Area of the Americas
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
MAS	: Movimiento Al Socialista (Bolivya’da Sosyalizme Doğru Hareket Partisi)
MBR-200	: Movimiento Bolivariano Revolucionario-200
MNJ	: Ulusal Adaletçi Hareket
MST	: Brezilya Topraksız İşçi Hareketi

OAS	: Amerikan Devletleri Örgütü - Organization of American States
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PANES	: Ulusal Sosyal Acil Programı
PDVSA	: Venezuela Devleti Petrol Şirketi
PJ	: Partido Justicialista - Adaletçi Parti
PSUV	: Venezuela Birleşik Sosyalist Partisini
SCRER	: İstikrarlı ve Rekabet Edilebilir Döviz Kuru
TINA	: “Neoliberalizmin Alternatifi Olamaz” söyleminin kısaltması
UNASUR	: Güney Amerika Ulusları Birliği
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization - Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
USD	: ABD Doları
vb.	: Ve benzeri
WU	: Washington Uzlaşısı
YPF	: Yacimientos Petrolíferos Fiscales (Arjantin Enerji Şirketi)

TABLolar DİZİNİ

Tablo 2.1. Yıllar İtibariyle Latin Amerika Ülkelerinde Reel Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) Büyüme Oranları.....	33
Tablo 2.2. Bölgelere Göre Büyüme Oranları Karşılaştırması	34
Tablo 2.3. Neoliberal Krizler Sonrası Latin Amerika’da İktidara Gelen Sol Hükümetler.....	39

GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler literatüründe Latin Amerika’da neoliberalizm sonrası dönemde yaşanan siyasal, ekonomik ve toplumsal değişimler üzerine yazılmış birçok akademik çalışma mevcuttur. Bu çalışmalardaki genel kanı, bölgede neoliberalizm sonrası süreçte Amerika Birleşik Devletleri’ne (ABD) ve uluslararası kuruluşlara karşı iktidarlar ve toplumsal hareketler ile birlikte, ABD hegemonyasına karşı yeni bir sol dalganın yükselişe geçtiği yönündedir. “21. Yüzyıl Sosyalizmi”, “Latin Amerika Devrimi” veya “Solun Son Devrimi” olarak da adlandırılan bu sol dalga, bölge ülkeleri bazında incelendiğinde, ülkelerin her birine özgü birçok kavramın, olgunun ve sürecin var olduğu görülmektedir.

Çalışmaya başlarken temel amaç, sadece Latin Amerika’da devletlerin neoliberalizm sonrası politik, sosyal, ekonomik ve dış politika dönüşümlerini tartışmak olarak belirlenmişken, neoliberalizm sonrası süreci post-neoliberal ve anti-neoliberal uygulamalar aracılığıyla ifade etmenin doğru olacağı düşünülmüştür. Latin Amerika’da neoliberalizmin ardından yaşananları sadece sol hükümetlere indirgemenin araştırmayı eksik kılacağı ve tek bir paradigma üzerinden toptan değerlendirme yapmanın eksik bir çözümlene olacağının farkına varılmıştır.

Latin Amerika ülkeleri, ABD ile coğrafi yakınlığının etkisiyle uluslararası sistemde önemli bir yere sahiptir. 18 ülkeden¹ oluşan ve zengin yeraltı kaynaklarına sahip olan Latin Amerika, 15. yüzyıldan itibaren sömürgeleştirilmeye başlanmıştır. Latin Amerika tarihi Güney Amerika yerlileri, Aztekler, Mayalar ve Kızılderililerin kolonileştirilmesinden itibaren kanlı savaşlara sahne olmuştur (Galeano, 1997/2006: 25). Yüzyıllar öncesinden başlayan bu mücadele zemini bugün hala Latin Amerika’nın en temel karakteristik özelliklerindedir.

Bölge halklarının emperyal güçlerle mücadelesi, İspanya’nın ve Portekiz’in bölgeyi kolonileştirmesi ile başlamış, bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanma sürecinde birbirleriyle yaşadıkları iktidar kavgaları ile devam etmiş ve ABD’nin

¹ Arjantin, Bolivya, Brezilya, Costa Rika, Dominik Cumhuriyeti, El Salvador, Nikaragua, Şili, Kolombiya, Ekvador, Guatemala, Honduras, Meksika, Paraguay, Peru, Panama, Uruguay, Venezuela (UNDP, 2013: 9).

bölge üzerinde önce siyasi, ardından askeri ve nihayetinde neoliberal dönemde ekonomik hâkimiyet kurması ile günümüze kadar canlı kalmıştır. Bugün Latin Amerika ülkelerinin bir kısmı kendine özgü yöntemlerle, ABD'ye ve neoliberal politikalara karşı hâlâ mücadele etmektedir. Bu mücadele zemininin ortaya konmaya çalışılması tezin omurgasını oluşturmaktadır.

Bölge ülkeleri tanımlanırken, Latin Amerika ve Güney Amerika ifadelerinin birbirlerinin yerine sık sık kullanılması kavram karmaşasına neden olmaktadır. Amerika Kıtası, Kuzey ve Güney Amerika olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Güney Amerika denildiğinde, genellikle Amerika kıtasının güneyinde yer alan coğrafi bölge kastedilmektedir. Uluslararası ilişkiler bağlamında ise, Latin Amerika, ABD'nin güneyinde bulunan Latin dillerinin konuşulduğu ülkeleri içermektedir. Siyasi alanda, Latin Amerika kavramının kullanılmasında ortak tarihi ve kültürel faktörler etkindir. Kuşkusuz, bu durum çelişiklere de yol açmaktadır. Örneğin, Meksika coğrafya bilimcilerine göre Kuzey Amerika'da yer alırken, kültürel bağ olarak Latin Amerika'ya yakındır. "Latin Amerika" ifadesi 1948'de Latin Amerika Ülkeleri Ekonomik Komisyonu'nun (ECLAC) kurulması ile akademik ve siyasi alanda bölgeyi ifade etmek için yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır (Holloway, 2008: 1-2). Tezde, bölgede neoliberalizm sonrası yaşananlar ABD'nin bölgeye yönelik politikaları ve sonuçları bağlamında irdeleneceği için Latin Amerika kavramının kullanılmasının daha doğru olacağı düşünülmüştür.

1830'lu yıllardan itibaren bağımsızlıklarını kazanan Latin Amerika ülkeleri, 2000'li yıllara kadar ABD'nin bölgeye yönelik politikaları doğrultusunda siyasi, ekonomik ve toplumsal değişim süreçleri yaşamışlardır. ABD'nin Latin Amerika'yı neoliberalizm aracılığıyla kontrol altında tutma politika ve girişimleri askeri diktatörlüklerin oluşturulması döneminde başlamıştır. Askeri rejimler altında neoliberal düzen kurulmuş, bu düzen aracılığı ile ticaret engelleri kaldırılmış, yabancı yatırım teşvik edilmiş ve özelleştirmeler başlamıştır. Başka bir ifadeyle, neoliberal politikaların yasal, kurumsal ve ideolojik temelleri atılmıştır (Gilbert, 2008: 17-18). Özellikle 1980'de Ronald Reagan'ın ABD'de iktidara gelmesiyle, bölge ülkeleri üzerindeki ABD'nin ekonomik etkisinde bir artış gözlemlenmiştir. ABD, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (DB) ve Amerikan Hazinesi aracılığıyla kendisinin de merkezinde olacağı küresel bir serbest piyasa düzeni öngörmüştür. Serbest piyasa düzenine göre, devletlerin ticaret politikaları serbest olmalı, döviz kurlarına müdahale edilmemeli, serbest

piyasanın sorunu çözmesi beklenmeli, sermaye akışkan olmalı ve dünyada iktisadi engeller kaldırılmalıdır (Manisalı, 2004: 94).

Konuyla ilgili birkaç örnek vermek gerekirse Arjantin’de 1989-1999 yılları arasında Menem, Brezilya’da 1994-2003 yılları arasında Cardoso iktidarlarının neoliberal politikaları uygulamaya geçirdiklerini söylemek mümkündür. Dolayısıyla, IMF ve DB vasıtasıyla neoliberalizm Latin Amerika’ya ithal edilmiştir. Ancak ABD’nin Washington Uzlaşısı çerçevesinde uyguladığı politikalar beklenen gelişmeleri sağlayamamış ve 1990’lı yılların sonunda yoksulluk artarken gelir düşmüş, toplumsal adaletsizlik belirginleşmiştir (Gilbert, 2008: 23).

Latin Amerika’da bu uzlaşya bağlı kalan neoliberal rejimler başarısızlığa uğramıştır. Başarısız neoliberal politikalar, en büyük etkisini emekçi sınıflar üzerinde göstermiş, ABD destekli iktidarlara karşı bir dizi ayaklanma patlak vermiştir. Ekvador’da Ekvador Yerli Ulusları Konfederasyonu (CONAIE), Brezilya’da Brezilya Topraksız Kır İşçileri Hareketi (MST), Meksika’da Zapatistalar ve Arjantin’de Piquetero Hareketi, neoliberal politikalara karşı direnme sürecinin önde gelen aktörleri olarak göze çarpmaktadırlar (Veltmeyer ve Petras, 2007: 66).

1990’lı yılların sonuna gelindiğinde kıtada başlayan siyasi değişimler neticesinde Latin Amerika ülkeleri ekonomi, siyaset ve dış politika alanlarında ABD’den bağımsız hareket etme eğilimi içine girmişlerdir. Özelleştirmelere ve yeni istihdam politikalarına karşı çıkan yeni görüşler neoliberalizmin Thatcher politikalarının aksine alternatifsiz olmadığını göstermiştir. Latin Amerika’da neoliberalizmin başarısızlığı neticesinde yaşanan bu toplumsal hareketler iktidar değişimlerine sebep olmuş, Venezuela’da Chavez’i, Bolivya’da Morales’i, Brezilya’da Silva’yı, Arjantin’de Kirchner’i, Şili’de Lagos ve Bachelet’i, Ekvador’da Correa’yı, Uruguay’da Vazquez’i iktidara getirmiştir (Espinal, 1992: 27-48).

Latin Amerika’da iktidara gelen hükümetlerin neoliberalizme karşıt olmaları ortak özellikleri olsa da tek tek ülke deneyimleri açısından farklılıkları bulunmaktadır. Latin Amerika hükümetlerini neoliberalizmin kalkınma yaklaşımlarını kırmadan iyileştirme eğiliminde olan hükümetler (post-neoliberaler) ve neoliberalizmden tam anlamıyla uzaklaşmaya çalışan, ABD’ye

karşı korumacılık önlemleri alan hükümetler (anti-neoliberaler) olarak iki ana başlık altında toplamak mümkündür.

Bu çalışmada Arjantin post-neoliberal politikalarıyla ilk grupta, Venezuela ise anti-neoliberal politikalarıyla ikinci grupta ele alınacaktır. Söz konusu devletlerin örnek olarak seçiminde, Arjantin'i 2001'de iflasa götüren neoliberal krizin ardından Kirchner hükümetinin uyguladığı politikalarla kısa sürede ülkede istikrarı sağlaması ve Chavez'in diğer anti-neoliberal hükümetlerle kıyaslandığında daha Amerikan karşıtı bir duruşla sadece Latin Amerika'da değil, tüm dünyada ABD'ye karşı mücadelede örnek gösterilmesi etkili olmuştur. Çalışmanın temel hedefi her ikisi de sol eğilimli görülen Arjantin'deki Nestor Kirchner hükümeti ile Venezuela'daki Hugo Chavez hükümeti arasındaki ideolojik farklılığı ortaya çıkarabilmektir. Bu sayede, örnek ülkeler üzerinden neoliberalizme alternatif post-neoliberal ve anti-neoliberal modeller incelenecek ve bu modellerin söz konusu ülkelerin dış politikalarına etkisi saptanmaya çalışılacaktır.

1. NEOLİBERALİZMİN SONU: POST-NEOLİBERALİZM VE ANTI-NEOLİBERALİZM

Çalışmanın bu bölümünde; Latin Amerika’da 2000’li yıllardan itibaren neoliberal teoriden doğan post-neoliberalizm ve anti-neoliberalizm incelenerek, liberalizmin 2000’li yıllardaki izleri sürülmüştür. Ancak, neoliberalizm, post-neoliberalizm ve anti-neoliberalizmi tartışmadan önce, liberalizm teorisinin ne olduğunu tanımlamak gerekli görülmüştür.

1.1. Liberalizm

Liberalizm, İngilizce “liberty” sözcüğünden türetilmiştir ve “özgürlük”, “hürriyet” veya “serbestlik” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, liberalizm için “bireylerin inanç, vicdan ve düşünce özgürlüklerini temel alan siyasi ve ekonomik bir ideolojidir” tanımlaması yapılabilir. Başka bir ifadeyle, liberalizm hem ekonomi, hem de siyaset alanında devlet, birey ve toplum arasındaki ilişkilerde bireyin hak ve özgürlüklerini temel almaktadır (Yayla, 2002: 16-18).

Kökleri 18. ve 19. yüzyıla dayanan klasik liberalizmin temelinde birey ve bireyin özgürleşmesi ile adil ve barışçıl bir dünya düzeninin kurulması yatmaktadır. Bu bireycilik anlayışı insanın birey olarak istediği amaçları özgürce seçebilmesini ve bu amaçlara ulaşmak için istediği araçları kullanabilmesini ifade etmektedir (Tayyar ve Çetin, 2013: 110). Bunun yanında kişilerin hiç kimsenin müdahale edemeyeceği hatta devletin bile etkin olamayacağı bir hayatının olduğunu öne sürerek devletin yetki alanının kısıtlanmasını ve “sınırlı devlet” ilkesini savunmuştur. Öyleyse liberalizmin temelinde 3 öğe vardır. Bunlar;

- Bireycilik,
- Özgürlük,
- Devlet müdahalesi olmadan doğal düzen (Çetin, 2001: 221-226).

Ortaçağ düzeninin yıkılması ve Rönesans’ın yaydığı özgürlük ortamında Aydınlanma Çağı düşünürleri Locke, Hume, Smith ve Kant, liberal fikirlerin ilk savunucuları olmuştur. Hayek liberalizmin çıkış noktasını 18. yüzyılda kurulan İngiliz Whig’lerinin² politik doktrinleri olarak ele almaktadır (Hayek, 2011: 528).

² İngiltere’de 18. yüzyılda kurulan ve şimdi Liberal Parti olan siyasi partidir.

Liberal kavramını ilk kullanan yazar ise Adam Smith olmuştur ve siyaset sözlüğünün bir kavramı haline gelen liberalizm, bireyin her alanda özgürlüğü anlamında kullanılmıştır (Smith, 1776/ 2011: 118).

Kimi yazarlar liberalizmi siyasal bir teori veya doktrin olarak, kimileri ise ekonomik bir doktrin olarak tanımlamaktadırlar. Liberalizm dendiğinde akla genellikle ekonomik bir doktrin gelmektedir. Liberalist ekonomi sistemi, devletin en alt seviyede ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunmakta ve en ideal durumun devletin sınıflar, bireyler ve devletler arasındaki ekonomik ilişkilere müdahale etmemesi gerektiğini ileri sürmektedir. Liberalizme göre, devletin yetkisi her alanda kısıtlanarak, devlet toplumsal ve kültürel yaşamın düzenlenmesinde etkin rol oynamamalıdır.

Ekonomi bağlamında liberalizm dünya barışının ancak serbest piyasa ekonomisi kurallarının geçerli olduğu bir sistemde mümkün olabileceğini savunmuştur. Ekonomik ilişkiler devletleri ortak menfaatlere sahip aktörler haline getirmekte, böylece devletler karşılıklı ticareti mümkün kılan barış ortamını sağlayacak iradeyi gösterebilmektedirler (Tayyar ve Çetin, 2013: 13-15).

Genel anlamda devletin ekonomi üzerinde oldukça az etkisinin bulunması gerektiğini savunan iktisadi liberalizmin sloganı Adam Smith tarafından ortaya atılan “*laissez faire*”dir³. (Backhouse, 2000: 66). İktisadi liberalizmin kurucusu Adam Smith’e göre bireylerin kendi çıkarları peşinde koşması toplumsal faydayı da beraberinde getirecektir. Bu yaklaşıma göre, herkesin bencil olduğu bir toplumda uyum, kendi kendine oluşacak, insan çıkarlarının gücü beraberinde ekonomik dengeyi getirecektir. Bu doğal uyum sürecini ise piyasa sağlayacaktır (Yayla, 2002: 83).

Buna karşılık liberalizmi siyasal bir teori olarak ele alan Sabine’e göre; liberalizm komünizme karşı oluşturulmuş bir teoridir. Bu bakış açısından, liberalizm devlet yetkisinin her anlamda kısıtlanmasını ifade etmekte ve minimal devlet kavramına tutunarak, özgürlüğü birincil politik değer haline getirmektedir. Kültürel anlamda liberalizm ise basitçe muhafazakârlık ve tutuculuk karşıtlığı olarak tanımlanmaktadır (Sandıklı, 2012: 13).

³ “*Laissez Faire*”, “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler.” anlamında kullanılmaktadır (Yayla, 2002: 16).

Bir diğerk başat teori olan realizm, I. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ilişkiler disiplininde idealizmin başarısız olması sonucunda en etkili teori olmuştur. Thucydides, Machiavelli, Hobbes gibi düşünürler realizmin öncüsü olarak kabul edilmektedirler. Realistler, idealistleri gerçekte ne olduğuyula değil, ne olması gerektiğiyyle ilgili oldukları için ütopyacı olarak nitelendirmekte ve uluslararası ilişkilerin doğasını anlamakta yetersiz kaldıklarını iddia etmektedirler. Klasik realizmin kurucusu olarak kabul edilen Hans Morgenthau'ya göre realizm güç ve çıkar yaklaşımıdır. Uluslararası politika, kaynağı insan doğası olan evrensel ve nesnel kurallar aracılığıyla yönetilmektedir (Morgenthau, 1948: 13-26).

Realistler, insan doğasının idealistlerin ifade ettiğinin aksine iyi olmadığını, tam tersine insanların bencil varlıklar olduklarını ve çıkarlarının peşinde koştuklarını iddia etmektedirler. Realizme göre, uluslararası sistemin yapısı anarşiktir. Çıkarlar çatıştığında devletler savaştan çekinmezler (Morgenthau, 1948: 125-162). Liberalizme göre ise; insan doğası barışçıldır. Uluslararası ilişkiler, çatışma yerine işbirliği üzerinden tanımlanabilir ve insan doğasının barışçıl olması uluslararası sistemde ve devletler bazında ilerleme sağlayacaktır. Bu bakış açısına göre, realistlerin aksine uluslararası sistemde sadece devletlerden oluşan aktörler değil, farklı aktörler (bireyler, devletler, uluslararası örgütler, uluslararası örgütlenmeler) de vardır ve bu farklı aktörler arasında hem çatışma, hem de işbirliği bulunmaktadır (Bozdağlıoğlu, 2000: 138-143).

Bir uluslararası ilişkiler doktrini olarak liberalizm, realizmin aksine devletlerin savaşa meyilli olmadıklarını, bu yüzden askeri gücün artırılmasına gerek olmadığını savunmaktadır. Liberal teoriye göre, demokratik yapı geliştikçe savaşın gereksiz olduğu doğal olarak anlaşılacaktır. Liberaller, uluslararası hukukun üstünlüğünü kabul etmekte ve uluslararası barışın devamlı olabilmesinin koşulunu ise üst bir yargı mekanizmasının varlığına şart koşmaktadırlar (Oneal, Russett ve Berbaum, 2003: 372). Liberalizm, realizme eleştiriler getirerek, realistlerin aksine tek analiz birimi olarak devletleri ele almamakta, analiz birimi için devletin yanı sıra birey ve uluslararası örgütleri de dâhil etmekte, uluslararası sistemi çok aktörlü olarak tanımlamaktadır (Sandıklı, 2012: 13).

Liberallere göre; ekonomik ilişkiler, toplumsal ve kültürel ilişkiler, çevresel sorunlar uluslararası ilişkilerde giderek önem kazanmakta ve uluslararası sistemi etkilemektedir. Uluslararası politikanın belirlenmesinde; uluslararası sistemin, devletlerin etkileşimlerinin, sosyal grupların ve bireylerin etkileri irdelenmelidir.

Ancak realizm, bu konuları gözardı etmektedir. Liberaller, realistlerin aksine uluslararası ilişkilerin sadece güç açısından tanımlanmaması gerektiğini savunmakta ve aynı zamanda askeri gücün kullanılmasına da maliyeti arttırdığı gerekçesiyle karşı çıkmaktadırlar (Keohane, 1984: 5-32).

Realistler tarafından liberal teori, idealist ve ütöpik olarak tanımlansa da Moravcsik, liberalizmin realizmden üç özelliği ile üstün olduğunu iddia etmektedir. Bunlar;

- Liberalizm uluslararası sistemdeki gerekli tarihi değişimi takip etmekteyken, realizm durağan ve döngüseldir.
- Realizm, diplomatik konuların yüksek politikadan alçak politikaya evrilmesini, uluslararası ekonomik ve politik düzenlemelerdeki dönüşümleri açıklayamaz. Realistler için devletin bekasını sürdürmeye ilişkin ulusal güvenlik meseleleri yüksek politika; sosyal ve ekonomik meseleler ise alçak politika olarak tanımlanmaktadır.
- Liberalizm, sistemik ve ulusal faktörleri tek bir çerçevede toplamaktadır. Liberalizme göre, iç politika dış politikadan üstün değildir (Moravcsik, 1997: 534-535).

I. Dünya Savaşı'nın ardından, Avrupa'da devlet politikaları liberalizm ile yönlendirilmiş ve öncelikle savaşın yıkıma uğrattığı devletlerin, politik ve ekonomik kurumlarını düzenlemek için teşebbüslerde bulunulmuştur. Ancak 1930'da etkisini göstermeye başlayan ekonomik kaos başta ABD ve Avrupa'yı etkisi altına alsa da, tüm dünyada yıkıcı etkiler yaratmıştır. 1930'lardan itibaren gelişme gösteren dünyadaki politik ve ekonomik kaos sonucunda ise bazı ülkelerde diktatörler yönetimi hızla ele geçirmişlerdir. Bu gelişmeler, ekonomik ve siyasi buhranlarla liberalizmin etkisinin II. Dünya Savaşı'na kadar azalmasını da beraberinde getirmiştir (Hayek, 2011: 234-249).

Aynı süreçte, ekonomik güçlükler, işsizlik ve para birimlerindeki istikrarsızlık nedeniyle hükümetlerin ekonomi üzerindeki kontrolünde artış yaşanmış, bu durum korumacılığın ve milliyetçi politikaların yeniden canlanmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda, hükümetlerin bürokrasi aygıtının hızla büyümesi ve hükümetler tarafından geniş kapsamlı keyfi yetkilerin kazanılması durumu ortaya çıkmıştır.

1929 yılında ABD’de ekonomik çöküşü izleyen Büyük Bunalım süresince belirmeye başlayan bu eğilimler, 1931’de İngiltere’nin korumacılığa geri dönüşü ile daha belirgin hale gelmişlerdir. Avrupa’da yükseliş gösteren totaliter rejimler sadece zayıf liberal çevreleri ortadan kaldırmakla kalmamış, aynı zamanda savaş tehdidi oluşturmuştur. Söz konusu rejimler ekonomik ve askeri politikalarda da hükümetin karar alma gücünü arttırmıştır. (Moravcsik, 2011: 19). Keynesyen İktisat Okulu’nun “Müdahaleci Devlet” anlayışı hızlı bir biçimde parlamış ve ekonomiye devlet müdahalesinin gerekliliğini savunan ancak özel sektörün de ağırlıklı olduğu Keynesyen teori ile devletin ekonomideki rolü ve ağırlığı artmıştır. Keynes’in teorisi temelde, devlet müdahalesinin ekonomik istikrarı sağlayacağı ve böylece kriz dönemlerinin rahatlıkla aşılabileceği görüşünü savunmaktadır. Keynes’in iddiasına göre, büyüme ve istihdamı ekonomideki toplam talep düzeyi belirlemektedir. Hükümet tam istihdamı sağlamak için para politikalarında yaptığı ayarlamalarla talebi düzenlemektedir. Keynesyen ekonomi politikaları, ABD’de ve birçok Avrupa ülkesinde 1970’lerin sonuna dek uygulanmıştır (Heywood, 2014: 76).

Böylece farklı yazarlar tarafından farklı biçimlerde tanımlanan ve gittikçe muğlak bir kavram haline gelen liberalizm, 19. yüzyıldaki popülerliğini kaybetmiş ve 20. yüzyıla gelindiğinde yerini devletçi, sosyalist fikirlere bırakmıştır. Rusya’da gerçekleşen Bolşevik İhtilali ve sonrasında sosyalizmin saygınlık kazanması neticesinde, II. Dünya Savaşı’nın sonlarına dek sosyalizm liberalizme alternatif olarak görülmüştür (Harvey, 2007: 12).

1947 yılında liberal teoriyi yeniden canlandırmak için neler yapılabileceğini tartışmak amacıyla Hayek, Friedman, Robins ve Popper gibi liberal yazarlar bir araya gelmişler ve neoliberalizmin temellerini atmışlardır. Kökleri 18. yüzyıla dayanan ve bu yüzyıldan 1940’lara kadar birçok farklı disiplinde farklı şekilde tanımlanan, gittikçe muğlaklaşıp negatif anlamlar içeren liberalizmin bu dönemde yeniden prestij kazanmaya başladığı görülmektedir. Liberalizmi fikir anlamında canlandırma çalışmaları, 1970’lerde meyvelerini vermeye başlamıştır. 1970’lerin sonunda ve 1980’lerde ABD’de neoliberal düşünceleri savunan Ronald Reagan, İngiltere’de ise onun politik ruh ikizi olarak adlandırılan Margaret Thatcher iktidara gelmişlerdir. Doğu Bloğu’nun yıkılmasından 2000’lere kadar geçen süreçte liberalizmden türeyen neoliberalizm altın çağını yaşamıştır (Thorsen, 2011: 179-208).

1.2. Neoliberalizm

Altyapısı ABD’de oluşturulan, Friedrich Von Hayek ve Milton Friedman öncülüğünde ekonomik bir akım olarak başlayan neoliberalizm, temelde liberalizm geleneğinin devamı olmasına rağmen uygulamada ondan farklılaşmıştır (Harvey, 2007: 19-20). Pierre Bourdieu’in, “saf pazar mantığının önündeki tüm kolektif yapıları yok etmeyi hedefleyen bir iş akışı” olarak tanımladığı bu öğretiyi, liberalizmin temel ilkelerinin piyasa koşulları içinde yeniden yorumlanmasıdır (Bourdieu, 2010: 2).

Uluslararası ilişkiler teorisi olarak neoliberalizmin öncüleri Robert O. Keohane ve Joseph Nye neoliberalizmin teorik çerçevesini oluşturmuş ve anarşi ortamında devletlerin maksimum kazançlarını sağlamak için ekonomik işbirliği içine girmelerini neoliberalizmin temel görüşü olarak ele almışlardır. Keohane neoliberal kurumsalcılık olarak da adlandırılan neoliberalizmi “After Hegemony” isimli kitabında şu şekilde açıklamıştır: Zenginlik ve güç bağımsız aktörler vasıtasıyla uluslararası ilişkilerde birbirine bağlı iki kavramdır. Bu durum uluslararası sistemin aktörlerini ekonomik anlamda işbirliğine götürmektedir (Keohane, 1984: 18). Bozdağlıoğlu’na göre, neoliberalizm uluslararası ilişkileri birim düzeyinde analiz etmektedir. Neoliberalizm birim düzeyindeki nedenlerin sistem düzeyindeki sonuçları ile ilgilenmektedir. Liberallerin aksine neoliberallere göre devletler rasyonel aktörlerdir. Neoliberalizm realizmin bu varsayımına katılarak liberalizmden ayrılmaktadır. Devletten başka aktörler olduğunu da kabul eden neoliberalizm uluslararası kurumların da devletler arasında işbirliğini tesis etmede önemli bir role sahip olduğunu vurgulamaktadır (Bozdağlıoğlu, 2007: 160). Neoliberalere göre devlet dışında diğer aktörler bireyler, uluslararası örgütler ve toplumsal gruplardır. Ekonomik konularda karşılıklı bağımlılık artmıştır ve devletler gücün askeri boyutundan ziyade ekonomik boyutuna önem vermeye başlamıştır. Bu yüzden de neoliberaler ekonomik konularda işbirliği yapılması gerektiğini savunmaktadırlar. Bundan dolayı da karşılıklı bağımlılık neoliberalizmde önemli bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır (Keohane, 2001: 20-33).

Avusturyalı ekonomist Friedrich von Hayek, devletin ekonomi alanına müdahale etmesinin bireyleri devlete bağımlı hale getirdiğini ve birçok ülkede yaşanan ekonomik krizleri aşmanın yolunun serbest piyasa ekonomisine geçilmesini zorunlu hale getirdiğini belirtmiştir. Piyasa ekonomisine devlet

müdahalesinin asgari düzeye indirilmesi, özel girişimi esas alan pazar ekonomisinin yaratılması, yabancılarla rekabetin özel girişime yönelik bir motivasyon kabul edilmesi ve bunun yanı sıra fiyat denetiminin temel öge olarak dikkate alınması neoliberalizmin esas hatlarını oluşturmaktadır (Reber, 2010: 7). Hayek'in ideolojik çerçevesini oluşturduğu neoliberalizm, İngiltere'de Margaret Thatcher, ABD'de ise Ronald Reagan tarafından benimsenmiş ve bu görüşe uygun ekonomi politikaları hayata geçirilmiştir.

Uluslararası ticaretin serbestleşmesi ve küreselleşme taraftarı olan görüşler toplamı olarak da ifade edilen neoliberalizmin bir kuram ve politika olarak ortaya çıkmasının en temel tetikleyicisi bu dönemde yaşanan 1973 Petrol Krizi'dir. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) ABD'nin İsrail ordusuna destek vermesine karşılık petrol fiyatlarını arttırması, borsanın çökmesine yol açmış ve gelişmekte olan ülkeleri dış borç, ödemeler dengesi açığı gibi sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır (Thorsen, 2011: 179-208).

1973-1979 Petrol Krizleri ve krizlerin yol açtığı ekonomik durgunluk, 1970'lerin sonuna gelindiğinde işsizlik ve enflasyonda hızlı artışlara yol açmıştır. Keynes'in Büyük Buhran'ı açıklayan ve devlet eliyle uygulanan politikalarla ekonomik krizlerin aşılabileceğini öne süren, modern makroekonominin öncülüğünü yapan politikaları krizleri önleyememiştir. Liberalizm başlığı altında da bahsedildiği gibi Keynesyen görüşe göre, serbest piyasa ekonomileri daima kendilerini düzelterek bir işleyişe sahip değildir. Yani düşük işsizlik ve yüksek üretim düzeyleri her koşulda sağlanamayabilir. 1970'lerde neredeyse tüm dünyada ekonomik durgunluk ve yüksek enflasyon olarak ortaya çıkan stagflasyon süreci yaşanmıştır. Etkin devlet politikaları bu sürecin sorumlusu olarak görülmüş ve bu politikalara karşıt bir devrim başlamıştır. Milton Friedman'ın öncüsü olduğu bu karşıt devrim, monetarizm⁴ olarak bilinen ve Keynesyen görüşün müdahaleciliğini eleştiren bir doktrin ortaya çıkarmıştır. Bu sürecin sonunda ekonomi politikaları neoliberalizme doğru evrilmiştir (Thorsen, 2011: 179-208).

ABD'de Ronald Reagan'ın seçimleri kazanması, İngiltere'de ise Margaret Thatcher'ın iktidara gelmesi ile kapitalizmin durgunluk yılları olan 1970'ler,

⁴ Monetarizm: Milton Friedman tarafından geliştirilen monetarizm, en basit tanımıyla para arzı ile fiyatlar arasındaki ilişkinin varlığını ileri süren miktar teorisidir. Hükümet tarafından uygulanan istikrar politikalarına karşı çıkarken, piyasa mekanizmasının etkinliğini vurgulamaktadırlar (Parasız, 1991: 46-47).

yerini neoliberal politikaların tüm dünyaya yayıldığı 1980'lere bırakmıştır. Neoliberalizm, özel teşebbüsün haklarını arttırarak girişim serbestliğini, serbest pazarı ve ticareti korumayı amaçlayan politikaları içermektedir. Devletin görevi ise, bu politikaların uygulanabilirliğini ve sürdürülebilirliğini sağlamak ve özel sektörün haklarını korumak olarak tasarlanmıştır. Margaret Thatcher'ın ünlü sloganı "Başka alternatif yok" ifadesi, 1980'li yıllarda modern toplumların gelişmesi için tek çarenin serbest pazar, serbest ticaret ve kapitalist küreselleşme olduğu görüşünü ortaya koymaktadır (Akgemci, 2011: 18).

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında dünya tek kutuplu bir görünüm almış ve küreselleşmenin daha hızlı bir seyir izlediği yeni bir sürece girilmiştir. Bu yeni uluslararası sistemde dünya ülkeleri sanayileşme oranları ölçüsünde kuzey ve güney ülkeler olarak ayrılmıştır. Küreselleşme süreci ile birlikte kapitalist sermaye ve küresel şirketler, mal ve hizmetlerini üretmek ve pazarlamak için tüm dünyayı kendi hizmetlerine açma fırsatı yakalamışlardır. Bu girişimlerin sonucunda ulus devlet kuralları, siyasal ve iktisadi alanlarda köklü değişiklikler yaşamıştır (Heywood, 2008: 307-308).

Yaşanan bu değişiklikler çerçevesinde, devlet hiyerarşisi, örgütsel yapısı, idari süreçler ve hizmet sunma biçimleri yeniden düzenlenmeye çalışılmıştır. Neoliberal ekonomi politikaları, ulus devlet yapısını sorgulayan ve yeniden yapılandırmaya girişen bir görüntü sergilemiştir. Devleti gittikçe artan bir biçimde eleştirme ve zayıflatma eğiliminde olan uluslararası kuruluşlar ve küresel şirketler devleti egemenliğinde bulundurduğu yetkilerin bir kısmını kendilerine devretmeleri için zorlamışlardır. Ayrıca sermaye, devletlerin kontrolünden çıkararak küresel ve çok uluslu şirketlerin kontrolü altına girmiştir (Parlak ve Sobacı, 2005: 193).

Dolayısıyla, neoliberalizmin en önemli özelliklerinden ve liberalizmden farklarından birinin, küreselleşme olgusuna bakış açısı olduğunu söylemek mümkündür. Bu bakış açısı, az gelişmiş ülkelerin devlet müdahalesi olmadan serbest ekonomik yapı ile gelişeceklerini varsaymaktadır (Tüylüoğlu, 2004: 1-6). Küreselleşmeyi piyasaların küreselleşmesine dayandıran neoliberallerin bu yaklaşımı çerçevesinde ekonomik küreselleşme öne çıkmaktadır ve bu kavram üretimin ve sermayenin maliyetler, piyasalar, vergiler, uyum gücü, politik güven gibi kriterler dikkate alınmak suretiyle daha fazla kar sağlayacak yerlere kaydırılmasını, finans işlemlerinin düzenlenmesinde devletlerin işlevinin

azaltılmasını içermektedir. Neoliberal ekonomi politikalarında ulus devletin gücünü aşan uluslararası politik, ekonomik ve sosyal ilişkilerin düzenlenmesi görevi, uluslararası ya da ulus-üstü kuruluşların yetkisine bırakılmıştır (Özdemir, 2004: 175-178).

Şili'de 1973'te Salvador Allende'ye karşı darbe yaparak iktidara gelen General Pinochet, yeni politikanın ilk uygulayıcılarından biri olmuştur. Şili'deki askeri yönetimin desteğiyle Chicago Üniversitesi'nden Friedman'ın öğrencilerini de içeren ve “Chicago Boys” olarak adlandırılan ekonomik danışmanlar grubunun uyguladığı ekonomik program doğrultusunda geniş özelleştirmeler yapılmış, koruyucu gümrükler, sübvansiyon destekleri kaldırılmış, devalüasyon yapılmış, iç pazarın deregülasyonu sağlanmış, yabancı sermaye teşvik edilmiş, ücretler düşürülerek sendikal hareket kısıtlanmış, eğitim, sağlık, konut gibi alanlarda toplumsal refah programları terk edilmiştir (Palast, 2006). “Chicago Boys” tarafından yönlendirilen ve Pinochet'in uygulamaya koyduğu bu neoliberal ekonomi politikaları, esas itibarıyla devlete ait işletme ve kuruluşların özelleştirilmesini ve küresel ekonomi ile serbest ticari ilişkilerin kurulmasını içermektedir.

Neoliberal ekonomi politikaları Şili ekonomisinde Pinochet'in beklentilerinin tam tersi bir etki yaratmış; ülkede enflasyon oranı yükselmiş, yerel işletmeler artan uluslararası rekabete dayanamayarak kapanmaya zorlanmış, işsizlik artmış ve temel gıda maddelerinin fiyatlarında çok büyük artışlar yaşanmıştır. Ülke ekonomisinde yaşanan bu olumsuz gelişmeler üzerine, “Chicago Boys”, gerçekleştirilen neoliberal ekonomi reformlarının başarıyla uygulanabilmesi için hükümetin gerçek anlamda serbest piyasa ekonomisini hayata geçirmesini ve devletin ekonomik alandan daha fazla çekilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ancak, bu önerilere uygun, Pinochet hükümetinin uygulamaya geçirdiği, devletin ekonomik alandan tamamen çekilmesini içeren daha sıkı neoliberal ekonomi politikaları, bu kötüye gidişi durduramamıştır. Söz konusu dönemde, uygulanan neoliberal programlar nedeniyle hızla kan kaybeden sanayi ve ülke ekonomisi ancak 1987 yılında askeri rejimin sona ermesi ve siyasi partilerin kurulması ile kayıplarını gidermeye çalışmıştır (Esty, 2013: 34-72).

İlk olarak Şili'de uygulanan neoliberal politikalar neoliberal küreselleşme kavramı ile oldukça popüler olmuş ve dünyanın birçok devletinde uygulanarak, bu devletleri ABD bağımlılığı içine sokmuştur. Ancak 1990'lara gelindiğinde

uygulanan politikaların başarısızlığı Şili’de olduğu gibi diğer ülkelerde de ortaya çıkmış, yoksulluk artmış, gelir dağılımı bozulmuş ve iktisadi krizler yaşanmıştır (Davies, 2009).

Neoliberal ekonomi politikalarını uygulayan diğer Latin Amerika ülkeleri de giderek darboğaza sürüklenmiş ve bu ülkelere yönelik, IMF ve Dünya Bankası işbirliğinde yeni bir formül geliştirilmiştir. Devletin iktisadi müdahalelerini daraltarak neoliberalleşmeyi hızlandırma amacı taşıyan yapısal uyum programı “Washington Uzlaşısı” ilk başta beklenen etkiyi yaratmış gibi görünse de, Arjantin’de tekrarlayan kriz ile sorgulanır hale gelmiştir. Washington Uzlaşısı ile neoliberalizmin başarısızlığı giderilmeye çalışılmış, ancak küreselleşmenin "neoliberal trajedi"ye dönüşmesi engellenememiştir (Harvey, 2007: 154). Sonuçta hem Şili’de, hem de monetarist ekonomi programlarının benimsendiği diğer ülkelerde beklenen başarı yakalanamamıştır (Cypher, 2004).

Uygulanan neoliberal politikalar, neoliberal varsayımların geçersizliğini de bir anlamda ortaya koymuştur. Bu varsayımlar devletin etkinlik alanının daraltılmasının hem zenginlerin hem de yoksulların gelirlerini arttıracığı ve demokrasilerin derinleşmesine neden olacağı yönünde beklentilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla, 1990’lı yıllar boyunca uygulanan neoliberal formüllerin siyasal ve ekonomik sonuçları büyük düş kırıklığına yol açmıştır (Ellner, 2006: 9-46).

Neoliberal politikaların dünyadaki öncüleri olarak kabul edilen Reagan ile Thatcher’ın, krize giden yolda büyük pay sahibi oldukları konusunda görüş birliği vardır. Neoliberal politikaların hayata geçirilmesinde başı çeken Reagan ve Thatcher, 1929 Büyük Buhranı’nın ardından müdahaleci bir nitelik alan kapitalizmi yeniden serbest piyasa rejimine dönüştürme eğilimi içinde olmuşlardır. Reagan ve Thatcher tarafından iki büyük ekonomide hayata geçirilen ileri seviye neoliberal yaklaşımlar, deregülasyon (devlet kısıtlamalarının azaltılması ya da kaldırılması), serbest piyasa düzeninin getirilmesi, döviz kuruna müdahalelerin azaltılması, ticaret engellerinin kaldırılması, esnek kur rejiminin benimsenmesi, kamu kurumlarının özelleştirilmesi ve faiz oranlarının piyasalarda belirlenmesini içermektedir. Bu yaklaşımlar sonraki yıllarda küresel ölçekte yaşanacak çok büyük krizlerin hazırlayıcısı olmuşlardır. (Harvey, 2007: 68-76).

Bütün dünyaya yayılan neoliberal yaklaşım 1997 yılında ortaya çıkan Güneydoğu Asya Krizi ile ilk darbeyi almıştır. Tayland'da başlayan Asya Krizi bölgedeki diğer ülkeleri de etkisi altına almıştır. Kriz yaşayan Endonezya, Güney Kore, Filipinler, Tayland, Singapur, Malezya'nın ortak özelliği IMF destekli finansal serbestleşme politikaları uygulamış olmalarıdır (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 13).

Neoliberal politikaların izlendiği ülkelerde ortaya çıkan finansal krizler ve neoliberal yapının oluşturduğu sosyal kutuplaşmalar, neoliberalizme olan inancı kırarak bu politikaların sonunu hazırlamıştır. 2008 Krizi ile 1970'lerden itibaren dünyanın birçok ülkesinde uygulanan ekonomik, politik neoliberal stratejiler yerini post-neoliberal ve anti-neoliberal stratejilere bırakmıştır.

1.3. Post-neoliberalizm

1970'li yıllardan itibaren yaygınlaşan neoliberal politikalar, 1990'lardan başlayarak birçok ülkede krizlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Neoliberalizmin, neden olduğu bu krizlerle mücadele edemediği 2008 Krizi sonrasında belirgin bir hal almıştır. Krizi takiben ortaya konulan uygulamalar başlangıçta küresel bir çöküşe engel olmak amacını taşıırken, süreç uzadıkça neoliberalizmi yeniden yapılandırma amacına hizmet etmeye başlamışlardır. Bu bağlamda, 2008 Krizi post-neoliberal olarak adlandırılan farklı öneri ve stratejiler ortaya çıkarmıştır. Neoliberalizmin post-neoliberalizme evrilme sürecini daha iyi irdeleyebilmek amacıyla 2008 Krizi'nden ve bu krize yol açan gelişmelere değinilmesi yerinde olacaktır.

2004-2006 yılları arasında % 1'den % 5,25'e yükselen faizler, ABD gayrimenkul piyasasında durgunluk yaratmış, bir yıl içinde fiyatların düşmeye başlamasına yol açmıştır (Bocutoğlu, 2014: 95). Bunun neticesinde, konut fiyatlarının yükseleceği beklentisiyle yüksek faizlere katlanan (özellikle değişken faizli kredi kullanan) ve ödeme kapasitelerinin oldukça üzerinde krediler kullanmış olan tüketiciler için kredi geri ödemeleri neredeyse imkânsız hale gelmiş ve ABD'de milyonlarca insan evini kaybetmiştir (Senver, 2008: 2-4).

Düşen gayrimenkul fiyatları ipoteğe dayalı menkul kıymetlerde değer kaybına yol açmış, Temmuz 2007'de çok sayıda finans kurumu zarar ettiğini açıklamış ve bankaların birbirleriyle para alış-verişinde bulunduğu bankalar arası

interbank piyasası işleyemez duruma gelmiştir. Amerikan Merkez Bankası (FED) ile Avrupa, Japonya merkez bankaları işbirliği içine girmişler, bankaların ek rezerv talebini karşılamak ve bankalar arası işlemleri normalleştirmek maksadıyla piyasaya likidite sağlamışlardır. (Alantar, 2009: 9).

Krizin ilk evresinde merkez bankaları faiz indirimleri uygulamışlar ve bir dizi para politikası önlemleri almışlardır. Ancak söz konusu, politikalar yetersiz kalmış, birçok ülkede hükümetler finansal kurumları kurtarmak için yeni kurtarma paketleri devreye sokmuşlar, ancak krizi önleyememişlerdir. Finans piyasalarında kaybolan güvenin yeniden sağlanması maksadıyla, 2008 yılının ortalarından itibaren 100 milyarlarca dolar devlet garantisi verilmiş, ancak ABD’li yatırım bankası Lehman Brothers’ın⁵ iflas ettiğini açıklamasıyla krizin ne kadar büyük olduğu ortaya çıkmıştır. 2008 ortalarında ABD hükümetinin kurtarma paketleri 850 milyar dolara ulaşmış, General Motors ve Citigroup gibi büyük şirketlerin iflasını önlemek amacıyla yeni kurtarma paketleri devreye sokulmuştur (Göçer, 2012: 19-22).

Özellikle Eylül 2008’den sonra ABD’de ortaya çıkan ekonomik kriz, neoliberal ekonomi politikalarına duyulan güveni bir kez daha sarsıntıya uğratmıştır. Farklı çözüm arayışları ve kriz yönetiminin neoliberalizm içinde mümkün olamayacağına ortaya çıkması, yeni stratejilerin gündeme gelmesine neden olmuştur. Bu bağlamda neoliberal finans piyasası kapitalizminin krizini aşmak üzere geliştirilen farklı öneri ve stratejiler Brand, Sekler, Brie ve Candeias gibi yazarlar tarafından “post-neoliberalizm” kavramı ile tanımlanmıştır. Dolayısıyla, Demir (2011: 12)’e göre kavram “liberalizmin sonu” ve “devletin dönüşü” gibi söylemlerden farklı bir bakış açısını ifade etmektedir. Neoliberal politikaların uygulanmasından önceki dönemde tüm dünyada Keynesyen ekonomi politikalarının etkin olduğu görülmektedir. Bu nedenle neoliberalizmin beklenen başarıyı sağlayamaması sonrası tekrar söz konusu politikalara dönüldüğü izlenimi uyansa da post-neoliberal politikalar, neoliberal politikalar çerçevesinde özel sermayeyi uzaklaştırmadan devletin para politikaları üzerinde minimal etkinliğini ifade etmektedir.

⁵ Merkezi New York’ta bulunan ABD yatırım bankası olan Lehman Brothers, 2008 yılında iflas ettiğini açıklamasıyla ABD 1929’da yaşanan Büyük Bunalım’dan sonra en büyük ekonomik kriz ile karşı karşıya kalmıştır (Zingales, 2008: 3).

Küresel ölçekte post-neoliberal politikaların 2008’de Lehman Brothers’ın iflasıyla ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Ancak neoliberal trajediyi daha ağır yaşamış Latin Amerika ülkelerinde durum farklıdır. 1990’ların ve 2000’lerin başlarında iktidara gelen sol hükümetler neoliberalizme karşı post-neoliberal ve anti-neoliberal politikalar uygulamaya başlamışlardır ve bu durum bazı akademisyenler tarafından post-neoliberal dönemin başlangıcı olarak kabul edilmiştir (Oxhorn ve Ducatzenzeiler, 1998: 45). Ancak post-neoliberalizm salt Latin Amerika’ya özgü bir yaklaşım değildir. Örneğin, bu post-neoliberal süreç içerisinde, Hindistan’da küreselleşme karşıtları devletin ekonomiye müdahalesini savunmuş, İskandinav ülkeleri neoliberal hegemonyaya karşı devlet müdahalesi ile sosyal reformlar uygulamışlardır. Körfez ülkelerinde ise petrol gibi sektörlerde devletin artan etkisi görülmektedir. Ancak post-neoliberal politikaların ilk ne zaman ve nerede uygulanmaya başladığı ile ilgili karışıklığa rağmen, post-neoliberalizm genellikle Latin Amerika’da 1990’ların sonunda ve 2000’lerde iktidara gelen ve Washington Uzlaşısı’na karşı çıkan hükümetler ile ilişkilendirilmiştir (Demir, 2011: 16).

Oxhorn ve Ducatzenzeiler’a göre bu yeni stratejileri anti-neoliberal yaklaşımlar olarak tanımlamak mümkün ise de, bu hareketlerin sonuçlarını anti-neoliberalizm olarak kabul etmek doğru değildir. Çünkü Latin Amerika’da ekonomik krizler, yoksulluk ve işsizliğin artışı ile sonuçlanan ekonomik ve politik uygulamalar, neoliberalizme karşı olan bu hareketleri kendilerine özgü politik stratejiler geliştirmeye yöneltmiş ve bu uygulamalar post-neoliberal politikalar olarak tanımlanmıştır. Bu politikaların amacı neoliberalizme karşı olmak için değil, neoliberal politikaların eksik ve olumsuz yansımalarını gidermek amacıyla ortaya atılmıştır (Oxhorn ve Ducatzenzeiler, 1998: 46).

Neoliberal politikalara alternatif stratejiler çerçevesinde Jorge Castaneda, sağ kanatta yer alan siyasi güçlerin sola kazandırılmasını esas alan merkez-sol bir yaklaşım ortaya koymuştur (Fortes, 2009: 111). Alternatif stratejiler içerisinden Castaneda’nın yaklaşımı post-neoliberalizmin sınırlarını daha net ortaya koymaktadır. Castaneda, 2000 yılında Meksika’nın Dışişleri Bakanı olarak atanmasından önceki on yıl süresince Latin Amerika için neoliberalizme karşı bir strateji geliştirmiştir. “Silahsız Ütopya: Soğuk Savaş Sonrasında Latin Amerika Solu” isimli kitabında, toplumsal adalet ve ulusalcı hedeflere küreselleşme, yani neoliberalizm sınırlamaları çerçevesinde ulaşmak için bir program geliştirmiş ve bu bağlamda da önerdiği merkez-sol ittifakı tanımlamıştır. Dolayısıyla,

Castaneda'nın modelinde de görüleceği gibi, bu hareketler neoliberal politikaları tamamen reddetmeden toplumsal adalet ve refahı sağlayacak yaklaşımları, yani post-neoliberal programları hayata geçirmeye çalışmışlardır (Castaneda, 1993: 317, Fortes, 2009: 111).

Castaneda'nın daha geniş kapsamlı ve anti-neoliberal reformlardan uzak durması, bazı sağ partilerden ve politikacılardan da destek alması, toplumun daha geniş kesimlerinin olurluğu alan bir yaklaşıma sahip olmasına yol açmıştır. Castaneda'nın temel önerisi, devletin belirli sektörlerle özel yardımlar yoluyla öncelik tanımasına, ancak kayırmacılıktan kaçınmasına ve sosyal-çevre şart ve standartlarını yukarı doğru çekmesi esasına ve modeline dayanmaktadır (Castaneda, 2001: 37). Castaneda'ya göre post-neoliberal model, devlet ve toplum arasında yeni bir sosyal ittifak olarak tanımlanmıştır. Bu sosyal ittifak, sermaye çıkarlarına aykırı politikalar yürütmemektedir (Grugel ve Riggirozzi, 2007: 4).

1994 yılından itibaren bütün Latin Amerika ülkeleri için merkez-sol ittifaklar öneren bir strateji geliştiren Castaneda, bu sürecin sonunda (neoliberalizm yanlısı “Washington Uzlaşısı”na bir karşı duruş olarak) ortaya çıkan “Buenos Aires Uzlaşması” ile liberallerin sorumsuz popülizme ilişkin eleştirileri ile solun daha geniş anlamdaki toplumsal hedeflerini en uygun şekilde bir araya getirmek suretiyle Latin Amerika'da demokrasinin güçlendirilmesini hedeflemiştir. “Buenos Aires Uzlaşması” Castaneda'nın Arjantinli politika bilimcisi Roberto Unger ile birlikte oluşturduğu ve temelinde Meksika Devlet Başkanı Vicente Fox'un fikirlerinin de yer aldığı bir programdır (Ellner, 2006: 31).

Castaneda'nın “Neoliberalizmden Sonra: Yeni Bir Yol” adlı eserindeki uzlaşma modeli solun ve neoliberal kesimin birbirini tamamlayan “misyonlarını” ortaya çıkarmaktadır. Castaneda'ya göre bu uzlaşmada sol eşitsizliğe karşı çıkarken, merkez ise orta sınıf muhalefetini harekete geçirerek liyakat sistemini toplumsal hayatın her alanına yaymalıdır. Castaneda önerdiği modele örnek olarak Şili'yi göstererek, uygulanan politikalar neticesinde ekonomik büyümeyle paralel sosyal reformlar uygulandığını ve ABD'yle ilişkilerin devam ettiğini belirtmiştir (Emre, 2013: 7). Castaneda, bu tezini şu sözlerle desteklemektedir:

“Eğer çok ileri giderseniz, kapitalistler kaçıp giderler. Yani başka bir ülkeye giderler; ya da hükümeti devirirler ki bunu yapmaya güçleri yeter” (Castaneda, 2001: 32).

Castaneda'nın önerdiği model mevcut kapitalist yapıyı başka bir sistemle veya modelle değiştirmeksizin iyileştirmeyi ve insancillaştırmayı amaçlayan, anti-neoliberal bir yaklaşımdan ziyade post-neoliberal bir yaklaşımdır. Castaneda'nın modelinden yola çıkarak, Latin Amerika'da neoliberal politikalara tepki olarak gelişen post-neoliberal model ve önerilerin, anti-neoliberal bir karakterden ziyade, liberal ve sol politikalar arasında en ideal uzlaşmayı ve faydayı sağlamaya yönelik özelliklere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Latin Amerika ülkelerinde ortaya çıkan ve 2008 Ekonomik Krizi'nden sonra üzerinde daha fazla konuşulmaya başlanan post-neoliberal model mevcut liberal yapı ile toplumsal ve sosyal adaleti sağlama ve alt gelir gruplarının refahını hedefleyen sol politikalar arasında bir orta yol bulma amacı taşımaktadır (Fortes, 2009: 109-123).

Demir ise, yaşanan krizlerden sonraki süreçte belirginleşen post-neoliberal yapının dünya piyasası ile bütünleşme arayışı içinde olduğunu belirtmekte, Latin Amerika ve BRIC⁶ ülkelerinin uzun zamandır dünya piyasasıyla “post-neoliberal” entegrasyon arayışı içinde geliştirdiği ekonomik ve sosyal politikalar olduğunu ifade etmektedir. Bu entegrasyon arayışları çerçevesinde, Latin Amerika devletlerinin birçoğu diğer güney küre ülkeleri ile işbirliği geliştirme çabalarına girişmiştir. Bu çerçevede Arjantin, Brezilya, Venezuela, Çin, Güney Afrika ve Hindistan gibi ülkeler arasındaki ekonomik ve politik ilişkilerde önemli artış ve gelişmeler ortaya çıkmıştır. Bu süreç sonrasında ülkeler zorlayıcı ve baskılayıcı neoliberal mekanizmalardan kaçınmaya çalışmışlardır. Neoliberal politikaları uygulayan ülkelerde mevcut ve kalıcı hale dönüşmüş yoksulluk, fırsat eşitsizlikleri vb. sorunlar devam etse de bu ülkeler farklı biçimlerde daha katılımcı, daha ilerici reformlar ve alt gelir grupları lehine sosyal politikalar uygulamışlardır (Demir, 2011: 15).

Yukarıda aktarılan veriler ışığında, post-neoliberalizmin temel özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Development Dialogue, 2009: 5-181, Peck,

⁶ Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin'den baş harflerinden oluşan BRIC, bu ülkelerin ekonomilerini ifade etmek için kullanılır. 2010'da Güney Afrika'nın da dâhil edilmesiyle BRICS'e dönüşmüştür (Pinto, 2012).

Theodore, Brenner, 2009: 94-116, Fortes, 2009: 109-123, Grugel ve Riggirozzi, 2007 :1-21):

- Post-neoliberalizm piyasa reformları ile planlı ekonomiyi haddinden fazla pazar ekonomisine dönüştürmeye karşı ortaya çıkmış bir tepkidir.
- Latin Amerika ülkelerinde iktidara gelen liderler dikkate alındığında post-neoliberalizm zaman zaman popülizm⁷ ile karıştırılmaktadır. Ancak post-neoliberalizm devlet ve toplum arasında sosyal bir uzlaşmayı önererek, kamu yararına çalışan ticari girişimleri destekleyerek yoksulluk, işsizlik ve sosyal adaletsizliğin azaltılmasını öngörmektedir.
- Post-neoliberalizm, neoliberalizmin sonu ve devletin ekonomiyi müdahalesinin, diğer bir ifade ile Keynesyen ekonomi politikalarının yeniden uygulamaya konulması süreci değildir. Ancak devletin belirli sektörlerle, özel yardımlarla öncelik tanınmasına izin verir.
- Post-neoliberalizm, devlet harcamaları ile ekonominin yönünü ve amacını tekrar değerlendirerek vatandaşlık algısını değiştiren bir paradigmadır. Bunu yaparken, devletin kurumlarını revize eder, varolan kurumlara yenilerini ekler, devleti ve halkı birbirine yakınlaştırır.
- Post-neoliberalizm, devletin sosyal sorumluluklarını aksatmadan ulusal ekonomiyi, değişen küresel ekonomiyi eklemlenmeyi amaçlar.
- Post-neoliberalizm küreselleşme süreci içerisinde ortaya çıkan sosyal ve kültürel kutuplaşmanın önünde bir engeldir. Gelişmiş ülkeler geliştirmekte olan ve az gelişmiş ülkelerle denge arayışına girmek zorundadır.
- Post-neoliberalizm, neoliberal politikaların aracı olan IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların yıkıcı etkilerinden kurtulmak için yeni entegrasyon arayışları geliştirmiştir. Buenos Aires Uzlaşısı, Washington Uzlaşısı'na karşı yeni bir entegrasyon olarak bu dönemde ortaya çıkmıştır.

⁷ Farklı ülkelerde, farklı zamanlarda değişik anlamlar içeren popülizm, Latin Amerika söz konusu olduğunda liderlerin Latin Amerika geleneğine uygun olarak halka hoş görünecek eylem ve söylemlerde bulunarak popülerlik kazanmaya çalışması olarak tanımlanmaktadır (Green, 2006).

- Post-neoliberalizm, Latin Amerika’da uygulandığı ülkeler bazında farklılıklar taşımaktadır. Ancak tümünün ortak amacı, neoliberal politikaların eksik ve olumsuz yanlarını gidermektir.
- Post-neoliberalizmde devlet, iç ve dış politikada neoliberalizme göre daha aktif bir rol oynar.
- Post-neoliberalizm, neoliberalizmin tek başına ekonomik büyümeyi sağlayacağı ve yoksulluğı azaltacağı iddiasına karşı çıkar. Alt gelir grupları için eğitim, sağlık gibi alanlarda hedeflenmiş programlar uygular.
- Post-neoliberalizme göre devletlerin vatandaşlarının devredilemez hakları üzerinde ahlaki sorumlulukları vardır.

1.4. Anti-neoliberalizm

21. yüzyıl ile birlikte Latin Amerika kıtasında yeni politik senaryolar ortaya çıkmıştır. Uygulanmakta olan neoliberal ekonomi politikalarına karşı kıtanın birçok ülkesinde meydana gelen ve gittikçe artan protestolar, genellikle merkez/sol ideolojilerden esinlenen yenilenmiş politik projeler tarafından desteklenmiştir. Bu yeni anti-neoliberal politikalar ise sık sık muhafazakar ve sağ ideolojiler tarafından sahiplenilen neoliberal politikalar ile karşı karşıya gelmişlerdir (Silva, 2009: 1-16). Birçok ülkede yükselen bu politik güçler gerçekten de geliştirilen yeni politik programlarda kendi sosyal taleplerinin de yer almasını sağlamak için tepki göstermişler ve girişimlerde bulunmuşlardır. Bu çabalarını daha ileri seviyeye taşıyarak ulusal seçimler neticesinde iktidara gelerek siyasi parti örgütleri oluşturmuşlardır (Puello-Socarras, 2011: 71-94).

Söz konusu hükümetler, 21. yüzyılın başından günümüze kadar akademisyenler tarafından “yeni”, “ilerici” veya “devrimci” olarak tanımlanmışlardır (Santiso, 2006: 97-134). Bunun yanında, neoliberalizme karşı açık ve ortak bir muhalefet sergileyen bu hükümetlerin savunduğu yaklaşım Moreira gibi birçok akademisyen tarafından anti-neoliberalizm olarak adlandırılmıştır. Ancak burada sorulması gereken temel soru, anti-neoliberalizmin ne olduğu veya ne olmadığı ile ilgilidir, çünkü Latin Amerika kıtasındaki ülkelerde yaşanan siyasi gelişmeler konuyla ilgili bir karmaşaya yol açmaktadır (Moreira, 2008).

Puello-Socarres, neoliberalizm ile anti-neoliberalizm arasındaki temel farkın, anti-neoliberalizmin hiçbir katı politik ajanda, kalkınma modeli ya da politik proje ifade etmemesi veya içermemesi olduğunu belirtmektedir (Puello-Socarres, 2011: 83). Oysa pekçok akademisyen (Munck, 2003; Brenner, 2010; Harnecker, 2007) bunun tam tersini düşünmekte ve anti-neoliberalizmi teorize etmeye çalışmaktadırlar. Örneğin, Özsoy bu problemi şu ifadesiyle ortaya koymaktadır:

“Neoliberalizm karşıtı söylem, retorikle realiteyi, sapla samanı birbirine karıştırma anlamında gerçek bir zihin perişanlığı içindedir. Anti-neoliberal söylem teori ile gerçek dünya arasında bir metabolik ilişkiye değil, teori ile teori arasında bir ilişkiye dayanıyor. Bu söylemde anti-neoliberalizm, içinde yaşadığımız dünyanın değil, teorilerin teorisi niteliğinde. Neoliberalizme dair yapılan tanımlar, kapitalizmin yaşayan gerçekliğinden çok, onunla kurulan ilişki hakkında fikir veriyor. Bu tanımlar ve analizler, kapitalizmde yaşanan maddi gerçeklik ile onun bilimsel olarak yeniden üretimi arasındaki ilişkiyi oldukça iyi ele veriyor” (Özsoy, 2012: 41).

Puello-Socarres’e göre, anti-neoliberalizmin en önemli özelliği, neoliberalizmin kapitalist hegemonya projesine karşı olmasıdır. Anti-neoliberalizm ekonomik krizlerin neden olduğu derin sosyal mücadele sürecinde ortaya çıkan tarihsel bir olgudur (Puello-Socarrás, 2011: 71-94).

Latin Amerika ülkelerinde yeni yüzyılın başlarında ortaya çıkan bu tarihsel olguyu anti-neoliberalizm olarak tanımlayan Munck, anti-neoliberalizmin Margaret Thatcher’in “TINA”⁸ olarak kısaltılmış söylemi olan “neoliberalizmin alternatifi olamaz” sloganına karşı durmak ve “hayır, şüphesiz neoliberalizme bir alternatif mevcuttur” demek olduğunu ifade etmektedir. Ancak Munck, neoliberalizme alternatif bu politikanın ne olduğunu, ne zaman ve nerede ortaya çıkacağını, bunun nasıl ve hangi şekilde, hangi yöntemle mümkün olabileceğini kimsenin bilmediği hususuna vurgu yapmaktadır (Munck, 2003: 495–511).

Brenner, konuyla ilgili olarak diğer bir hususu özellikle vurgulamakta ve Latin Amerika’da neoliberalizme karşı olan bütün sosyal, ekonomik ve politik şikâyetlerin tek tip bir anti-neoliberalizmi işaret etmediğine dikkat çekmektedir. Ortodoks neoliberalizme (özellikle Washington Uzlaşısı’nın ortaya çıkardığı ve

⁸ TINA: There is No Alternative – Başka Alternatif Yok.

dayattığı politikalar) karşı ortaya çıkan sosyal direnç, ilerici anti-Washington Uzlaşısı hareketlerinden radikal anti-kapitalist söylemlere kadar birçok farklı anti-neoliberal söylemi içermektedir (Brenner, 2010: 338).

Şili’li Marksist kuramcı Marta Harnecker’in önerdiği anti-neoliberal strateji, kapitalist sistemi tamamen reddetmektedir. Harnecker’in anti-neoliberal stratejisi, sol partilerin ve neoliberal politikalardan olumsuz etkilenmiş toplum sınıflarının biraraya gelerek anti-neoliberal sosyal blok oluşturmasını öngörmektedir. Harnecker, oluşturulan sosyal bloğun politik gücü elinde tutarak, devletin özel sektöre müdahale edebileceğini ve böylelikle para politikalarının kontrol edilebilmesini, istihdamın sağlanmasını ve vergi ödeme sorunlarının çözülmesini sağlayabilecektir (Harnecker, 2007: 33).

Her ne kadar anti-neoliberal söylem ve yaklaşımlar neoliberalizm sonrasında uygulamaya konulacak politik ve ekonomik hedefler konusunda gerçek anlamda açık ve net olamamışlarsa da, yukarıda belirtilmiş olan anti-neoliberalizmin neoliberalizme karşı duruş olma özelliği, onun en temel karakteristiğidir. Çünkü neoliberalizme ve onun ekonomik ve politik uygulamalarına yönelik olarak sergilenen bu karşı duruş, “ortodoks ekonomi” olarak da adlandırılan katı neoliberal ekonomi politikalarının egemenliğine bir son verilmesine yol açan tarihi bir altyapı ve geçmişe sahiptir. Brenner’e göre, bu altyapı ve geçmiş aynı zamanda neoliberalizme alternatif oluşturabilecek neoliberalizm karşıtı politikaların ve çözüm önerilerinin ortaya çıktığı (bu politikalar geçmişteki neoliberal hükümetler tarafından daha önce izlenen politikaları yeniden kurumsallaştırmaya yönelik sosyoekonomik ve politik projeleri de içermektedir) bir süreci ve dönemi içinde bulundurmaktadır (Puello-Socarrás, 2011: 71-94).

Leiva’ya göre, anti-neoliberalizm demokratik ve çok partili seçim sisteminin yeniden yapılandırılması başta olmak üzere, neoliberal politikalara karşı yeni sosyal platformların ve politik projelerin ortaya çıkmasında kilit rolü oynamıştır (Leiva, 2008: 19). MacDonald ve Ruckert ise, Latin Amerika kıtasının birçok yerinde sosyal hareketlerin politize olduğunu ve yeni siyasi parti ve siyasi hareket liderlerinin geçmişten gelen sosyal tatminsizlikleri çeşitli toplumsal desteklerin sağlanması amacıyla bir siyasi kaynak haline dönüştürme girişiminde bulduklarını öne sürmektedir. Ona göre, bu girişimler birçok

durumda “anti-neoliberalizm bayrağı” altında önemli seçim başarıları elde etmişlerdir (MacDonald, 2009: 21).

Diğer taraftan, Puello-Socarras özellikle Latin Amerika’da anti-neoliberalizmin geçmişinin 1994 yılına kadar dayandırılabilceğini ifade etmektedir. Bu tarihi belirtmesindeki en önemli olay ise, Meksika’nın Chiapas şehrinde ortaya çıkan (neo) Zapatist Ulusal Kurtuluş Ordusu Hareketi’nin Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması’na karşı başkaldırısı olmuştur. Bu muhalif hareket, Amerika Serbest Ticaret Anlaşması’nı her yönüyle neoliberal egemenlik politikalarının tipik bir projesi olarak görmektedir. Puello-Socarras’a göre, Zapatist Ulusal Kurtuluş Ordusu Hareketi’nin söz konusu girişimi ile başlayan anti-neoliberal karşı duruşu günümüze, yani 21. yüzyılın ilk çeyreğine kadar süregelmiştir (Puello-Socarras, 2011: 71-94).

Bu hareket ve sonrasında Latin Amerika kıtasının diğer ülkelerinde yaşanan neoliberalizm karşıtı gelişmeler, neoliberal egemenliğe yönelik itiraz ve başkaldırıların dönüm noktasını teşkil etmiştir. Neoliberalizme karşı anti-neoliberal itiraz seslerinin en üst perdeden seslendirildiği diğer gelişmeler ise 2001 yılında Arjantin’de yaşanan sosyal ve ekonomik kriz, 2000 yılında Bolivya’da ortaya çıkan Su Krizi⁹ olmuştur. Yaşanan bu olaylar, sosyal krizlerin yanı sıra, gelecekte ortaya çıkacak anti-neoliberal siyasi projeleri de yavaş yavaş şekillendirmiş olmaları nedeniyle, önemli anti-neoliberal karşı duruşlar arasında tarihteki yerlerini almışlardır. Ancak, günümüzde önemli olan husus, ortaya çıkan bu anti-neoliberal hareketlerin geniş toplum kesimlerinin neoliberal ekonomi politikalarıyla ilgili rahatsızlıklarını hangi ölçüde giderebilecekleri ve bu konuda nasıl ve ne tür alternatif projeler ortaya koyabilecekleridir (Burdick, Oxhorn ve Roberts, 2009: 222-223).

Yukarıda farklı akademisyenlerin farklı yaklaşımlarında da görüldüğü gibi, Latin Amerika’da ortaya çıkan ve evrimleşerek günümüze kadar süregelen neoliberalizm karşıtı söylem ve politikaların akademik çerçevede irdelenmesi, post-neoliberalizm ve anti-neoliberalizm kavramlarının ortaya çıkmasına yol

⁹ Bolivya’nın Cochabamba şehrinde 2000 yılının Nisan ayında su fiyatlarının artırılması sonucunda ortaya çıkan ayaklanmadır. İki gün süren ayaklanmada 175 protestocu yaralanmıştır. 1999 yılında Bechtel su firmasının özelleştirilmesi sonucunda su fiyatları %50 artmıştır. İşçi konfederasyonları ile hükümet arasında yapılan gergin görüşmeler sonucunda hükümet, İngiliz şirketi ile yaptığı su anlaşmasını geri çekmiştir (The Democracy Center, 2000).

açmış, hatta bir kavram karışıklığına neden olmuştur. Bu tür bir kavramsal karışıklığı ortadan kaldırmak maksadıyla, post-neoliberalizm kavramının 1990'lı yıllarda uygulanan neoliberal politikalar sonrası neoliberalizmin eksik yanlarını gidermek amacıyla izlenen her türlü sosyal ve ekonomik politikaları ve dış politika yaklaşımlarını içerdiğini kabul etmek doğru olacaktır. Bu politikalar, Brenner'in de özellikle belirttiği gibi, mutlaka ve her zaman neoliberalizm karşıtı veya bir başka ifade ile anti-neoliberal değildir (Brenner, 2010: 343). Dolayısıyla, Latin Amerika'da izlenen anti-neoliberal politikalar ifadesi, neoliberalizm sonrası süreç içerisinde Latin Amerika'da ortaya çıkan neoliberalizm karşıtı politikaları içermekte, ancak mevcut neoliberal politikaları bir ölçüde benimseyen ve sadece bunlarda revizyon yapılması, sorunun çözümü için yeterli olacağını öngören post-neoliberal yaklaşımları kapsamamaktadır.

Anti-neoliberalizm, post-neoliberalizmin aksine ABD'nin neoliberal politikalarını dayatma aracı olan IMF ve Dünya Bankası'na karşı çıkmaktadır. Örneğin, Ekvador Başbakanı Rafael Correa 2007 yılında ülkesindeki Dünya Bankası temsilcisi Eduardo Somensatto'yu ülkesinden uzaklaştırmıştır (Burbach, 2007: 4). Benzer şekilde, Chavez Venezuela'nın Dünya Bankası ve IMF ile tüm bağlarını koparacağını ifade etmiş ve bölgede Banco del Sur (Güney Bankası) adında bir bankanın kurulmasını önermiştir (Aktaş, 2012: 11). Örneklerden de anlaşıldığı üzere, anti-neoliberalizm, neoliberalizmin dayattığı politikaları reddetmektedir. Bu bağlamda, her ne kadar kavram ayrımını çok net ve kesin olarak yapmak mümkün olmasa da, çalışma kapsamında bölge ülkelerinde uygulanan politikalar dikkate alındığında, neoliberal politikaları tamamen reddetmeyen Arjantin için post-neoliberal, neoliberalizme karşı daha sert bir duruş sergileyen Venezuela için ise anti-neoliberal politikardan bahsedilmesi yerinde olacaktır.

2. LATİN AMERİKA'DA NEOLİBERALİZM VE SONRASI

Bu bölümde neoliberalizm döneminde ve sonrasında Latin Amerika'da yaşanan dönüşüm sürecinin ekonomik, siyasi ve toplumsal boyutları ana hatlarıyla aktarılmıştır. Latin Amerika'da neoliberal süreç, post-neoliberal ve anti-neoliberal dönüşüm analiz edilmeden önce ilk başlıkta neoliberalizm öncesi dönemin tarihsel panoraması sunulmuştur. İkinci başlıkta, askeri diktatörlerin gölgesi altında başlayan neoliberal dönemde ABD'nin dayattığı ekonomi politikaları anlatılmıştır. Son başlıkta ise, neoliberalizm sonrası Latin Amerika ruhuna uygun olarak ortaya çıkan mücadele zemininde yaşananlar ülke örnekleriyle incelenmiştir. Kuşkusuz her ülkede neoliberalizm ve neoliberalizm sonrası dönemde yaşananlar farklılıklar gösterse de, amaç neoliberalizm ve sonrası dönemin temel özelliklerini değerlendirmektir.

2.1. Latin Amerika'da Neoliberalizm Öncesi Dönem

1930'lardan 1970'lere kadar birçok Latin Amerika ülkesinde ithal ikameci sanayileşme politikaları¹⁰ uygulanmıştır. Latin Amerika ülkeleri kısıtlayıcı ticaret rejimleri uygulayarak ulusal ekonomilerini yabancı sermaye kontrolünden kurtarmaya çalışmışlardır. Ancak millileştirme adına atılan tüm adımlara rağmen bu ülkelerin ABD ve ABD şirketlerine bağımlılığı devam etmiştir (Topal, 2007: 30).

Dünya ekonomisinde yavaşlamanın görüldüğü 1960-80 yılları arasında Latin Amerika ülkeleri yüksek enflasyon oranları, bütçe açıkları ve ödemeler dengesi sorunları ile karşı karşıya kalmıştır. Bütçe açıkları ve ödemeler dengesindeki bu durum devletlerin ekonomilerindeki istikrarı sağlayabilmeleri amacıyla dış borçlanmaya yönelmelerine sebep olmuştur. Dış borçlanma yükünün yüksek faiz ve kısa vadeli kredilerden oluşması Latin Amerika ülkelerinde ekonomik sorunların katlanarak artmasına yol açmış ve ithal ikameci stratejilerin terk edilip neoliberalizme geçilmesini zorunlu kılmıştır (Topal, 2009: 126)

Bu dönemde Latin Amerika ülkelerinde ard arda meydana gelen darbeler ithal ikameci ekonomi modelini destekleyen işçi sınıfının hareketlerini kontrol

¹⁰ Daha çok az gelişmiş ülkelerin uyguladığı ithal ikameci politikalar basitçe ithalatı kısıtlayıp, daha önce ithal edilen malların yurt içinde üretilerek yerli sanayinin korunmasıdır (Egeli, 2001: 150).

altına alarak neoliberalizme geçişi kolaylaştırmıştır. Brezilya (1964-1985), Arjantin (1966-1983), Bolivya (1971-1984) ve Uruguay'da (1973-1985) askeri rejimler altında işçi hareketleri bastırılmış ve şiddet yöntemiyle kontrol altında tutulmuştur (Topal, 2009: 127).

İthal ikameci politikaların yerini neoliberal politikaların aldığı ülkelerden biri de Şili'dir. 1970 yılında Şili'de sol partilerin Halk Birliği (Unidad Popular) koalisyonunun lideri Salvador Allende Gossens emekçi sınıfların desteğini arkasına alarak sosyalist bir rejim kurmak üzere iktidara gelmiştir. Allende hükümeti iktidarda kaldığı 1973 yılına kadar millileştirme politikası izlemiştir. Allende, iktidarın tam olarak ele geçirilmesi için koyduğu belli hedefleri, Fransız gazeteci Regis Debray'e verdiği demeçte şu şekilde belirtmiştir: "Sosyalizme giden yolda demokratik, ulusalci, devrimci bir hükümet oluşturacağız." (Quereshi, 2009: 72).

Allende'ye göre sosyalizme giden yolda Şili'de uygulayacağı radikal değişikliklerin hayata geçirilmesi için yapılması gerekenler şunlardır: Geniş kapsamlı toprak reformu, ihracat ve ithalatın tamamen devlet kontrolüne bırakılması ve ulusal üretimin kolektif hale getirilmesidir. Allende birincil düşmanın ülkedeki yabancı sermaye egemenliği olduğunu belirterek, emperyalizme karşı savaş açtıklarını, siyasal kurtuluş, yani tam egemenliğin sağlanması için iktisadi bağımsızlığın oluşturulması gerektiğini öne sürmüş ve Marksist bir ekonomi modelini benimsemiştir. Allende'nin iktidara geldikten sonra hayata geçirdiği ilk uygulama 9 Aralık 1970'de başlattığı toprak reformu olmuştur. Bu proje, büyük toprak sahiplerinin arazilerinin hükümet tarafından kamulaştırılarak köylülere dağıtılması yoluyla gerçekleştirilmiştir. Toprak reformunun yanısıra, Ulusal Köylü Konseyi'nin kurulması, bakır madenciliği, tekstil, çelik ve kömür gibi büyük sektörlerin kamulaştırılması ve bankaların devlet kontrolü altına alınması gibi uygulamalar hayata geçirilmiştir (Sarıcan, 2014: 2-6).

Allende hükümetinin çokuluslu ABD şirketi ITT tarafından işletilen zengin bakır yataklarını millileştirmesi, Allende'nin ve Şili'nin demokratik yönetiminin sonu olmuştur. Allende hükümetinin devletleştirme politikaları kapsamında maden ocaklarının millileştirilmesi ve millileştirme politikalarının Şili'de faaliyet gösteren Amerikan yatırımcıları tehdit etmesi neticesinde, ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) aracılığıyla ve dönemin ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissenger'ın da desteğiyle askeri diktatör General Pinochet, 11 Eylül 1973 tarihinde iktidara

getirilmiştir. Ülkesindeki yabancı sermayeyi millileştirerek çıkarlarını engelleyen Allende hükümeti, orta sınıflar ve büyük sanayicilerin ABD tarafından kışkırtılması sonucunda devrilmiş ve ABD Şili'yi neoliberal politikaların ilk uygulama laboratuvarı haline getirmiştir (Topal, 2007: 32-36).

İthal ikameci politikaların uygulandığı diğer bir Latin Amerika ülkesi Peru ise, 1969-1975 yılları arasında sol eğilimli General Juan Velasco Alvarado tarafından yönetilmiştir. Alvarado, ABD şirketlerinin Peru'daki faaliyetlerini kısıtlamış, devletleştirme politikaları kapsamında elektrik santrallerini millileştirmiş ve toprak reformu gerçekleştirmiştir. Ancak 1975 yılında General Francisco Morales Bermudez darbe yaparak ülke yönetimine el koymuştur. Sosyal devlet oluşturmaya çalışan Alvarado'nun politikalarından vazgeçilerek devletleştirilen şirketler tekrar özelleştirilmiştir. 1980'li yıllardan itibaren ise Peru'da özelleştirmeler hız kazanmıştır (Kışlalıoğlu, 2008: 25).

Benzer şekilde, 1964'te Brezilya'da seçimle iktidara gelen Joaoa Goulart Hükümeti CIA'nın desteklediği askeri darbe ile devrilmiştir. ABD iktidara taşıdığı askeri yönetim aracılığıyla devletleştirme politikalarını engellemiştir. Brezilya'da beklenen ekonomik büyüme sağlanamadığından uluslararası şirketlerin ülkeye yatırım yapmaları desteklenerek, neoliberalleşme sürecine hız kazandırılmıştır (Gribbin, 1979: 4-16).

Görüldüğü üzere, Latin Amerika ülkelerinde 1960-80 yılları arasında ardarda yaşanan darbeler Soğuk Savaş döneminde ABD'nin, millileştirme politikalarını önleyerek Latin Amerika'yı kontrol altında tutmasını sağlamıştır (Kışlalıoğlu, 2008: 25). ABD aracılığıyla iktidara gelen askeri rejimler söz konusu devletlerde yalnızca hükümetleri değiştirmemiş, neoliberal ekonomi politikalarının sorunsuz uygulanabileceği uygun ortamın oluşumunu sağlarken, devlet ile toplumsal sınıflar arasındaki ilişkilerin bozulmasına da sebep olmuştur. Gelişmiş ülkeleri de etkileyen ve giderek artan ekonomik istikrarsızlığın ancak, ulusal ekonominin uluslararası ekonomiye eklenmesi ile aşılabileceğini iddia eden bu politikalar Latin Amerika'da askeri rejimler döneminde uygulanmaya başlanmıştır¹¹.

¹¹ İthal ikameci politikalar ekonomik yetersizliklerden dolayı sanayinin gelişimine olanak sağlamamıştır ve yüksek maliyetli, düşük kapasiteli malların dış pazarda rekabet şansı

2.2. Latin Amerika’da Neoliberalizm: Washington ve Post-Washington Uzlaşısı

1980’lerden itibaren birçok Latin Amerika ülkesinin ekonomi politikalarında karşı karşıya kaldığı dış borç açmazı, IMF ve Dünya Bankası’nın neoliberal yaklaşımının uygulamaya konmasında etkili olmuş ve yapısal uyum programları geliştirilmiştir. 1970’lerdeki krize karşı Keynesyen politikaların tıkanması sonucunda, çözümü sosyal devlete saldırıda bulan neoliberal yapılanma, sadece üretim ve üretkenliği arttırmayı hedeflemekle kalmamış, devletin özel sektörden elini çekmesi gibi iş sürecinin yeniden düzenlenmesine dönük değişikliklerle ekonomik ve toplumsal güç ilişkilerinin yeniden oluşturulmasının yolunu açmıştır. Böylece Latin Amerika’da yepyeni bir dönem başlatmıştır (Escobar, 2010: 1-61). Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse, neoliberalizm ile yalnız üretim ilişkileri değil, aynı zamanda bu ilişkileri düzenleyen toplumsal kurumlar ve kurallar da değişmeye başlamıştır. Neoliberal politikaların uygulandığı 1980’li yılları Latin Amerika’da borç krizi ve ekonomik durgunluk, askeri ve otoriter rejimlerin yerini alan demokratik seçimlerle iktidara gelen sivil rejimler ve IMF ve DB’nin uyguladığı zorlayıcı ve sert tedbirler olmak üzere üç döneme ayırmak mümkündür (Yürekli, 2004: 80-88).

Latin Amerika ülkeleri ödemeler dengesi problemlerini ve ekonomik istikrarsızlıklarını azaltmak amacıyla ekonomilerini dış ticarete açmışlardır. 1970’li yılların sonlarında yaşanan petrol krizleri Latin Amerika ülkelerine yeni krediler sağlanmasını olanaksız hale getirmiş, dış borçlarını ödeyemez hale gelen Latin Amerika ülkeleri ulusal ekonomilerini dönüştürmek zorunda kalmışlardır. Ancak 1973’ten beri süregelen bütçe açıkları ve 1970’lerde yaşanan petrol krizleri 1980’li yılların başında Latin Amerika’da borç krizinin ortaya çıkmasına yol açmış; bu kriz bölge ülkelerinin reform çalışmalarını sekteye uğratmıştır. 1980’ler Latin Amerika ülkeleri için ABD’nin dayattığı başarısız uyum politikalarının ardarda uygulandığı yıllar olmuştur (Çil, 2009: 18).

1982 yılı itibariyle Latin Amerika’da birçok özel banka iflas etmiştir. Latin Amerika ülkelerine akan yabancı sermayenin de durmasıyla Latin Amerika ülkeleri için IMF ve DB tek seçenek olarak belirmiştir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 5-6). 1985 yılında ABD Maliye Bakanı James Baker’in sunduğu Baker

yoktur. Çözüm piyasa güçlerine güvenmekte görülmüştür ve neoliberal dönüşüm başlamıştır.

Planı olarak adlandırılan uyum politikaları IMF, Dünya Bankası, alacaklı ülkeler ve ticari bankaların da onayı alınarak kabul edilmiştir. Planın temel ilkesi, devletin ekonomideki etkinliğinin kısıtlanmasıdır. Baker Planı'nın başarısız olmasından sonra 1989'da ABD Maliye Bakanı Nicholas Brady yeni bir plan önermiştir. Brady Planı olarak adlandırılan plan çerçevesinde borç indirimine gidilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak Baker Planı gibi Brady Planı da beklenen iyileşmeyi sağlayamamıştır (Han ve Kaya, 2015: 95).

Amerikan Merkez Bankası'nın faiz oranlarını arttırmasıyla Latin Amerika'ya yabancı sermaye akışının aniden durması, ilk olarak Meksika'yı ardından, aşırı borçlanmış büyük cari açığı olan Latin Amerika ülkelerini olumsuz etkilemiştir. Böylece mali krizlerle karşı karşıya kalan ülkeler, krizleri aşmak amacıyla finansal uyum programları uygulamaya başlamışlardır. 1980'lerde IMF'nin yürüttüğü uyum politikaları ile ekonomide büyük reformlar yapılmış, üretim düşürülmüş, harcamalara sınırlamalar getirilmiştir. Latin Amerika ülkeleri için kayıp on yıl olarak tanımlanan 1980'lerde Latin Amerika ülkelerinin ticaret payı %3 seviyesine inerken, ekonomik büyüme ise sadece % 1 oranında kalmıştır. Ekonomik istikrarsızlığın yarattığı kaos ortamı Latin Amerika ülkelerinde toplumsal sınıfların demokrasi taleplerini arttırmış ve ABD'nin neoliberalizmi Latin Amerika'ya ithal edebilmesi için askeri rejimlerin yerini sivil rejimlere bırakmasını gerektirmiştir (Çil, 2009: 18). Öyleyse Latin Amerika'da askeri rejimlerin gölgesinde neoliberalizmin uygulanması mümkün görünmemiştir. Teoride askeri rejimlerin yerine demokratik rejimlerin getirilmesiyle neoliberalizmin Latin Amerika'da uygulanmasına zemin hazırlanmıştır. Ancak ABD'de Reagan iktidarı ve İngiltere'de Thatcher yönetimi neoliberalizmi bu ülkelere ihraç ederken kendi neoliberal amaçlarına hizmet edecek şekilde kullanma yoluna gitmişlerdir. Latin Amerika ülkelerini borçlandırarak, uyum programlarıyla kontrol altında tutmuşlar ve ticaretin serbestleştirilmesi ile bu ülkelere elde ettikleri sermayeyi kendi ülkelerine götürmüşlerdir (Boas ve Gans-Morse, 2009: 137-161).

Latin Amerika'da 1980'ler itibariyle iktidara gelen sivil rejimler neoliberal politikaların uygulanmaya geçiş sürecini hızlandırmıştır. Bolivya'da işçi sınıfı hareketi darbecilere karşı mücadele etmiş, 1982 yılında demokrasi geri kazanılmıştır. Ancak iktidara gelen sivil rejimlerin doğal kaynakları özelleştirme gibi uyguladıkları neoliberal politikalar Bolivya'da işçi mücadelesinin tekrar canlanmasına sebep olmuştur (Topal, 2007: 75-77).

Benzer şekilde, Brezilya da 1964-1989 yılları arası askeri rejimle yönetilmiştir. 1985'te siyasi seçimler serbest bırakılsa da, siyasi partiler arasındaki dağınıklık, ancak 1988 yılında seçim yapılabilmesine olanak sağlamıştır (Öngel, 2014: 28). 1988 yılında yeni cumhuriyet kurulmuş ve 1989 yılında Fernando Collor de Mello başkan seçilmiştir. Fernando Collor de Mello'nun başkan seçildiği tarihten itibaren yaklaşık 100 milyar dolarlık özelleştirmelerle Brezilya ekonomisi yabancı sermayeye ve küresel pazara açılmıştır. Bu dönemde, neoliberal dönüşümü gerçekleştirebilmek için devletin rolünün azaltılması gerçekleşmiştir. Birçok devlet birimi kapatılarak devlet, finans, telekomünikasyon, elektrik gibi sektörlerden uzaklaştırılmıştır. Döviz kuru, milli ekonomi ve dış ticaret liberalleştirilmiştir. 1994 yılında Fernando Henrique Cardoso hükümetinin uyguladığı "Real Plan" adlı anti-enflasyon programı neoliberalizmin Brezilya'daki gücünü pekiştirmiştir. İşçi sınıfı hareketleri denetlenerek baskı altında tutulmuştur (Molloa ve Saad-Filho, 2006: 103).

1973-1985 yılları arasında askeri rejimle yönetilen Uruguay'da neoliberal politikalar beklenen etkiyi yaratamamıştır. 1982 yılında işsizlik %30'lara ulaşmış, ülkenin en büyük tekstil firması FUNSA dâhil birçok işletme iflas etmiş, devletin eğitime ayırdığı bütçe payı %21'den %13'e düşmüş, savunma ve güvenlik harcamaları ise %15'ten %50'ye yükselmiştir. 1983'e gelindiğinde Plenario Inter Sindical de Trabajadores (PIT) işçi örgütlerinin 1 Mayıs'ta düzenledikleri eylemde 150.000 kişi sokaklara dökülmüştür. Aynı yıl içinde halk isyanları devam etmiş ve grevler başlamıştır. 1985'te askeri rejim yerini demokrasiye bırakmıştır. Sanguinetti hükümeti neoliberal politikalar kapsamında devlete ait işletmeleri özelleştirmeye başlamıştır (Alexander, 2005: 76-78).

Askeri rejimlerin yerini sivil rejimlere bırakmasının ardından Latin Amerika IMF ve DB'nın uyguladığı zorlayıcı ve sert tedbirler dönemine girmiştir. Uygulamaya konulan neoliberal politikaların reçeteleri 1989 yılında Washington Uzlaşısı (WU) adı altında DB ve IMF tarafından Latin Amerika'ya ithal edilmiştir. Uygulanan neoliberal politikalarla devletlerin para politikalarını düzenleme yetkisi azalmış ve Latin Amerika ülkelerinin ekonomileri serbest piyasa koşullarına bağımlı hale gelmiştir (Fine, 2003: 3).

Latin Amerika ülkelerinin ve diğer gelişmekte olan ülkelerin 1980'lerde yaşanan krizlerin üstesinden gelebilmeleri ve kalkınmaları için John Williamson tarafından "Washington Uzlaşısı" olarak adlandırılan politika önerileri ortaya

atılmıştır. Washington Uzlaşısı en basit haliyle devletin arka plana çekilmesini ve sadece savunma (güvenlik), toplumsal arbuluculuk gibi konularla ilgilenmesini önermektedir. Önerilen bu reçete neoliberal devletin yapması ve yapmaması gerekenlerin bir listesi olarak sunulmuştur (Yıldırım, 2011: 1-23).

Bu yapısal uyum politikaları devlet müdahalesini daraltmaya yönelik değişiklikleri içermektedir. Latin Amerika'da uygulanan neoliberal politikalara temel teşkil edecek hususları içeren Washington Uzlaşısı'nın on temel prensibi şunlardır (Symoniak, 2010: 2):

- Mali disiplin
- Özel mülkiyetin korunması, güvence altına alınması
- Kamu harcamalarının kısıtlanması
- Kamu kurumlarının özelleştirilmesi
- Vergi reformu
- Serbest ticaret (gümrük tarifelerinin kaldırılması vb.)
- Finansal reform (faiz oranlarının piyasa tarafından belirlenmesi, tek tip ve piyasa tarafından belirlenen döviz kurunun kullanılması vb.)
- Uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılması (serbest ticaret anlaşmaları vb.)
- Sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesi (yabancı sermaye yatırımlarını destekleyen teşvik ve tedbirlerin hükümetler tarafından alınması vb.).

Tablo 2.1. Yıllar İtibariyle Latin Amerika Ülkelerinde Reel Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) Büyüme Oranları (Yıllık GSMH büyüme oranı %)

Ülkeler	1980-1985	1986-1990	1991-1997	1998	1999
Arjantin	-1.1	0.4	2.6	3.9	3.1
Bolivya	-1.4	2.3	4.0	4.7	2.5
Brezilya	2.5	2.0	3.0	-0.1	0.5
Şili	2.3	6.5	7.4	3.4	-1.0
Kolombiya	2.6	4.6	4.0	0.4	-5.1
Meksika	3.1	1.5	2.9	4.8	3.7
Peru	0.6	-0.8	5.4	0.3	3.5
Latin Amerika Ortalaması	1.8	3.4	3.7	2.2	0.3

Kaynak: World Economic Outlook Database, IMF, September 2000.

Görüldüğü üzere, Washington Uzlaşısı'nın prensipleri neoliberal ekonomi politikalarının özetidir ve Keynesyen ekonomi politikalarını hedef almıştır. Devlet ekonominin önünde engel olarak görülmüş, etkisinin azaltılması hedeflenmiştir. 1990'lı yılların sonuna kadar Dünya Bankası ve IMF'nin dayattığı piyasanın ve sermaye hareketlerinin serbest bırakılması, kamu işletmelerinin özelleştirilmesi prensiplerinin Latin Amerika ülkelerinde ekonomik büyümeyi sağlayacağı beklenmiştir. Ancak 1990'lı yılların sonuna gelindiğinde ortaya çıkan tablo beklenenin aksine olmuştur. Washington Uzlaşısı'nın prensiplerini uygulayan Latin Amerika ülkeleri hedeflenen ekonomik büyümeyi gerçekleştirememiştir. Tablo 2.1'de görüldüğü üzere özellikle Brezilya, Şili ve Kolombiya'da 1990'ların sonuna doğru büyüme oranları giderek inişe geçmiş; 1999 yılı itibariyle Latin Amerika'daki ortalama büyüme oranı % 0.3'e kadar gerilemiştir.

1990'lı yıllarda çok sayıda Latin Amerika ülkesi ekonomik krizlerle sarsılmıştır ve bu krizlerin etkisi kısa zamanda bütün kıtaya yayılmıştır. Başlangıçta coşkuyla karşılanan Washington Uzlaşısı'nın prensipleri 1994'te Meksika'da yaşanan "Tekila Krizi" ile eleştiriler almaya başlamıştır. 1994'te Meksika'da yerli para pezonun çokça değer kazanması, ticaret açığının yükselmesine, sermaye girişinde düşüş yaşanmasına sebep olmuştur. Ülkedeki mevcut yabancı sermayenin de kaçması ile ortaya çıkan kriz, kısa sürede diğer ülkelere de sıçramış ve "Tekila etkisi" diye anılan mali krizler zinciri sürecine girilmiştir. Bu süreçte Meksika'nın döviz rezervleri hızla tükenerek 30 milyar dolardan 5 milyar dolara kadar gerilemiş ve Meksika ithalat yapamaz duruma gelmiştir. IMF ile yapılan anlaşma sonucunda Meksika'da vergiler arttırılmış,

kamu harcamalarında kısıntıya gidilmiş ve enflasyonu baskı altına almak için faiz oranları yükseltilmiştir. Alınan bu tedbirler sonucunda ülkede büyüme oranlarında ani durma yaşanmış, seri iflasları takiben 1 milyon civarında insan işini kaybetmiştir (Pill, 2002: 11-13, Topal, 2009: 132). Uzlaşa tekrarlayan krizler sonucunda prensipleri uygulayan devletlere tek tip reçete sunması ve prensiplerinin belirli bir sraya konulmadan aynı anda uygulamaya geçirilmesi gibi özelliklerinden dolayı eleştirilere maruz kalmıştır. Bunun akabinde, neoliberalizm beklenen büyümeyi sağlayamadığı iddiaları ile kan kaybetmeye başlamıştır. Washington Uzlaşısı'nın en iddialı savunucuları dâhi Latin Amerika'da büyümenin beklenenin çok altında olduğu konusunda fikir birliğine varmışlardır (Yıldırım, 2011: 1-23). Dünyanın farklı bölgeleri ile Latin Amerika'da aynı yıllarda gerçekleşen büyüme oranlarının karşılaştırıldığı Tablo 2.2'de 1970'lerden 2000'lere Latin Amerika'da büyüme oranlarının yarı yarıya düştüğü göze çarpmaktadır.

Dani Rodrik, Washington Uzlaşısı'nın önemli ismi John Williamson ve dönemin teknokratlarının gelişen dünyaya ve politik liderlere verdiği reçetenin devleti ekonomi dünyasından uzak tutmak, istikrarı sağlamak ve özelleştirme yapmak üzerine kurulduğunu belirtmiştir. Ayrıca, zararsız ve masum görünen bu kriterlerin amaçlarını gerçekleştirmede kısa ömürlü olduklarının ve Latin Amerika ülkelerinin Gayri Safi Milli Hasıllarının (GSMH) 1950-1980 yılları arasındaki dönem ile kıyaslandığında 1980-2000 arasında daha yavaş gelişme gösterdiğinin altını çizmiştir (Rodrik, 2006: 974).

Tablo 2.2. Bölgelere Göre Büyüme Oranları Karşılaştırması (Yıllık Büyüme Oranı %)

Bölgeler	1965-1980	1980-1989	1990-2000
Dünya	4.1	3.1	2.6
Latin Amerika	6.1	1.6	3.3
Sahra altı Afrika	4.2	2.1	2.4
Doğu Asya	7.3	7.9	7.2
Güney Asya	3.7	5.1	5.6
OECD Üyeleri	3.8	3.0	2.4

Kaynak: World Bank, World Development Report, 1991, 1992, 2001, 2002.

Rodrik'e göre 1990'lı yıllar küresel düzeyde ekonomik gelişim açısından felaket yılları olarak değerlendirilmemektedir. Çin, Hindistan gibi ülkeler Washington Uzlaşısı kriterlerinden farklı olarak yüksek seviyelerdeki ticaret

korumacılığı, özelleştirme azlığı ve gevşek mali para politikaları izlemişler ve bu politikaların sonucunda Tablo 2.2’de görüldüğü üzere büyüme oranlarını ya arttırmışlar ya da sabit tutmuşlardır. Ancak, yine aynı tabloda görüldüğü gibi, Washington Uzlaşısı kriterlerine bağlı kalan ülkeler derin ekonomik istikrarsızlıklarla karşı karşıya kalmışlardır (Rodrik, 2006: 976). Örneğin, Sahra altı Afrika ülkelerinde 1981’de DB’nin hazırladığı Berg Raporu ile özelleştirme konusunda hızlı adımlar atılmaya başlanmıştır. Washington Uzlaşısı kriterleri Latin Amerika’da olduğu gibi Sahra altı Afrika ülkelerinde de devleti hedef almış ve devletin aşırı müdahaleciliğini eleştirmiştir, devlet işletmeleri hızla özelleştirilmiştir. Tablo 2.2’de görüldüğü üzere Sahra altı Afrika’da 1980 sonrası büyüme oranları neredeyse yarıya düşmüştür (Fine, 2003: 53).

2000’li yıllara gelindiğinde Williamson gibi akademisyenler, Latin Amerika ülkeleriyle başlayan ve daha sonra Asya ve Afrika’da birçok ülkede uygulanan Washington Uzlaşısı’nın neoliberal politikalarının başarısız olduğunu kabul etmişlerdir. Başta Joseph Stiglitz (2002) olmak üzere Paul Krugman, Stanley Fischer, Dani Rodrik gibi ekonomistler, uzlaşi kriterlerine yoksulluğun azaltılması gibi kriterler ekleyerek “Genişletilmiş Post-Washington Uzlaşısı” adını verdikleri yeni bir öneri ortaya koymuşlardır. Washington Uzlaşısı ve Post-Washington Uzlaşısı arasında çok büyük farklar varmış gibi görünse de temelde sundukları politika ve reçeteler birbirinin uzantısıdır. Post-Washington Uzlaşısı’na enflasyon, yoksullukla mücadele, gelir dağılımı gibi konular eklenmiş ve serbest piyasanın tek başına ekonomik büyümeyi sağlayamadığı farkedilmiştir. Ayrıca Post-Washington Uzlaşısı’nda her ülkenin kendine has ekonomik kalkınma reçetelerine ihtiyaç duyduğu vurgulanmıştır (Bayliss ve Cramer, 2003: 52-72).

Washington Uzlaşısı’nın ve ardından Post-Washington Uzlaşısı’nın, uygulandığı ülkelerden Arjantin ve Meksika Tablo 2.1’de görüleceği üzere, 1990’ların başında hızlı büyümeleri ile örnek gösterilirken, 1990’lı yılların sonuna gelindiğinde artan cari açık, ekonomik durgunluk, iflaslar ve işsizlik nedeniyle neoliberal ekonomi politikalarının sınırlılığını ve yetersizliğini ortaya çıkarmışlardır. DB gibi kurumlar bile 1990’ların ortalarına gelindiğinde neoliberal politikaların uygulandığı ülkelerde büyüme oranlarının düştüğünü vurgulamışlardır (World Bank, 1995: 22). Oysaki, 1990’lara kadar hâkim olan slogan “başka alternatif yok” olmuştur.

2.3. Latin Amerika’da Neoliberalizm Sonrası Dönem

İzlenen neoliberal politikaların bir sonucu olarak ABD’de başlayıp tüm dünyaya yayılan 2008 Krizi’nin ertesinde piyasanın gücüne duyulan inancın ve devlet müdahalelerine yönelik karşıtlığın terk edildiği bir süreç başlamıştır. İlk olarak ekonomik krizin ortaya çıktığı ABD’de ve müteakiben diğer gelişmiş ülkelerde milyarlarca dolar tutarında kurtarma paketleri açıklanmıştır. Ayrıca yine bu ülkelerde krize yönelik ekonomi programları uygulanmaya başlanmış, devlet batık krediler için garantiler sağlarken, bir kısım batık bankaları kurtarma yoluna gitmiş ve bu bankaların bir kısmı bu şekilde devletleştirilmiştir. Ayrıca finans piyasalarını düzene sokmak ve ekonomiyi canlandırmak için yapılması gereken düzenlemeler tartışılmaya başlanmıştır. Krizi sonlandırmak ya da olumsuz etkilerini azaltmak için yapılan bu uygulamalar neoliberal politikalar ile tam anlamıyla tezat teşkil etmektedir. Sonuç olarak, ABD’de ortaya çıkan Mortgage Krizi (2006) ve bunun arkasından Lehman Brothers Krizi (2008) ile ekonomik kriz küresel sisteme yayılmıştır. Krizler sonrası bu uygulamalar neoliberal öğretiden vazgeçilmesine ve devletin ekonomiye geri dönüşü ile ilgili soruların gündeme gelmesine neden olmuştur. Bu ise neoliberal görüşün asıl çöküşünü meydana getirmiştir (Harvey, 2009: 1-4, Demir, 2011: 2).

2008 yılında ortaya çıkan krize karşı devlet müdahaleleri ile tedbir alınmaya çalışılmıştır. Başka bir ifadeyle kriz yönetimi başlangıçta sıkı uluslararası işbirliğine ve devlet müdahalelerine dayanmıştır. Ancak, bu müdahaleler Keynesyen İktisat Okulu’nun müdahaleci devlet uygulamalarından farklıdır. Keynesyen müdahaleler, piyasaların gücünün sınırlanması, düzenlenmesi ve dengelemesine yönelik iken, 2008 Krizi sonrasında ortaya çıkan ve Rustow tarafından “neoliberal müdahalecilik” olarak tanımlanan müdahaleler, serbest piyasa kanunlarına karşıt değil aksine onları koruyan niteliktedir. Başka bir ifadeyle, devleti değil neoliberalizmi canlandırma amaçlıdır. Krizin ardından devlet, finansal güveni tekrar sağlamak, kredi sisteminin çökmesini önlemek maksadıyla, finans piyasasına milyarlarca dolar aktarmıştır (Demir, 2011: 9-10).

ABD gibi küresel bir güçte böyle bir krizin yaşanması neoliberalizmin sorgulanmasına ve neoliberalizme alternatif politikalar üretilmesine sebep olmuştur. Ancak ABD’den önce neoliberalizmin krizleriyle tanışan Latin Amerika ülkeleri bu sorgulamaya 1990’ların sonunda başlamıştır. Latin Amerika’da 1990’lı yıllarda çok sayıda ülke ekonomik krizlerle sarsılmıştır ve bu krizlerin etkisi kısa

zamanda tüm Latin Amerika'ya yayılmıştır. Krizler neoliberal politikaların yıkıcı etkisinin emekçi sınıflar tarafından daha şiddetli şekilde hissedilmesine yol açmış ve Latin Amerika'da ardarda kitlesel ayaklanmalar, toplumsal isyanlar görülmüştür (Duncan, 1999: 19). Bu isyanlar beraberinde neoliberal politikaları uygulayan devletlerin yerini sol hükümetlere bırakmıştır.

Dünya Bankası verileri, Latin Amerika genelinde en zengin %10'luk kesimin Gayri Safi Yurt İçi Hasılanın (GSYİH) yaklaşık % 45'ini almasına karşın, en fakir %20'lik kesimin GSYİH'nın yalnızca %3'ünü paylaştığını göstermektedir. Yine aynı verilere göre nüfusun yaklaşık % 39'u yoksulluk, % 15'i mutlak yoksulluk¹² sınırında yaşamaktadır (ECLAC, 2006: 17). Duncan'a göre, bölge ülkelerindeki gelir dağılımı dengesizliğinin nedeni kamu sektörünün küçülmesi ve artan işsizlik, eksik istihdamdır. Duncan, yaşanan krizler neticesinde Latin Amerika ülkelerinde ortalama işsizlik oranının % 15 seviyelerine yükseldiğini belirtmiştir (Roberts, 2009: 1-16).

Latin Amerika'da yaşanan ekonomik krizler, yüksek oranda işsizlik ve gelir dağılımındaki adaletsizlikler artık katlanılamaz olmuş ve ortaya çıkan sıkıntıların sorumlusu olarak görülen neoliberal düzene yönelik eleştiriler hız kazanmıştır. Neoliberal politikalar çerçevesinde tarımsal amaçlı desteklerin düşürülmesi, halkın ortak kullanımındaki arazilerin büyük toprak sahiplerine satılması, izlenilen özelleştirme ve istihdam politikaları, sol eğilimli toplumsal örgütleri yaratmıştır. İşsizler, köylüler, lise öğrencileri gibi aktörler sol hareketlerin bölgede yeniden canlanmasına sebep olmuştur. Thatcher'in neoliberalizmi zorunlu kıldığı "alternatif yoktur" a karşı artık yeni bir alternatif oluşturmanın zorunlu hale geldiği söylemi Latin Amerika'da destek bulmaya başlamıştır (Socorras, 2011: 83-85).

Topal'a göre Latin Amerika ülkelerinde 1990'ların sonunda ve 2000'lerin başlarında yaşanan halk isyanlarının ve toplumsal hareketlerin katlanarak artmasının en önemli nedeni bölgenin 1980'lerde içinden geçtiği ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar ve bu istikrarsızlıklara bağlı olarak 1990'larda yaşanan krizlerdir. Topal, neoliberalizmin yarattığı yapısal krizlerin yeni bir mücadele zemini ortaya çıkardığını savunmaktadır (Topal, 2009: 133).

¹² Mutlak yoksulluk bireylerin ihtiyaç duyduğu asgari gelir ve harcama düzeyidir. Mutlak yoksulluk tanımında ihtiyaç duyulan asgari besin ve kalori hesaplanır. Yoksulluk ise asgari yaşam düzeyini karşılayabilecek gelire sahip olmama durumudur (Erdoğan, 2002: 3).

Latin Amerika’da 1980’ler ve 1990’larda dışarıdan dayatılan neoliberal politikalara, yapısal uyum programlarına, Washington ve Post-Washington Uzlaşısı’na ve küreselleşmeye karşı yaşanan toplumsal isyanlar ve sonucunda gerçekleşen iktidar değişimleri, Latin Amerika tarihinde yepyeni ancak tanımlanması zor bir sayfa açmıştır. Uruguay’da 2005 yılında yapılan seçimlerde sosyalist Tabare Vazquez’in iktidara gelmesi Pembe Dalga” (Pink Tide) olarak adlandırılmıştır. Bu yıllarda Latin Amerika’da sol hükümetlerin kazandığı başarıları anlatmak için kullanılan bu ifade kıtada yükselen yeni solun daha ılımlı olduğu anlatılmak istenmektedir. “Yeni sol” ya da “21 yüzyıl sosyalizmi” olarak adlandırılan bu yeni akım, post-neoliberal ve anti-neoliberal politikalar ile yükselişini devam ettirmiştir ve bu politikaların ortak özelliği devletin neoliberalizm ile kaybettiği gücü tekrar kazandırmak amacıyla olmalarıdır (Emre, 2013: 1).

2000’lerden itibaren Latin Amerika’da Brezilya, Şili, Uruguay gibi ülkelerde ılımlı sol hükümetler, Venezuela ve Ekvador örneklerinde olduğu gibi radikal sol girişimlerle karşılaşmıştır. Dolayısıyla kapitalizmin yapısal krizlerinin, yeni bir mücadele zemini ortaya çıkardığını söylemek mümkündür (Levitsky ve Roberts, 2011: 3-7).

Tablo 2.3. Neoliberal Krizler Sonrası Latin Amerika’da İktidara Gelen Sol Hükümetler

Ülke	İktidara Geldiği Yıl	Devlet Başkanı	Siyasi İdeoloji	Uygulama
Arjantin	2003	Nestor Kirchner	Post-neoliberal	Dış borçların ödenmesi, Programa Familia gibi sosyal programlar
Brezilya	2002	Lula da Silva	Post-neoliberal	Bolsa Familia ¹³ , Fome ¹⁴ Zero, vergi indirimleri
Şili	2000/2006	Ricardo Lagos/ Michelle Bachelet	Post-neoliberal	Ulaşım reformları ¹⁵ , ABD ile serbest ticaret antlaşması, bağımsız Merkez Bankası, özel sağlık sigortalarının kamulaştırılması
Uruguay	2005	Tabare Vazquez	Post-neoliberal	PANES, ABD ile ikili anlaşmalar
Bolivya	2005	Evo Morales	Anti-neoliberal	Hidrokarbon Yasası, kamulaştırma, yerlilerin haklarının genişletilmesi
Ekvador	2006	Rafael Correa	Anti-neoliberal	IMF borçlarının ödenmesi
Venezuela	1998	Hugo Chavez	Anti-neoliberal	Alternatif entegrasyonlar (ALBA, Banco del Sur), sağlık, eğitim, gıda, barınma, hizmetleri, dış yatırımcılara kısıtlama.

Kaynak: Yates ve Bakker, 2013: 44.

Bu süreç içerisinde Tablo 2.3’de görüldüğü üzere, Hugo Chavez’in Venezuela’da, Evo Morales’in Boliviya’da, Nestor Kirchner’in Arjantin’de, Luíz Inácio Lula da Silva’nın Brezilya’da, Rafael Correa’nın Ekvador’da ve Michelle Bachelet ve Ricardo Lagos’un Şili’de, Tabare Vazquez’in Uruguay’da iktidara gelmesi, solun kıtada kazandığı başarının göstergeleri olmuştur. Ancak tabloda gösterilen ülkelerin liderlerinin politikaları Arjantin, Brezilya, Şili ve Uruguay’ın post-neoliberal devlet, Venezuela, Ekvador ve Boliviya’nın anti-neoliberal devlet sınıflandırılmasında yer almasına sebep olmaktadır.

¹³ Aile yardımı.

¹⁴ Sıfır açlık programı.

¹⁵ Bachelet’in en önemli ulaşım reformu Transantiago olarak adlandırılan Santiago ulaşım sisteminin yenilenmesidir. Lagos döneminde başlatılan ulaşım reformları Bachelet iktidarında da sürdürülmüştür (Waylen, 2016: 57).

Şili’de Salvador Allende’den sonra ilk kez bir sosyalist lider 2000 yılında başkanlık koltuğuna oturmuştur. Ülkesinde “yenilenmiş sosyalizmin temsilcisi” olarak kabul edilen Ricardo Lagos, Pinochet hükümetinin mirası olan neoliberal politikaları ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Lagos sağlık ve eğitim gibi alanlarda yapılan harcamalarla Şili’yi askeri darbe döneminin ve neoliberal politikaların yıkıcı etkilerinden kurtarmaya çalışsa da derin bir dönüşüm yaratamamıştır. Lagos döneminde ABD-Şili ilişkileri aynı şekilde devam etmiş, 2003 yılında iki ülke arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması (FTA) 2004 yılında yürürlüğe girmiştir (Dominquez ve Castro, 2016). Lagos’tan sonra, 2006’da iktidara gelen Michelle Bachelet ise 1930’lardan 1970’lere kadar hedeflenen, ancak başarısız sosyalist devleti oluşturma yolunda önemli adımlar atmıştır. Michelle Bachelet yaptığı açıklamalarda Salvador Allende’nin hayata geçirmeye çalıştığı politikaları devam ettireceğini ifade etmiştir. Ancak amacı, sosyalist bir rejim kurmaktan ziyade post-neoliberal özellikler taşıyan bir devlet oluşturmaktır. Yeni kurumlar sayesinde devleti, özel sektörün çözemediği toplumsal sorunları çözebilen bir aktöre dönüştürmeyi hedefleyen Bachelet, ekonomik ve sosyal gelişimden öncelikli olarak devletin sorumlu olması gerektiğini ileri sürmüştür. Örneğin, özel sağlık sistemini kamulaştırarak tüm işçilerin yararlanabileceği hale getirmiştir. Bachelet dış politikada da ABD ile yakın ilişkilerini sürdürmüştür. Bachelet ABD karşıtı olmadığını “ABD ile uzun yıllardır güçlü ve köklü ilişkilerimiz var, ilişkilerimizi daha da derinleştirmek ve farklı alanlara da yaymak isteriz” ifadeleriyle belirtmiştir (Kaiser, 2014). Bachelet’in, Lagos hükümetinin mali politikalarını devam ettirmesi ve Washington ile yakın ilişkiler kurması post-neoliberal yolda ilerlediğini kanıtlamaktadır.

Brezilya’da ise post-neoliberalizmin tohumları ilk olarak 2002’de ve ardından 2006’da İşçi Partisi’nden başkan seçilen Silva ile atılmaya başlanmıştır. Silva döneminde neoliberal politikalara eşlik eden sosyal politikalarla sosyal istikrar sağlanabilmiş, refah seviyesinde ilerleme kaydedilmiştir. Latin Amerika’nın en güçlü ekonomisine sahip olan Brezilya, bu dönemde dünyanın 10. büyük ekonomisi olmuştur. IMF’ye olan 15.5 milyar dolarlık borcunu, ödeme zamanından önce ödeyerek, bu kuruluşun etkisinden kendisini kurtarmayı başaran Silva yönetimi, ulusal ekonomiyi değişen küresel ekonomiye eklemleme çabasıyla post-neoliberal politikaların takipçisi olmuştur (Albayrakoğlu, 2011). Silva seçim propagandasında açlık ve fakirlikle savaşağını sık sık dile getirmiş ve 2003 yılında göreve başladığında sosyal politikalar kapsamında Bolsa Familia (Aile

Yardımları) ve Fome Hunger (Sıfır Açlık) politikalarını uygulamaya geçirmiştir. Bu sosyal politikalar başarıya ulaşmış ve gıda, eğitim ve sağlık alanında ihtiyaç duyanlara yardımlar yapılmıştır. Devlet stratejisine dönüşen sosyal politikalarla bir çok yeni kurum oluşturulmuş, kurumlar arasındaki entegrasyon ve sinerjide artış sağlanmıştır (Silva, Grossi & França, 2011: 7).

Brezilya post-neoliberal ekonomilerle küresel ittifaklar kurma eğilimi göstermiştir. Brezilya'nın Silva dönemi ile liderliğini yapmaya başladığı BRIC ülkeleri 2009 yılından itibaren toplanarak küresel ekonomik meselelerde etkin rol almaya çalışmaktadırlar (Yates ve Bakker, 2014: 11). Brezilya'da düzenlenen BRIC zirvesinde, üye ülkeler uluslararası ticarete kullanılan dövizleri genişletme konusunda karar almışlardır (Roett, 2010: 135). BRIC'in G8'e¹⁶ alternatif olarak ortaya çıkması, G8'in katılımcılarını genişleterek G20¹⁷'ye dönüşmesi ve BRIC ülkelerinin de bu genişlemeye dâhil edilmesi sonucunu doğurmuştur. Latin Amerika'nın en güçlü ekonomilerinden Brezilya, Silva döneminde tıpkı Bachelet Şilisi gibi ABD ile yakın ilişkiler içine girmiştir. Nitekim 2007 yılında ABD Başkanı Bush ve Silva karşılıklı resmi ziyaretlerde bulunmuşlar ve etanol¹⁸ üretimini teşvik etmek, etanol üretiminin standartlarını oluşturmak ve üretim kapasitesini arttırmak ve Brezilya'ya mali destek sağlamak için anlaşma imzalamışlardır (Sullivan, 2009, Uludüz, 2011). Nisan 2010'da ise ABD ile Brezilya arasında lojistik, araştırma, geliştirme, teknoloji güvenliği gibi konuları kapsayan Savunma İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır (The White House, 2012). Latin Amerika'da sol hükümetlerin iktidara geldiği bu dönemde Brezilya iç ve dış politikada aktif rol oynamış ve neoliberal politikaların eksik ve olumsuz yanlarını gidermeye çalışmıştır.

Neoliberalizm sonrası alternatif modeller geliştiren ülkelerden biri de Uruguay'dır. 2005 yılında başkan seçilen Tabare Vazquez de, Silva gibi sosyalist kökenlidir. Ancak Uruguay da neoliberal politikaların etkilerini kırmak için sosyal politikalar uygulayarak post-neoliberal politikalara yönelmiştir (Livingstone, 2009: 213). Uruguay'da 1982 yılında başlayan kriz 1986 yılına kadar devam etmiştir. 1990'lara gelindiğinde ise, neoliberal politikalar Uruguay'a yoksulluk,

¹⁶ Üyeleri ABD, Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya, Kanada, Rusya'dır.

¹⁷ Arjantin, Brezilya, Avustralya, Çin, Endonezya, Güney Afrika, Güney Kore, Hindistan, Meksika, Suudi Arabistan, Türkiye ve Avrupa Birliği Komisyonu'nun katılımıyla G20 olmuştur.

¹⁸ Mısır veya şeker kamışından elde edilen, yenilenebilir enerji kaynağıdır (Uludüz, 2011).

yüksek işsizlik oranı ve toplumsal sınıflar arası uçurum getirmiştir. 1999'da ekonomide geri çekilme yaşanmış, alınan mali önlemler ise 2002'de yaşanan krize engel olamamıştır (Amarente ve Vigorito, 2012: 1). 2005 yılında Uruguay'da ilk kez, sol partilerin oluşturduğu koalisyon hükümeti, Frente Amplio iktidara gelmiştir. 2005 yılında Tabare Vazquez'in başkan seçilmesi ile Uruguay'da sosyal politikaların öncelikli olduğu bir dönem başlamıştır. Vazquez % 20'lere ulaşan işsizlik ve % 30'ları bulan yoksulluk oranlarını düşürmek için Mart 2005'te Sosyal Kalkınma Bakanlığı'nı kurmuştur. Ulusal Sosyal Acil Programı (PANES) kapsamında beslenme, eğitim, sağlık, barınma, sosyal güvenlik alanında iyileştirme politikaları uygulanmıştır. PANES ile yoksulluğu azaltıcı stratejiler uygulanmış, aile ödenekleri artırılmıştır. 2007 DB değerlendirmesine göre, PANES ile mutlak yoksulluk seviyesi düşmüştür. 2007'ye kadar başarıyla uygulanan program 2008'de Sosyal Eşitlik Programı'na dâhil edilmiştir (Filgueira, Georgieva & Lijtenstein, 2009: 212-220).

Vazquez başkanlığının ilk yılında yabancı yatırımcıların ülkeyi terk etmesine engel olmak için IMF ile 3 yıllık 1,1 milyar dolarlık stand-by¹⁹ anlaşması imzalamıştır. Ekonomi Bakanı Danilo Astori ülke ekonomisine istikrar kazandırmak için yabancı yatırımcılara 500 milyon dolarlık bono satmış ve yabancı yatırımcıları Uruguay'a çekmiştir (Beagle, 2006). Dış politika alanında Uruguay diğer Latin Amerika ülkelerine göre farklı bir profil çizmiş ve bölgesel entegrasyonlardan ziyade ABD ile ikili ilişkilerini güçlendirmiştir. Bölgedeki olası krizlerden etkilenmemek için Arjantin ve Brezilya ile ekonomik bağlarını zayıflatmış, 2005 yılında ABD ile ikili ticaret anlaşması imzalanmıştır. Uruguay'ın Arjantin ile ikili ilişkileri ise, Arjantin sınırına kurulan selüloz fabrikası yüzünden gerilmiştir (Meyer, 2010: 10).

Neoliberalizm sonrası dönemde iktidara gelen üç Latin Amerika hükümeti ise post-neoliberal modelin dışında tanımlanmaktadır: Venezuela, Bolivya ve Ekvador hükümetleri. Söz konusu hükümetler farklı politik modeller geliştirerek ekonomik ve mali politikalarından ziyade sosyal politikalara öncelik vermekte ya da ekonomik stratejilerini sosyal politikalara hizmet edecek ve finansal kapitalizmin hegemonyasını kıracak şekilde kullanmaktadırlar. 1998 yılında Chavez'in

¹⁹ IMF'nin stand-by anlaşması yaptığı üye ülke ödemeler dengesi sorunlarını ortadan kaldırmak için katı mali politikalar uygulamaktadır. Katı mali politikalar uygulayan ülkeye 3 ile 5 yıl arasında ödeme koşuluyla taksitlendirilmiş stand-by kredileri verilmektedir (Klick, 2003:9).

Venezuela Başkanı seçilmesi ile başlayan anti-neoliberal süreç, söz konusu diğer ülkelerde de toplumsal hareketlerle yaşanmaya başlamıştır. Venezuela, Bolivya ve Ekvador'da ortaya çıkan anti-neoliberal model, diğer Latin Amerika ülkeleri ile karşılaştırıldığında katılımcı bir halk desteğine sahip olması açısından benzersizdir. Bolivya'da MAS (Sosyalizme Doğru Hareket) ve Ekvador'daki kitlesel ayaklanmalar köklü değişimler gerçekleştirerek anti-neoliberal hükümetlerin iktidara gelmesinde önemli rol oynamışlardır (Demirovic, 2009: 51).

Bolivya 1971-1984 yılları arasında askeri rejimle yönetilmiş, ardından neoliberal politikaların uygulandığı demokratik rejime geçmiştir. 1984'ten Morales'in başkan seçildiği 2005 yılına kadar 6 başkanın göreve geldiği Bolivya siyasal istikrarsızlıklarla çalkalanmıştır. 2005 yılında Eduardo Rodriguez hükümetinin toplumsal gösterilerle yıkılmasının ardından anti-neoliberal söylemli ve Bolivya'nın ilk yerli kökenli başkanı olan Evo Morales iktidara gelmiştir. Morales öncelikli olarak millileştirme politikaları uygulamıştır. Topraksız köylülere toprak dağıtma politikası ile tarıma elverişli 115 bin hektarlık tarım arazisini ve uluslararası şirketlerin kontrolü altındaki petrol ve doğalgaz alanlarını kamulaştırmıştır. Kamulaştırma faaliyetleri sonucunda elektrik üretiminin % 80'i devletin kontrolüne geçmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2011).

2009'da yapılan referandumda % 63'lük oy oranıyla kabul edilen ve yürürlüğe giren yeni bir anayasa reformu ile yerlilerin hakları genişletilmiştir. 2006 yılında Morales'in ABD ile ilişkileri kokain yapımında ve ilaç sanayiinde kullanılan koka yaprağı üretiminin meselesi sebebiyle gerilmiştir. Bolivya dünyanın 3. en büyük koka yaprağı üreticisidir ve koka üretimi ve koka üreticileri devlet politikalarını etkilemektedir. Kendisi de koka yaprağı üreticisi olan Morales 2009'da BM Genel Meclisi'de ABD'nin uyuşturucuyla mücadele kapsamında koka yaprağı üretiminin durdurulması talebini reddetmiştir (Kohl, 2010: 117-118). Morales kendinden önceki Rodriguez hükümetinin ABD ile imzaladığı Serbest Ticaret Antlaşması'nı iptal ederek, Chavez'in öncüsü olduğu Latin Amerika için Bolivarcı İttifaka (ALBA) katılmıştır. Venezuela, Küba ve İran ile yakın ilişkiler kuran anti-neoliberal Morales, ABD emperyalizmine karşıtlığını her fırsatta dile getirmiş, 2008 yılında hükümet karşıtı faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle ABD büyükelçisini sınır dışı etmiştir. Rusya ile enerji konularında işbirliği yapma (Rus Gazprom enerji şirketinin Bolivya'da faaliyete geçmesi) konusunda görüşmüş ve hidrokarbon endüstrisinin ABD'ye olan bağımlılığını azaltmıştır. Morales döneminde gerçekleştirilen reformlar sonucunda ekonomi ise her yıl ortalama % 5

büyüme göstermiştir. Morales, hidrokarbon endüstrisinde gerçekleştirdiği millileştirme programları ile devlet bütçesinden sosyal politikalara ayrılan payı büyütüştür ve 2013 yılında anti-neoliberal Bolivya'nın GSMH'sı 67.29 milyar dolara ulaşmıştır (CIA, 2012).

Morales ve Chavez ile benzer doğrultuda ilerleyen Ekvador Cumhurbaşkanı Rafael Correa “Yurttaşlar Devrimi” söylemiyle iktidara geldiği 2006 yılından itibaren 21. yüzyıl sosyalizmini kuracağını iddia ederek, devletin sosyal politikaları merkeze alması gerektiğini ileri sürmüştür. Correa ilk iş olarak IMF ile ilişkileri masaya yatırmıştır. Correa'nın cumhurbaşkanı seçildiği 2006 yılında Ekvador'un IMF borcu GSMH'nin % 20'sini oluşturmaktadır. Bu oran eğitim ve sağlığa ayrılan bütçenin üç katıdır. Correa, IMF borçlarını ödeyerek, ülkesindeki Dünya Bankası temsilcisi Eduardo Somensatto'yu istenmeyen kişi ilan etmiş ve neoliberal sistemin ülkedeki eşitsizliğin tek suçlusunu belirtmiştir. ABD Doları'nın Ekvador'un para birimi olarak kabul edilmesinin, Ekvador'un ABD bağımlılığını arttırdığını ifade eden Correa, neoliberal sistemi ve IMF, Dünya Bankası gibi güçleri her fırsatta keskin bir dille eleştirmiştir (Correa, 2012). Ancak ülkedeki yoksulluğu azaltmak adına etkin sosyal programlar uygulayamadığı ve sadece devlet kontrolünü arttırdığı iddiasıyla eleştirilere maruz kalmıştır. Ülkesinde baskıcı bir rejim uygulamakla suçlanan Correa, anti-neoliberal söylemlerine rağmen ABD ile petrol anlaşmaları yapmaktan kaçınmamaktadır (Moore, 2009).

İktidara gelen sol hükümetlerin savunduğu neoliberalizm karşıtı politikalar çerçevesinde, “Ulusal bir proje geliştirmek için yerel sermayemizi sağlamlaştırıp, güçlü bir yapıya kavuşturmamız gerekmektedir.” diyen Kirchner, ülkesinde varolan neoliberal yapıları dönüştürme projesini belirtmiştir. Benzer şekilde Morales, Chavez ve Silva hükümetleri de neoliberalizme karşı ulusal kalkınma politikaları uygulayacaklarını vadederek iktidara gelmişlerdir. Chavez tarafından “21. yüzyıl sosyalizmi” olarak nitelendirilen bu hareketin en belirgin özelliği ABD'yi ve ABD'nin dayattığı tüm ekonomik programları reddeden anti-neoliberal bir yaklaşım olmasıdır (Topal, 2009: 134). Görüldüğü üzere, post-neoliberal ve anti-neoliberal Latin Amerika devletlerinin ortak amacı neoliberalizme kaybettikleri ulusal güçlerini geri kazanmaktır. Ancak iç ve dış politikada farklı stratejiler izleyerek ulusal güçlerini kazanma yolunda önemli adımlar atmışlardır.

3. LATİN AMERİKA'DA POST-NEOLİBERALİZMİN VE ANTI-NEOLİBERALİZMİN İKİ ÖRNEĞİ: ARJANTİN VE VENEZUELA

Latin Amerika'da neoliberal düzenin miadını doldurmasının ardından yaşanan süreçte bölge hükümetlerinin post-neoliberal ve anti-neoliberal olarak sınıflandırıldığı bu çalışmada, her iki gruba örnek olarak seçilen Arjantin'de N. Kirchner ve Venezuela'da H. Chavez hükümetleri kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Söz konusu hükümetlerin seçilmesini belirleyen bir takım nedenler vardır. Arjantin'in bölgede en ağır kriz yaşayan ülkelerden olmasına rağmen neoliberal yıkımın ardından hızla toparlanması ve Chavez'in diğer anti-neoliberal hükümetlerle kıyaslandığında daha anti-Amerikancı bir duruşla sadece Latin Amerika'da değil, tüm dünyada ABD'ye karşı mücadelede örnek oluşturması bu nedenlerin arasında yer almaktadır. Bu bölümde post-neoliberalizm ve anti-neoliberalizm kavramlarının söz konusu iki ülke üzerinden karşılaştırılması yapılmıştır. Her iki ülkenin ekonomik ve sosyal politikaları ve özellikle dış politika stratejileri incelenmiştir.

3.1. Arjantin ve Post-neoliberalizm

1810 yılında bağımsızlığını kazanan Arjantin, siyasal ve ekonomik sistemindeki istikrarsızlıklar dolayısıyla her dönem krizlerle sarsılmıştır. Ancak 2001'de tarihinin en ağır ekonomik krizlerinden birini yaşayan Arjantin, post-neoliberal politikalar uygulayarak neoliberalizmin yarattığı trajedilerden kurtulmaya çalışmıştır (Castorina, 2006/2013: 193-207). Bu bölümde ilk olarak Arjantin'in Nestor Kirchner'den önceki tarihi altyapısı ele alınmış, ardından Kirchner döneminin ekonomi ve sosyal politikaları incelenerek, post-neoliberalizmin Arjantin'deki izleri sürülmüştür.

3.1.1. Kirchner'den Önce Arjantin

Arjantin, 1966 ile 1983 yılları arasında acımasız askeri diktatörlükler tarafından yönetilmiştir. Sadece 1976-1982 yılları arasında 30.000 Arjantinli, askeri yönetimlerin acımasız uygulamaları neticesinde katledilmiştir. 1982 yılında İngiltere ile yapılan Falkland Adaları Savaşı'nın²⁰ kaybedilmesi, Arjantin'de

²⁰ 1982 yılına kadar Falkland Adaları'nın hangi devlete ait olduğu konusunda devam eden anlaşmazlık Arjantin'in Güney Georgia adasını işgal etmesi ile silahlı mücadeleye

askeri cuntanın sonunu hazırlayan önemli bir gelişme olmuştur. 1976-1983 yılları arasında sırasıyla Videla, Viola ve Galtieri'nin devrilmesinden sonra Arjantin'de ilk demokrasi yönetimini 1983-1989 yılları arasında Raul Alfonsin hayata geçirmiştir. Ardından, 1983 yılında La Rioja valisi seçilen ve Peronist²¹ olarak bilinen Menem, 1989 yılında % 49 oranında oy alarak cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bu dönemde Arjantin'in dış borcu 8 milyar dolardan 43 milyar dolara çıkmıştır (Petras, 2011).

1980'li yıllar boyunca Arjantin'in çeşitli yerlerinde işçi sınıfı ve işsizlerin oluşturduğu kitle hareketleri görülmüştür. Askeri rejim bu hareketler üzerinde baskılarını sürdürürken, ekonomik kriz giderek ağırlaşmıştır. Askeri yönetimin yerini alan Raul Alfonsin hükümeti, fiyat istikrarının sağlanması ve tam istihdam düzeyini yakalayabilmek için birtakım programlar uygulasa da, yolsuzluk, kitle eylemleri, mali ve politik krizler nedeniyle ülkeyi yönetemez duruma gelmiştir (Tedesco ve Barton, 2004: 95-103).

1983-1989 yılları arasında Alfonsin tarafından uygulanan neoliberal politikaların başarısızlığı sonucunda ülkede 3 basamaklı hiper enflasyon oranları görülmüştür. 1988 yılında, enflasyon oranı % 348'e yükselmiştir. Menem, 1989 yılında iktidara geldiğinde Arjantin ekonomisi kriz batağında bulunmaktadır ve aylık enflasyon oranları % 200 seviyelerindedir. Bu yüzden Menem, iktidarı boyunca ekonomiyi stabilize etmeyi temel hedef olarak belirlemiştir. Ekonomi Bakanı Domingo Cavallo tarafından hazırlanan ekonomik reformlar vasıtasıyla, ulusal ekonomiyi dünya pazarlarına dâhil etmeyi ve Dünya Bankası ile IMF reçetelerini uygulayarak Washington Uzlaşısı prensiplerine uygun şekilde ekonomiyi stabilize etmeyi amaçlamıştır (Undurraga, 2015: 20-26).

Ülkenin ekonomik krizlerle çalkalandığı 1989 yılında iktidara gelen Menem, aldığı kararlarda Arjantin sermayesini göz ardı edememiştir. Peronist

dönüştürmüştür. İngiliz kuvvetlerinin kısa sürede yenilgiye uğrattığı Arjantin cunta yönetimi geri çekilmek zorunda kalmıştır. Savaş Arjantin'deki cunta yönetiminin (Galtieri) sonunu getirmiş, İngiltere'de ise Margaret Thatcher iktidarını sağlamlaştırmıştır (Dodds, 1996: 571-573).

²¹ 1946-1955 yılları arasında Arjantin'in politik kültüründe derin dönüşümler yaratan, toplumsal adalet, ekonomik ve siyasi bağımsızlık vurgusuyla işçilerin ve alt sınıfların desteğini alan efsanevi lider Peron'un görüşlerini benimseyenlere verilen addır (Brennan, 1998).

Parti'nin²² yöneticisi Carlos Menem, seçilmeden önce sık sık belirttiği devletçi ve ulusalcı politikaların aksine, uluslararası sermayenin çıkarları doğrultusunda kararlar almıştır. Menem enflasyonu kontrol altına almayı ve yabancı yatırımcıları ülkeye çekmeyi başarsa da, işsizlik 1990 yılında % 7'den 1995'te % 18,6'ya çıkmıştır. 1989-1999 yılları arasında su şebekesi, enerji, doğal gaz, telekomünikasyon ve ulaşım sektöründeki özelleştirmelerle 150.000 kişi işini kaybetmiştir. Devlet tarafından işletilen dev petrol şirketi YPF'nin (Yacimientos Petrolíferos Fiscales - Arjantin Enerji Şirketi) 1993 yılında özelleştirilmesi neticesinde İspanyol Repsol şirketi, YPF'nin yönetiminde hâkim ortak konumuna getirilmiştir. Menem her ne kadar Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı aracılığıyla işsizlik oranlarını düşürmek için geçici işçi alımı, devlet yardımları ve işçi eğitimi gibi programlar uygulasa da artan işsizlik oranlarını düşürmekte başarısız olmuştur (Levy, 2004: 46-70).

Arjantin, Carlos Menem'in cumhurbaşkanı olarak ülkeyi yönettiği 1990'lı yıllarda halk isyanlarının yaşandığı, yüksek enflasyon oranı ve işsizliğe karşı protestoların yaygınlaştığı bir ülke görünümündedir. Toplumun gelir düzeyi düşük, yoksul grupların oluşturdukları halk meclisleri uluslararası ekonomik kuruluşlar ve hükümetin bu kuruluşlar ekseninde uyguladığı politikaları protesto etmektedirler. Yol kesme eylemleri ile başlayan bu kitle hareketleri "Piqueteros" olarak bilinen ve Arjantin dönüşümünün tetikleyicilerinden olan "İşsizler Hareketi"nin çıkış noktasıdır (Castorina, 2006/2013: 193-207).

"İşsizler Hareketi" mücadelesi devlete ait petrol işletmesi YPF'nin (Yacimientos Petrolíferos Fiscales) özelleştirilmesi ve binlerce işçinin işten çıkarılması ile başlamıştır. İşletme özelleştirildikten sonra işten çıkarılan binlerce işçi çalışma hakları için mücadele başlatmışlardır. "Piqueteros" ya da "İşsizler Hareketi" olarak adlandırılan bu mücadele grupları güçlenerek tüm ülkeye yayılmıştır. Örgütsel yapılar oluşturan ve bazı sendikal hareketleri birleştiren "İşsizler Hareketi"nin tek amacı herkese iş sağlanmasıdır (Eratalay, 2011).

1997'de işsizlik oranlarının % 40'ları aştığı koşullarda yoksul bölgelerde başlayan eylemler, özelleştirmeler neticesinde işsiz kalan grupların, kadınların ve gençlerin desteğiyle büyümüş, protestocular daha çok kamu kuruluşlarının

²² 1946'da Peron'un kurduğu Peronist Parti neoliberal politikaların uygulandığı yıllarda güç kaybetmiş, ancak bu politikaların başarısızlığı Peronist Parti'nin tekrar canlanmasına ve Menem'in iktidara gelmesine sebep olmuştur (Brennan, 1998).

bulunduğu alanları işgal etmeye başlamıştır. Amaçları işsizliğin azaltılmasını, işsizlik yardımı yapılmasını ve vergilerin düşürülmesini sağlamaktır. En popüler sloganları “Que se Vayan Todos!” (Hepiniz cehenneme!), neoliberal dönemin politikacılarına karşı yaygın düşmanlığı yansıtmaktadır (Petras ve Veltmeyer, 2009: 56).

IMF tarafından dayatılan politikaları sürdüren Menem 1999 yılına kadar iktidarda kalmıştır. 1999-2001 yılları arası devlet başkanlığını sürdüren De La Rúa 2001’de yaşanan isyan ile alaşağı edilmiştir. “2001 Krizi”²³ döneminde Ekonomi Bakanlığı’nı yürüten Domingo Cavallo, mevduat sahiplerinin bankadan hesaplarını çekmek için yarattıkları kargaşayı önlemek amacıyla Aralık 2001’de tasarruf hesaplarından ve özel cari hesaplardan para çekilmesini sınırlandırmış ve vatandaşların her hafta hesaplarından sadece 200 pezo çekmelerine izin vermiştir. Nakit para likiditesinin kısıtlanmış olması ve ücretli çalışanların maaşlarının dahi ödenemez hale gelmesi nedeniyle, bu sınırlama toplum üzerinde derin etkiler yaratmıştır. Bu ekonomik tedbirin alınmasının nedeni ise, 2001 yılında Arjantin’in ekonomik çöküşün eşiğine gelmiş olması ve dış borç tutarının 132 milyar dolara ulaşmasıdır. 2001 yılının Aralık ayında yaşanan açlık krizi ile sivil itaatsizlik başgöstermiş, marketlerin yağmalanması olayları yaşanmış, geniş çaplı toplumsal protestolar ve hükümeti istifaya çağıran sloganlar eşliğinde (Let all the politicians leave!) Plaza de Mayo’ya yürüyen protestocuların polis tarafından bastırılmaması sonucunda De La Rúa istifaya zorlanmıştır (Cooney, 2007: 7-37). Latin Amerika ülkelerinin birçoğu neoliberal politikalar uygulamasına rağmen hiçbiri bu kadar uzun ve ağır ekonomik kriz yaşamamıştır. Arjantin için 27 yıllık neoliberalizmin faturası ekonomik, politik ve toplumsal alanlarda ağır olmuştur.

En kârlı devlet şirketlerinin, doğal kaynakların, bankaların ve hatta otoyolların satıldığı Menem döneminden sonra 1999-2001 yılları arasında iktidara gelen Fernando De la Rúa hükümetinin politikaları da başarılı olamamıştır. Kitlesele eylemler Fernando De la Rúa’nın istifasını getirmiş, ardından 49. Devlet başkanı seçilen Adolfo Rodríguez Saa, Arjantin’in borçlarını askıya alındığını

²³ Arjantin Ekonomik Krizi: 1990’larda Arjantin serbest piyasa politikalarını uygulamakta ve “Washington Uzlaşısı” prensiplerine uymaktadır. Ancak uzlaşısı prensipleri Arjantin’i ekonomik felakete sürüklenmekten kurtaramamıştır. 2000 yılının sonunda IMF büyük bir kredi paketi hazırlamış ve bu paket ülkenin ekonomisini çöktüştürten kurtarmaya çalışsa da başarısız olmuştur. 2001 yılının Aralık ayında Arjantin ekonomisi çökmüştür (Gallo, Stegmann, Stegall, 2007: 193-199).

ifade etmiş ve kitlesel protestolar sonucunda sadece bir hafta başkanlık görevi yürütebilmiştir. Saa'nın ardından, Eduardo Duhalde ise Ocak 2002'den Mayıs 2003'e kadar geçici devlet başkanlığı görevini üstlenmiş ve ülkeyi seçimlere hazırlamıştır. 2001 krizi sonrası gerçekleşen ilk seçimlerde başkan olarak seçilen Nestor Kirchner, bu görevi 2003-2007 yılları arasında üstlenmiş, daha sonraki seçimlerde ise başkanlığı eşi Cristina Kirchner'e bırakmıştır. Eşinin başkanlık döneminin sona ermesinin ardından yapılacak seçimlerde yeniden aday olmayı planlayan Kirchner, geçirdiği kalp krizi sonucu 60 yaşında hayatını kaybetmiştir (Barrionuevo, 2010).

3.1.2. Kirchner Dönemi Ekonomi Politikaları

Nestor Kirchner Partido Justicialista²⁴ partisine sol radikalizmin bir üyesi olarak katılmıştır. 2001 yılındaki ekonomik kriz nedeniyle ödemelerin durması, siyasi çıkmazlar ve halk isyanları, toplumsal adalet ve iktisadi bağımsızlık vaatleri sunan Partido Justicialista'nın yükselmesinde ve Kirchner'in 2003'te devlet başkanlığına seçilmesinde etkili olmuştur. Kirchner'in partisinin başarısında birçok sebebin yanı sıra toplumsal adalet, iktisadi ve siyasi bağımsızlık vaad edilmesi büyük rol oynamıştır. Kirchner yaşanan kaos ortamı nedeniyle talihsiz bir dönemde iktidara gelmiş olsa da, sosyal sorumluluk sahibi politikacı imajı ve iktidara gelir gelmez istihdam yaratma ve ulusal endüstriyle ilgili sorunlara el atması sayesinde 3 aydan kısa bir süre içerisinde halkın % 80'inin desteğini sağlamıştır (Grugel ve Riggirozzi, 2007: 26).

Kirchner ilk konuşmasında IMF'nin mali programlarının ülkedeki fakirliğin ve dış borçların sorumlusu olduğunu belirtmiş ve ilk yıllarında izlediği iç ve dış politikalarla ülke içinde ve dışında olumlu etkiler yaratmıştır. Orduda, poliste ve istihbarat servislerinde başlatmış olduğu geniş çaplı operasyon ile çok sayıda üst düzey yetkiliyi ya istifa etmek zorunda bırakmış ya da görevden almıştır. Daha sonraki süreçte hukuka olan güvenin tekrar tesis edilebilmesi amacıyla Kirchner yargı sistemiyle ilgilenmiştir. Bu bağlamda askeri rejim döneminde insan haklarına aykırı işlenen suçlar kapsamında Yüksek Mahkeme yargıçları hakkında azil sürecini başlatma çağrısında bulunmuştur. Kirchner'in iç politikada izlemiş olduğu bu eylemler halkın sisteme yeniden güven duymasını sağlamış ve kendi gücünü de pekiştirmeyi başarmıştır (Lessa, 2010).

²⁴ Partido Justicialista (PJ): Adaletçi Parti

Duhalde hükümeti döneminde yaşanan siyasi çıkmazlar, halk isyanları ve ödeme krizi, Kirchner'in başkanlığının 2 yıllık geçiş sürecinde yeni bir iktisadi yapılanmayı zorunlu kılmıştır. Arjantin yönetimi uluslararası finansal kuruluşlarla karşı karşıya gelmekten çekinmemiştir. Arjantin Devlet Başkanı Kirchner'in ekonomi alanında ilk hamlesi IMF ile ilişkileri masaya yatırmak olmuştur. Kirchner'in ekonomi politikasına göre, artık ülkeyi krize sürükleyen IMF'nin hazırladığı ekonomik paketlere uyulmayacak ve ülke ekonomisinin kontrolü bizzat ülke yönetimi tarafından sağlanacaktır (Sullivan ve Nelson, 2008: 4-19).

Kirchner yönetimi ulusal rezervlerini azaltarak 2005 yılında IMF'ye olan dış borçlarını kapatmıştır. Kirchner hükümetinin kısa sürede IMF borçlarını ödemesi Arjantin'e ekonomi alanında bağımsızlık kazandırmıştır. Bunun yanında konvertibilite yönetiminin²⁵ bazı politikaları ise Kirchner döneminde de devam etmiştir. Cavallo döneminde özelleştirilen şirketlere el konulmamıştır. Arjantin'de en büyük dönüşüm sosyal politika alanında gerçekleştirilmiş, yeni bir sosyal güvenlik sistemi kurulmuştur. Konvertibilite Rejimi'nin sosyal politika alanında yaptığı özelleştirilmelere son verilmiştir. Bu yeni politikaların merkezinde ise bu dönemde oluşturulmuş yeni bir siyasal-toplumsal ittifak yer almıştır. Kirchner solcu CTA ve Peronist CGT işçi sendikalarıyla yeni bir ittifak oluşturmuş, kurulan bu yeni ittifak, işsizlerin örgütlerini de içermiştir (Emre, 2013: 8).

Duhalde hükümetinin devrilmesinde “İşsizler Hareketi” ile başa çıkamamasının etkisi büyüktür. Kirchner'in “İşsizler Hareketi”nden kendi lehine faydalanmasının ilk örneği 2005 yılının Mart ayında Shell ve Exxon akaryakıt şirketlerinin fiyat artışlarının protesto edilmesi olayında görülmüştür. Piquetero'ların Buenos Aires'te gaz istasyonlarına girişi engellemesi ile şirketler iki hafta içinde fiyat artışlarını geri çekmek zorunda kalmışlardır (Mayekar, 2006: 12).

Neoliberalizmin hâkim olduğu 1990'lı yıllarda serbest ticaret anlaşmaları ile ithal edilen malların fiyatlarının düşmesi yerli üreticinin rekabet etme gücünü olumsuz yönde etkilemiştir. Yerli üretici maliyetleri düşürmek için işçi çıkarma yoluna gitmiş ya da güvencesiz işçi çalıştırmıştır. Bu durum Arjantin'de neoliberalizme karşı ortaya çıkan mücadelenin toplumsal zeminini meydana

²⁵ Mart 1991'de uygulanmaya başlanan Cavallo programı olarak da adlandırılan program ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik yapısal reformlar içermektedir ve bu program ile özelleştirmeler hızlanmıştır (Tedesco ve Barton, 2004: 208)

getirmiştir. Devlet petrol şirketi YPF'nin özelleştirilmesiyle başlayan “İşsizler Hareketi” ülke çapında milyonlarca insanı da içine almak suretiyle Peronist Parti için toplumsal bir zemin oluşturmuştur. Kirchner'in “İşsizler Hareketi” ile işbirliği yapması çok önemlidir, çünkü siyasi toplum ile sivil toplum arasındaki doğrusal ilişkinin altını çizmektedir. 2002 yılından itibaren Kirchner hükümeti toplumsal bir planı hayata geçirerek Piquetero Hareketi'ni önce kontrol altına almış, sonra da yatıştırmayı başarmıştır (Topal, 2007: 90-96).

Arjantin, Kirchner hükümeti ile, dış borçlarla başa çıkma, ulusal sanayi sektörünün yeniden canlandırılması ve toplumsal meseleleri yönetme konularında devletin rolünü yeniden düzenleyerek yeni bir gelişim stratejisine yönelmiştir. Kirchner döneminin henüz ilk yılında GSYİH 101,07 indeksine ulaşarak kriz öncesi dönemin rakamlarının üzerine çıkmıştır. 2007 yılının sonunda ise ekonomi, 1998 yılındaki kriz öncesindeki rekor düzeyinden % 25 daha fazla büyümüştür (Leivesley ve Ludlam, 2009: 339). Ekonomik büyümeyle birlikte işsizlik oranları düşmüştür. Kriz döneminde % 40'ları aşan yoksulluk oranı % 5'lere düşmüştür. Alınan tedbirler neticesinde, ekonomik toparlanmanın ilk yıllarında ülkede GSYİH % 8-9 oranında artmış, üretim sektörü hatırı sayılır bir ilerleme kaydetmiştir. Böylece Arjantin, tarihinin en yıkıcı iktisadi krizinden post-neoliberal politikalarla sıyrılmayı başarmıştır (Weisbrot ve Sandoval, 2007).

Kirchner'in bu başarılı politikalarının makroekonomik ve sanayi politikalarından kaynaklanmakta olduğu görüşü yaygındır. İstikrarlı ve rekabet edilebilir döviz kuru Kirchner yönetiminin öncelikli politikalarından olmuştur. Bu politikanın etkisi ihracat sektöründe önemli gelişmeler kaydedilmesini sağlamış ve devlet hazinesine giren vergi gelirleri artmıştır. Pezoya istikrar kazandırılmış, ulusal borç geri çekilmiş ve hükümet elde ettiği gelirleri yoksulluğu azaltmaya yönelik sosyal politikalarda ve devletin altyapı harcamalarında kullanabilmiştir (Wylde, 2011: 438-439).

Kirchner, ekonomide istikrarın sağlanmasına diğer tüm politikalardan çok daha fazla önem vermiştir. Politik söylemlerinde bazı farklılıklar olsa da ulusal şirketlerin yabancı yatırımcıların eline geçmesini engellemek gibi sistematik bir ulusallaştırma politikası yürütmemiştir. Ona göre, ulusal ekonomi küresel ekonomiye entegredir ve makroekonomik çerçeve Arjantin'in dış borçlarının ödenmesine olanak sağlamaktadır. Bu yüzden Kirchner'in ekonomi politikası zaman zaman “Konvertibilitesiz Washington Uzlaşısı” olarak adlandırılmaktadır.

Dolayısıyla Kirchner dönemi ekonomi politikalarının en önemli özelliği post-neoliberal karaktere sahip olması, ancak anti-neoliberal özellikler içermemesidir (Wylde, 2011: 440). İzlenen ekonomik politikalar göstermektedir ki, Kirchner yönetimi neoliberal politikaların revizyonu özelliğini taşıyan ve bu politikaların eleştirilen taraflarını düzeltmeyi amaçlayan bir ekonomi politikasını hayata geçirmiştir.

3.1.3. Kirchner Dönemi Sosyal Politikaları

Latin Amerika genelinde yaşanan kitle ayaklanmaları karşısında Kirchner, ülkesindeki işsizleri karşısına almak istememiş, daha ılımlı bir çizgiyi takip ederek, işsizlerin çıkarlarını dikkate alan sosyal politikaları uygulamaya girişmiştir. Bu doğrultuda işten çıkarılan işçilere her ay 150 pezo ödeme yapılması Nestor Kirchner'in izlediği sosyal politikaların ilkinin oluşturmuştur (Birss, 2005, Cooney, 2007: 33-34).

Askeri diktatörlük döneminde yaşanmış olan insan hakları ihlalleri ve üst düzey askeri komutanların dokunulmazlıkları, iktidara geldiğinde Kirchner'in öncelikli gündemini oluşturmuştur. Arjantin Devlet Başkanı, 1976-1983 döneminin ve bu dönemdeki hukuksuz uygulamaların hesabının sorulmasını sağlamış ve askeri diktatörlük dönemi yöneticilerinin yeniden yargılanmalarını gündeme getirmiştir. Böylece, Plaza de Mayo annelerinin²⁶ sempatisini kazanmayı başarmış, onların sadık birer Kirchner destekçisi olmalarını sağlamıştır. Kirchner'in kendinden önceki hükümetlerden en önemli farkı, toplumsal zemini oluşturan bu direniş hareketlerini bastırmak yerine, onları kendini başkanlığa taşıyacak bir araç olarak kullanmış olmasıdır. Aynı şekilde daha önce bahsedildiği gibi "İşsizler Hareketini" de lehine çevirerek gücünü sağlamlaştırmıştır (Topal, 2007: 90-96).

Arjantin'de neoliberal politikalarından vazgeçilmesinin ardında yatan temel güç Partido Justicialista'nın siyasi ve toplumsal meşruiyeti yeniden kazandırma kabiliyeti olmuştur. Örneğin, Piquetero Hareketi toplumsal bir plan uygulanarak başarıyla kontrol altına alınmış ve bu hareketin hükümete destek vermesi

²⁶ Arjantin'de 1976 ve 1982 yılları arasında darbe ile yönetimi ele geçiren generaller tarafından "Ulusal Uzlaşma Süreci" adı altında katledilmiş veya akıbeti bilinmeyen binlerce insanın annelerinden oluşmaktadır. Çocuklarının akıbetini merak eden ve serbest kalmalarını isteyen anneler Türkçesi 'Mayıs Meydanı' olan Plaza de Mayo'da toplanıp beyaz başörtüsü takarak durumu protesto etmektedir.

sağlanmıştır. İşgücü piyasasının artması ile sendika hareketleri de ivme kazanmış ve sendikal hareketlerin sonucunda 1990'ların güvencesiz çalışanları yerini 3 milyon sendikal işçiye bırakmıştır. İşten çıkarılanlara çifte tazminat, asgari ücretin arttırılması, çalışma saatlerinin azaltılması, iş güvenliği gibi çalışma mevzuatında gerçekleştirilen değişiklikler 1990'lı yılların neoliberal politikalarından uzaklaştırıldığı izlenimini yaratmakla birlikte post-neoliberal politikalara örnek teşkil etmektedir. Ekonominin düzenlenmesinde devletin rolünün arttırılması, IMF dayatmalarının reddedilmesi gibi uygulamalarla neoliberalizme karşı mücadele edilmiştir (Topal, 2007: 99).

2003 yılından sonra uluslararası piyasalarda tarım ürünlerine yönelik talepte yaşanan yükseliş, Arjantin'in devlet gelirlerinin artmasına ve Kirchner hükümetinin sosyal politikalar uygulayıp halkın desteğini sağlamasına yardımcı olmuştur. Örneğin, 2005 yılında GSMH'de eğitim sistemine ayrılan pay % 4'ten % 6'ya çıkarılmıştır. "Remediar" ve "Nacer Planları" yine Kirchner hükümetinin sosyal politikalarından birkaçıdır. "Remediar Planı" yoksulluk sınırı altında yaşayan veya herhangi bir sağlık sigortasına sahip olmayanların reçeteye ilaç almasına yöneliktir. "Nacer Planı" ise sağlık sigortası kapsamında olmayan yoksul, hamile kadınlar ile 6 yaş altındaki çocuklar için temel sağlık hizmetlerinin sunulabilmesi maksadıyla yerel yönetimlere merkezi hükümet fonlarının etkin şekilde aktarılmasını öngörmektedir. Ancak uygulanan refah programları gelir seviyesi düşük vatandaşların devlete olan bağımlılığını arttırdığı ve onları Arjantin devletinin hegemonik politikalarının birer parçası haline getirdiği şeklinde eleştirilebilmektedir (Baud, 2013: 117).

Kirchner hükümeti geleneksel Peronist popülizminin²⁷ bir örneği olarak görülebilir mi, yoksa Latin Amerika'daki diğer sol eğilimli liderler gibi neoliberalizm karşıtı mıdır? Bu soruya cevap vermek hiç kolay değildir. Kirchner Peronist Parti'nin desteğini almıştır, ancak Santa Cruzlu olduğu için başkent güçlü elitlerinin desteği arkasında değildir. Buna rağmen, insan haklarını gündemine alması ve demokrasinin derinleştirilme ve geliştirilmesine yönelik iddiası Kirchner'in kolaylıkla destek bulmasını ve post-neoliberal politikalar yürütebilmesini sağlamıştır (Baud, 2013: 114-123).

²⁷ Arjantin'de 1946-1955 ve 1973-1974 yılları arasında devlet başkanlığı görevinde bulunan Juan Peron'un izlediği politikalara verilen isimdir. Peron izlediği popülist politikalarla hem kentlerdeki sanayi işçileri ve sendikaların, hem de alt ve orta sınıflar ile sanayicilerin desteğini kazanmıştır (Brown, 2003: 206-213).

3.2. Venezuela ve Anti-neoliberalizm

Neoliberalizme karşı Venezuela deneyimini tartışmanın yolu, Hugo Chavez'i anlatmaktan geçmektedir. Venezuela'nın bu tez çalışmasında, anti-neoliberal devlet olarak tanımlanmasının altında, Chavez'in siyasal yelpazede diğer Latin Amerika liderlerine göre daha keskin ve neoliberalizme daha karşıt bir tutum takınması yatmaktadır. Chavez iktidara geçtiği ilk yıllardan itibaren anti-neoliberal politikalarıyla kitlesel enerjiyi canlı tutarak sadece Venezuela için değil Latin Amerika ülkeleri için de özel bir önem taşımaktadır. Ancak Venezuela'nın Bolivarçı tarihi altyapısına değinmeden, neoliberalizm sonrası yaşananları sadece Chavez'in kişiliği ve politikaları üzerinden anlatmak, indirgemeci bir yaklaşımı içermektedir. Bundan dolayı, Venezuela halkının tarih boyunca gerçekleştirdiği mücadelelerine haksızlık etmemek amacıyla ilk olarak tarihsel sürecin analizi ile bölüme giriş yapılacak, ardından Chavez'in ideoloji ve politikalarına odaklanılacaktır.

3.2.1. Tarihi Altyapı

İspanya'nın 1522'de başlayan Güney Amerika'daki sömürgecilik faaliyetleri, kendisini ilk olarak Venezuela'da göstermiştir. Bu tarihe kadar Venezuela balıkçılık, tarım, avcılık ve hayvancılıkla uğraşan kabilelerden oluşan 9 farklı bölgeye ayrılmıştır. Guajiro, Arawak, Caquetios, Carib, Warao Kabileleri bu bölgelerde yaşayan hâkim kabilelerdir. İspanyolların Venezuela'nın Yaracuy şehrinde altın madenlerini açması, iş gücü talebini arttırmış, söz konusu kabileler bu tarihten itibaren savaş ve köleliğin katlanarak artan etkilerine maruz kalmışlardır. Madenlerde ve tarım alanlarında çalıştırılmak amacıyla kabile halkları köleleştirilmiş, ancak ihtiyacın giderek artış göstermesi sonucunda Afrika'dan getirilenlerin köleleştirilmesi yoluna gidilmiştir. Böylece Latin Amerika kıtasında sömürgecilikle ilk karşılaşan ülke Venezuela olmuştur (Tarver ve Ferederik, 2005: 21-25).

1600'lü yıllarda Venezuela, Afrika'dan getirilen kölelerle, İspanyol ve Portekiz göçmenlerin bölgeye yerleşmesiyle kültürel olarak farklılaşmış, emperyal İspanya'nın kendi idari mekanizmalarını yerleştiği bir ülke haline dönmüştür. Santiago de Leon de Caracas, kolonilerin ticari ve siyasi merkezi olarak bu dönemde ortaya çıkmıştır (Tarver ve Ferederik, 2005: 31-33).

1700'lü yıllara gelindiğinde İspanya; Venezuela, Ekvador, Kolombiya ve Panama'yı Yeni İspanya Genel Valiliği olarak birleştirmiş, Venezuela, Yeni İspanya Genel Valiliği'nin bir parçası olarak General Francisco Gabriel de Miranda tarafından yönetilmiştir. Bolivar Devrimi'nin öncüsü sayılan Francisco De Miranda ile yaklaşık 30 yıl süren bağımsızlık mücadelesi başlamıştır. Ardından, Simon Bolivar'ın önderliğinde İspanyollar Carabobo Savaşı'nda yenilgiye uğratılmış ve Venezuela 1821'de bağımsızlığını kazanmıştır (Işık ve Eşitti, 2013: 147).

Simon Bolivar (1783-1830) Criollo²⁸ burjuvazisinin temsilcisi olarak Latin Amerika'nın bağımsızlığı için mücadele veren ve bu mücadelede gösterdiği kahramanlık sonucu kıtada bağımsızlığın sembolü haline gelen bir liderdir. Onun düşüncesine göre, Latin Amerika'nın Avrupa devletleri ve Amerika Birleşik Devletleri'nin emperyalist girişimlerine karşı koyabilmesinin yegâne yolu, burada büyük ve güçlü devletlerin kurulması ve bu devletlerin Batılı hegemon güçlere karşı birlikte hareket etmeleridir (Topal, 2007: 21-24).

Kendisini bu uğurda mücadele etmeye hak ve yetkisi olan bir lider olarak tanımlayan Bolivar, bugünkü Peru, Bolivya, Ekvador, Kolombiya, Panama ve Venezuela topraklarında Gran Colombia'nin (Büyük Kolombiya) kurulması için İspanyollarla savaşmış ve bu ideal uğruna verdiği bağımsızlık mücadelesinin sonucunda Ekvador, Kolombiya ve Venezuela'yı Büyük Kolombiya adı altında birleştirmeyi başarmıştır. Ancak Bolivar'ın 1830 yılında ölümü sonrasında Bolivar ile birlikte bağımsızlık mücadelesini yürüten bölgesel liderler arasında çıkan iktidar kavgaları nedeniyle Büyük Kolombiya Devleti kısa zamanda dağılmıştır (Yılmaz, 2011: 2).

Kıtadaki sömürgecilik geçmişi Bolivarcı anti-emperyalist hareketin altyapısını oluşturmuştur. Bolivar ve arkadaşlarının verdiği bağımsızlık mücadeleleriyle Bolivarcılık, Latin Amerika ülkelerinin sömürgeciliğe karşı birlikte mücadele etmek zorunda olduklarını gösteren bir ideoloji olmuştur. Bolivarcılık, her ne kadar emperyalizme karşı vermiş olduğu mücadele ile Marksizm'e benzese de Bolivar'ın sosyal devrimden²⁹ ziyade yerli halkların

²⁸ Criollo Latin Amerika'da işçi anlamında kullanılan ve özellikle kıtaya Avrupa'dan ilk gelen göçmenleri ifade eden bir sözcüktür (Topal, 2007: 21-24).

²⁹ Sosyal Devrim: Marx'ın sosyal devrim anlayışı sınıflar arası eşitsizliği ortadan kaldırmaya dayalı, sınıfsız toplum anlayışıdır.

bağımsızlığını amaçlaması Bolivarcılığı Marksizm'den ayırmaktadır. Marx'ın işaret ettiği gibi, Bolivar'ın anti-emperyalizmi toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizliğe karşı verilmiş bir mücadele değildir. Bu bağlamda Simon Bolivar bağımsızlığı, Marksizm ise sosyal devrimi betimlemektedir (Antunes, 2007).

Simon Bolivar'ın ölümünün ardından 1831'de General Jose Antonio Paez bağımsız Venezuela'nın ilk başkanı olmuştur. Ancak 1800'lerin sonuna kadar devam eden iç savaş Venezuela'nın sıkı askeri rejimle yönetilmesine sebep olmuştur (Burggraaff, 1972: 5). Venezuela 1958'e kadar devam eden darbelerle ve siyasi uyuşmazlıklarla çalkalanmıştır. Ancak 1958 yılında imzalanan Punto Fijo Paketi³⁰ ile Venezuela, diğer Latin Amerika ülkeleriyle kıyaslandığında nispeten istikrara kavuşmuştur. Ancak Punto Fijo rejimi ile sol partiler sistemin dışında kalmış, ülke, Accion Democratica (AD) ve Comité de Organización Política Electoral Independente (COPEI) adlı iki sağ parti tarafından yönetilmiştir. Venezuela'da halk, askeri diktatörlüklere karşı olduğu kadar, 1958-1998 yılları arasındaki dönemde yönetime hâkim olan iki ana partiye karşı da mücadele ve direniş göstermiştir. Bu direniş, 1960'lı yıllarda gerilla tipi silahlı bir mücadeleye dönüşmüştür. Venezuela halkının söz konusu direnişinin temelinde iktidara el koyan askeri diktatörlüklere ve 1998 yılına kadar esasen iki partinin sürdürdüğü baskıcı yönetimlere karşı bir direniş ve karşı koyma girişimi yer almaktadır (Işık ve Eşitti, 2013: 150).

1970'li yılların başında geniş halk kitlelerinin baskısıyla dönemin Devlet Başkanı Carlos Andres Peres tarafından Venezuela'da mevcut petrol ve çelik sanayileri devletleştirilmiştir. Ancak Meksika'nın neden olduğu borç ödeme krizinin diğer Latin Amerika ülkelerine yayılması ile birlikte ortaya çıkan 1982 Ekonomik Krizi sonucunda IMF tarafından dayatılan neoliberal ekonomik politikalar ve önlemler ile birlikte kamu iktisadi teşekküllerinin özelleştirilmesine yönelik girişimlerde bulunulmuştur. Bu girişimler, halkın yaşam standardının iyice bozulmasına neden olmuştur. Ülkenin dış borçlarının aşırı şekilde artması ve bu maksatla tasarruf sağlamak üzere verimsiz sanayi dallarındaki devlet

³⁰ Punto Fijo Paketi: 1958 yılında Demokratik Cumhuriyet Birliği, Demokratik Eylem Partisi ve Venezuela Sosyalist Hristiyan Partisi arasında seçimlerden önce imzalanan paktle koalisyon hükümeti kurma kararı alınmıştır. Punto Fijo Paketi Chavez'in başkan seçildiği yıla kadar iktidarda kalmıştır (Öğütçü, 2013). 1958-1998 yılları arasında ülkeyi yöneten Punto Fijo Paketi ile diğer Latin Amerika ülkelerinden farklı olarak Venezuela'da nispeten politik istikrar sağlanmıştır (Güder, 2011: 122-124).

işletmelerinin kapatılması konusunda atılan adımlar, işsizlik ve yoksulluğu büyük ölçüde arttırmış ve 1980’li yılların ortalarında yoksulların³¹ oranı % 75’e ulaşmıştır (Yeşil, 2013: 69).

1989’a gelindiğinde neoliberal ekonomik politikalara karşı ilk kitlesel isyan Karakas’ta gerçekleşmiştir. Caracazo İsyanı³² olarak bilinen ayaklanma ile 40 yıldır süren Punto Fijo sistemi çökmeye başlamıştır. Halkın neoliberalizme ve tüm emperyal güçlere karşı birleşme yeteneğinin bir ürünü olarak ortaya çıkan Caracazo İsyanı kanlı bir şekilde bastırılrsa da, Bolivarcı Devrim sürecinin ve Chavez’in 1983 yılında kurduğu Movimiento Bolivariano Revolucionario-200’ün (MBR-200)³³ yani “Bolivarcı Devrimci Hareketi”nin güçlenmesi bakımından Venezuela için çok önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir (Kürkçügil, 2005: 4-6).

Chavez öncesi Venezuela ekonomisine bakıldığında ise, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren keşfedilen doğal kaynaklara paralel olarak ekonominin petrol ve doğalgaza bağımlı hale geldiği görülmektedir. Venezuela, önemli ölçüde bir petro-devlet, yani petrol gelirlerinin sağladığı ekonomik kazancın yandaşlara dağıtıldığı ve bu sayede iktidar gücünün elde tutulduğu hükümetlere sahip bir devlet görünümündedir. Her ne kadar, Venezuela Latin Amerika’nın büyük ekonomilerinden biri olarak kabul edilebilirse de, ülkede sanayi sektörü çok fazla gelişmemiştir. Petrol fiyatlarının Arap-İsrail Savaşı nedeniyle 1970’lerde gösterdiği büyük artış sayesinde ülkenin ihracat gelirleri önemli ölçüde artmış, dış borçlanma yoluyla büyük kamu yatırımlarına girişilmiştir. Ancak petrol fiyatlarının düşmesi ve durağan seyretmesi nedeniyle söz konusu aşırı borçlanma 1980’lerde ülke ekonomisini felakete sürüklemiş, krize

³¹ Fiziksel varlığını sürdürmek için temel gıda ve ihtiyaçlarını karşılayamayan insanları ifade etmekte kullanılan kavramdır.

³² 27 Şubat 1989 tarihinde başkent Karakas’ın gecekondu mahallesi Guarenas’ta otobüs bilet ücretlerinin artırılmasının protesto edilmesiyle başlayan ayaklanma kısa sürede tüm Karakas’a yayılmış, otobüsler yakılmış, dükkânlar ve süper marketler yağmalanmıştır. Ayaklanmanın tetikleyicisi otobüs bilet ücretlerinin artışı olsa da, Başkan Perez’in ayaklanmadan bir hafta önce açıkladığı neoliberal paket kapsamında petrol fiyatlarına zam yapılması öncelikli nedenidir. Ayaklanma ordu aracılığıyla birkaç gün içinde bastırılmıştır (Akgemci, 2014: 217, Gott, 2005/2008:53-58).

³³ Askeri Akademi’den mezun olan bir grup genç askerin kurduğu MBR-200, Bolivar’ın görüşlerinden ve Venezuela Marksist Gerilları’ndan etkilenmiştir. Neoliberal ekonomi politikalarına, dış baskılara ve ordunun politize olmasına karşı çıkmakta ve askeri rejimden ziyade siyasi rejimi savunmaktadırlar (Trinkunas, 2002: 53).

giren ekonominin ağır yükü, kemer sıkma politikalarıyla halkın sırtına yüklenmiştir. 1990'ların ortalarına gelindiğinde ise ülkede gelir dağılımındaki adaletsizlik artmış ve kişi başına düşen milli gelir 1960'lı yıllar seviyesinin gerisine düşmüştür. Mevcut sanayi büyük ölçüde yabancı tekellerin kontrolü altında iken, ülke ekonomisine egemen sınıfların, burjuvazi ve büyük toprak sahipleri oldukları görülmektedir (Hausmann ve Rodriguez, 2006: 2-18).

3.2.2. Venezuela'da Politik Dönüşüm: Chavez

Askeri eğitim alan, ulusalcı ve sol görüşlerden etkilenen Hugo Rafael Chavez Frias, kendisine örnek aldığı Simon Bolivar'a benzer biçimde halkçı bir kişiliğe sahiptir. 1989 yılında ordunun, gösteri yapan sivil halkın üzerine ateş açması neticesinde binlerce sivilin öldürüldüğü Caracazo İsyanı Chavez'i ve mensubu olduğu MBR-200'ü derinden etkilemiştir. Siyasi yapıda değişiklikler gerçekleştirmeyi hedefleyen bu ayaklanma, Chavez'in 1992 yılında gerçekleştireceği darbe girişimi için ilham kaynağı olmuştur (Yeşil, 2013: 69). 1992 yılında gerçekleştirilen başarısız darbe girişiminin³⁴ lideri olarak Venezuela halkının dikkatini çeken Chavez, 1994 yılında hükümetin çıkardığı siyasi af ile cezaevinden çıkmış ve onu destekleyenler ile yeni bir yapılanmaya yönelmiştir. Chavez, 1997 yılında "Beşinci Cumhuriyet Hareketi (MVR)" partisini kurmuş ve 1998 seçimlerine aday olmuştur (Manwaring, 2005: 4-5).

Chavez 1998'de oyların % 56'sını alarak başkanlık görevine başladığında, yeni hükümetin birinci ideolojik referans noktası, ülkeyi İspanyol koloniciliğinden kurtarmış olan Simon Bolivar'dır. Chavez seçim öncesinde Bolivar'ın bölgesel bütünleşmeyi sağlama yönündeki amacını yerine getirme vaadinde bulunmuştur. Chavez büyük bir Latin Amerika Birliği kurma arzusunu şu sözleriyle ifade etmiştir:

"20. yy kayıp bir yüzyıldır. Halklarımız önceki yüzyılda daha iyi yaşadılar, çok daha iyi. Dolayısıyla, bu yalnızca Bolivar'ın öngördüğü şekilde olabilir. Hepimiz

³⁴ 4 Şubat 1992'de Albay Chavez yönetiminde 5 askeri birlik Karakas'a girmiştir. Chavez'in planı o tarihte yurt dışından döneceği bilinen Başkan Carlos Andrez Perez'i havaalanında tutuklamak ve ülke yönetimini ele geçirmektir. Ancak darbe planlarını önceden öğrenen hükümet yetkilileri Perez'in tutuklanmasını önlemiş, Chavez'i destekleyen askerler ülkenin diğer bölgelerinde başarıya ulaşırsalar da Karakas'a düzenlenen hareket başarısız olmuştur (Gott, 2005/2008: 74-80).

için vatan Amerika'dır ve birliği temeldir. Bütün halklarımızın birliği ... ”(Gott, 2005/ 2008: 192).

Chavez'in Venezuela'da başkanlığa seçilmesi, ülkede “Bolivarcı Devrim” olarak adlandırılan bir süreci başlatmıştır. Kendilerini Chavistler olarak adlandıran Chavez yanlıları, bu devrimi Chavez'in 1998 yılında başkanlık seçimlerini kazanması ile başlatmaktadır (Sylvia ve Danopoulos, 2003: 68-69). Chavez'in Bolivarcı ulusalcılığı, Venezuela'nın tarihi geçmişine bakmış ve ülkenin kendine özgü tarihindeki onura vurgu yapmıştır. Chavez'in Bolivarizmi'nin birinci aşamada sunduğu esas maksat, bağımsız halk vasıtasıyla anayasal bir çerçeve kurmak ve Venezuela ulusunun gerçek potansiyelini ortaya çıkarmaktır (Lievesley ve Ludlam, 2009/2012: 106-115). Bolivarcı programın ikinci amacı ise, halkın karar alma süreçlerine dâhil edildiği doğrudan bir demokrasi modelinin yaratılmasıdır. Hedef, iktidarın tabandan yükseldiği derinlemesine devlettir. Bolivarcı programın üçüncü amacı, üretken bir ekonominin yaratılması olarak belirlenmiştir ve üretken ekonomi düşüncesi kâr ile değil, insanların ihtiyaçlarına cevap veren bir ekonomi ile ilişkilendirilmiştir. Ancak bu aşamada Chavez, piyasa güçleri tarafından sürekli olarak sıkıştırılmış ve kamuoyunun benimsediği görüşlerle, Chavez ve hükümetinin söylem ve politikalarının kimi zaman ters düştüğü görülmüştür (Lievesley ve Ludlam, 2009/2012: 106-115).

Chavez'in başkanlık için uyguladığı seçim propogandası esas itibariyle “Dördüncü Cumhuriyet”in³⁵ sona erdirilerek yeni bir anayasa temelinde yeni bir cumhuriyetin kurulması düşüncesine dayanmaktadır. Bu yüzden, Chavez'in en önemli seçim vaadi kitlelerin aktif olarak siyasete katılımını esas alan yeni bir anayasanın oluşturulması olmuştur (Sullivan, 2009).

³⁵ Venezuelalı komutan Francisco de Miranda Britanya İmparatorluğu'nun Kuzey Amerika'daki kolonilerinin bağımsızlık savaşına katılmış ve 5 Temmuz 1811'de Venezuela Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu dönem Venezuela'da Birinci Cumhuriyet olarak adlandırılmaktadır. 1812'de başkent Karakas'ı vuran büyük deprem ve tarım işçilerinin isyanı nedeniyle Birinci Cumhuriyet yıkılmış ve 1813'te kurulan İkinci Cumhuriyet'in ömrü de yalnızca birkaç ay sürmüştür. Güney ve Orta Amerika'da bağımsız ve birleşik bir devlet kurmak isteyen Venezuelalı general ve siyasetçi Simon Bolivar'ın öncülüğünde kurulan Gran Colombia resmen 1831'de ortadan kalkarken, Venezuela bağımsız bir devlet olmuş ve yeni Venezuela Cumhuriyeti, yani Üçüncü Cumhuriyet ortaya çıkmıştır. Bir ara dönem yaşayan ve 1958 yılına kadar ardı ardına başa gelen diktatörler tarafından yönetilen Venezuela, 1958 yılında yeniden serbest seçimler ile tanışmış ve böylece Dördüncü Cumhuriyet hayata geçmiştir (Aktaş, 2012: 3).

Chavez'in seçim propagandasında anayasanın yanı sıra iki temel düşünce etkili olmuştur. Bunlardan ilki; ülkede yolsuzluk ve yoksullukla mücadele; milli gelirin, gelir dağılımı adaletsizliğini giderecek şekilde adil olarak dağıtılmasının sağlanmasına yönelik tedbirlerin alınmasıdır. İkincisi ise, politik ve ekonomik alanda bağımsızlığın sağlanmasıdır. Bu yaklaşım, 1980'li yıllarda petrol şirketlerindeki ve diğer sektörlerdeki özelleştirmelere son vermeyi, millileştirme politikalarının uygulanmasını ve böylece devletin ulusal kaynaklar üzerinde egemenliğini sağlamayı amaçlamaktadır (Yeşil, 2013: 71).

Chavez iktidarda kaldığı 14 yıl boyunca hem siyasi, hem de ekonomik alanda hayata geçirdiği uygulama ve projelerle dünyanın dikkatini üzerine çekmiştir. 2006 yılında kendisine destek veren siyasi örgütleri birleştirerek Venezuela Birleşik Sosyalist Partisi'ni (PSUV) kurmuştur. 2012'de yapılan seçimlerde de % 54 oranında oy alarak 4. kez başkanlık koltuğuna oturmuştur. Chavez, 2012'de kansere yakalanmış ve tedavi görmüştür. Ancak, Ekim 2012 seçimleri sonrası yeniden ortaya çıkan kanser hastalığına yenik düşerek yaşamını yitirmiştir (Hellinger, 2012: 51). Chavez hastalığı döneminde halefi olarak Venezuela Devlet Başkanı Yardımcısı olan Nicolas Maduro'yu tayin etmiştir. Nicolas Maduro gençliğinde bir öğrenci lideridir ve Chavez'in başkanlığı döneminde hayata geçirdiği uygulama ve reformlarda son derece önemli roller üstlenmiştir (Kornblith, 2013: 48-50).

3.2.3. Chavez Dönemi Ekonomi Politikaları

Chavez iktidarının en önemli uygulamalarından birisi yeni anayasanın kabulü ile "Dördüncü Cumhuriyet"e son verilmesi ve "Beşinci Cumhuriyet"in kurulmuş olmasıdır. Beşinci Cumhuriyet ile Chavez ilk iş olarak ülkenin resmi adını Bolivarcı Venezuela Cumhuriyeti olarak değiştirmiştir. Bu yeni anayasa ile ekonomiye devlet müdahalesi artırılmış, ekonomideki yabancı sermaye sınırlandırılmış ve böylece ulusal ekonominin bağımsızlığı güçlendirilmiştir. Chavez bu anayasanın kabul edilmesi ile tarım, petrol gibi önemli alanlarda pek çok kararname çıkarmıştır (Sullivan, 2009).

1998-2001 yılları arasında uygulanan politikaların ve atılan adımların önemli bir kısmı "Tam Yetki Kanunları"nın³⁶ Chavez tarafından kullanılması

³⁶ Venezuela Devlet Başkanına onsekiz aylığına ve belli alanlara ilişkin kanun çıkarma yetkisi veren yasadır (Aktaş, 2012: 2).

yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bu dönemdeki uygulamalardan bazıları mikro-ekonomi ve özel sektör faaliyetlerini düzenleyen yasaların çıkarılması, Venezuela Sosyal Kalkınma Bankası'nın kurulması, petrol endüstrisinin yeniden kamulaştırılmasıdır. Bu hususlar, sosyal ve siyasi gelişime, toprak bütünlüğü ve uluslararası dengeye dayalı 2001-2007 Ekonomik Sosyal Kalkınma Planı³⁷ Genel Hatları Belgesi'nin de esasını teşkil etmiştir (Webber, 2010: 22-25).

Chavez'in izlediği ekonomi politikalarının omurgasını, makro düzeyde petrol gelirlerinin merkezi bütçeye aktarılması (petrol gelirleri üzerindeki devlet payının %1'den %33'e çıkarılması) ve vergi sisteminin güçlendirilmesi ile büyüyen kamu kesimi oluşturmaktadır. Chavez hükümetinin petrol sektöründe gerçekleştirmiş olduğu kamulaştırma politikaları, elektrik, telekomünikasyon (Cantv), bankacılık (Banco de Venezuela), gıda (Exito) ve çimento (Cemex) gibi stratejik hizmetlerde de tekrarlanmış, kimi özel şirketler de kamu yararı adına devletleştirilmiştir (Isbell, 2007: 7-8).

Chavez'in ekonomi politikaları çerçevesinde yeniden yapılandırmaya gittiği ilk alan petrol politikası olmuştur ve bu nedenle OPEC ülkeleri arasında koordinasyon sağlamak suretiyle petrol fiyatlarının artışını hedefleyen girişimlerde bulunmuştur. Chavez, devlet başkanlığının ilk yılında petrol üreten ülke liderlerinin katıldığı bir devlet başkanları zirvesi toplamak suretiyle bu maksadına uygun bir diplomasi izlemiş ve 1980'li yıllarda işlevini bir anlamda yitirmiş olan OPEC'i diriltmiştir. OPEC ülkeleri arasında sağlanan uzlaşma çerçevesinde petrol üretimi kontrol altında tutulmuştur. 1990 ve 2000'li yıllarda ABD'nin izlediği dış politika ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan Afganistan ve Irak müdahaleleri ile Çin ve Hindistan'ın artan petrol talebi nedeniyle petrol fiyatları tırmanışa geçmiştir (Kaya, 2014: 293-308).

Chavez'in ekonomi politikalarının ikinci unsuru, Venezuela Devleti Petrol Şirketi'nin (PdVSA) gerçek anlamda devlet kontrolü altına alınmasıdır. Chavez 13 Kasım 2001'de çıkartılan Hidrokarbon Yasası'yla³⁸ PdVSA üzerinde devletin tam kontrolünü sağlamış ve petrol geliri üzerinden devlete aktarılan payı iki katına çıkarmıştır. Chavez'in vergileri arttırma yönünde aldığı karar dış sermayenin

³⁷ Chavez'in ekonomi danışmanı James Giordani ve ekibi tarafından sosyal hakları arttırmak, gelir eşitsizliğini ortadan kaldırmak, ekonomik büyümeyi sağlamak amacıyla hazırlanmıştır (Fernandes, 2008).

³⁸ Petrol şirketlerinin ödediği petrol çıkarma vergisinin arttırılmasını öngören yasa.

ülkeyi terkedebileceği, PdVSA'nın yönetim kadrosunda siyasi kararların etkin olacağı gibi gerekçelerle muhalefetin yoğun eleştirilerine maruz kalmıştır. Diğer taraftan, Chavez ve yanlıları ise petrol gelirlerinin sosyal politikalar vasıtasıyla halka aktarılacağını ileri sürerek, ekonomik gelişmenin sağlanması için petrol şirketi üzerinde devlet kontrolünü, temel şart olarak görmüşlerdir (Isbell, 2007: 5).

PdVSA üzerinde kontrolün sağlanması ile Chavez'in petrol politikaları konusunda yaşanan tartışmaların bir benzeri, hükümetin toprak reformu meselesinde ortaya çıkmıştır. Chavez'in iktidara gelmesinden önce, Venezuela tarım alanlarının önemli bir kısmı az sayıdaki toprak sahiplerinin elindedir. Chavez 2001'de "Toprak Reformu Yasası" çıkarılmasını sağlamış, atıl durumda bulunan ve kullanılmayan bazı kamu arazilerini veya özel şahıslar tarafından usulsüzce ele geçirilmiş arazileri topraksız köylülere dağıtmıştır. Chavez'in bu politikası da toprak sahiplerinin ve muhalefetin kontrolündeki yerel yönetimlerin yoğun itirazına ve köylülerle yerel kolluk güçleri arasında çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur (Ramachandran, 2006).

Söz konusu ekonomi politikaları, sermaye çevrelerinin büyük tepkisini toplamış ve Aralık 2001'de bu politikalara karşı çıkan ticaret odaları ve işçi sendikaları konfederasyonlarının tetiklediği grev dalgası ilk olarak PdVSA'da başlamıştır. İki yıl süren grev dalgası ile ulusal ekonomi bozulmuştur. Bu dönemde ülkede izlenen ekonomi politikaları çerçevesinde ithalata kısıtlamalar getirilmiştir. İthalatın kısıtlanmasının yol açtığı hayat pahalılığı ve enflasyon gibi sorunlar da temel tüketim maddeleri fiyatlarının hükümet tarafından desteklenmesiyle aşılmaya çalışılmıştır (Yağcı, 2013: 6).

Chavez'in gerçekleştirdiği ekonomi politikalarını genel hatlarıyla değerlendirmek gerekirse, söz konusu radikal politikaların Venezuela'da neoliberalizmi alaşağı ettiği iddia edilebilir. Chavez sempatizanları tarafından "21. Yüzyıl Sosyalizmi" olarak adlandırılan ekonomik gelişme, devlet merkezli anti-neoliberal kalkınmacı politikalardan oluşmaktadır.

3.2.4. Chavez Dönemi Sosyal Politikaları

Chavez dönemi sosyal politikaları Chavez'in ifadesiyle sosyalizmi yeniden kurma amacı taşımaktadır. Bu amaçla yola çıkan Chavez, sosyal refahı artırma ve sosyal adaletsizlikle mücadele kapsamında önemli reformlar yapmış ve

Venezuela'nın yoksul kitleleri sağlık, eğitim ve barınma ihtiyaçlarının karşılanması sağlanmıştır.

Chavez'in iktidara geldikten hemen sonra açıkladığı "Plan Bolivar 2000" sosyal programı ile eğitim ve sağlık alanlarında projeler geliştirilmiş ve bu projeler ordunun altyapısı aracılığıyla uygulamaya geçirilmiştir. Program çerçevesinde 40.000 asker yoksul halkı sağlık kontrolünden geçirmiş, yiyecek dağıtmış ve eğitim vermiştir. Bu tür sosyal projeler, Chavez'in yoksul kitleler arasında popülerlik kazanmasında ve bu kitlelerin Chavez'e verdiği desteğin artmasında etkili olmuştur (Buxton, 2014).

"Plan Bolivar 2000" sosyal programını, "misyon" adı verilen projeler takip etmiştir. Bu projeler çerçevesinde Barrio Adentro Misyonu ile 17 milyon yoksul Venezuela vatandaşı ücretsiz sağlık taramasından geçirilmiştir. Sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi amacıyla, sadece muayene değil, ilaç ve hasta takibinin de yapıldığı, tamamıyla ücretsiz yeni bir sağlık sistemi ortaya çıkarılmıştır. Küba ile ucuz petrol karşılığında ortaklaşa gerçekleştirilen³⁹ Mahalle 1, 2, 3 ve Milagro sağlık projeleri ise şu hususları içermektedir:

- Mahalle 1: ilk muayenenin yapıldığı teşhis merkezleri
- Mahalle 2: ileri seviye teşhis ve tedavinin yapıldığı teşhis merkezleri
- Mahalle 3: Kanser gibi hastalıkların tedavisi için geliştirilen programlar (Mahalle 1, 2, 3 kapsamında 2005 yılından itibaren 600 teşhis merkezi hizmet vermiştir.)
- Milagro projesi: Göz hastalıkları ve tıbbi operasyonlar ile ilgili sorunları gidermeyi amaçlayan bir projedir. Bu amaçla hizmet veren 459 birim oluşturulmuştur (Vos, Ceukelaire, Bone & Van der Stuyft, 2007: 769-771).

1999 yılında Hugo Chavez başkanlığa seçildiğinde ülke bütçesinden eğitime ayrılan oran % 3,6 iken, Chavez iktidarı döneminde bu oran % 8'in üzerine çıkarılmıştır. Ayrıca bütün Venezuela vatandaşlarına ücretsiz eğitim imkânı

³⁹ Ekim 2000'de Küba ile Venezuela arasında imzalanan anlaşma ile Venezuela Küba'ya sabit fiyatlı 53.000 varil petrol satmıştır. Ödemenin yarısının satın alma işleminden 90 gün sonra yapılması, diğer yarısının ise 25 yıl içinde yapılması kararlaştırılmıştır (Romero, 2010: 108).

sağlamak maksadıyla Robinson-I (Yetişkinlere okuma-yazma öğretilmesini amaçlar), Robinson-II (6. sınıfa kadar olan ilkokul eğitimi sürecini içerir), Ribas (Üniversite eğitimi almaya yetecek diploma alma sürecidir) ve Sucre (Üniversite derecesi alma sürecidir) gibi eğitim projeleri hayata geçirilmiştir. Bu eğitim projeleri arasında özellikle Robinson projeleri sayesinde ve “Eğer Yapabilirsem” adlı Küba metoduyla⁴⁰ 1,5 milyon Venezuela vatandaşının okuma yazma öğrenmesi sağlanmış ve 2005 yılında Venezuela Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü’nün (UNESCO) verilerine göre, ülkede okuma-yazma bilmeyen kalmamıştır. Eğitim alanında sağlanan bu başarının dışında Teknik Okullar, Tarım ve Balıkçılık Teknik Okulları açılmak suretiyle Venezuela vatandaşlarının meslek sahibi olmaları ve sanayi sektörünün ara eleman ihtiyacının karşılanması amaçlanmıştır. “Bolivarcı Eğitim Sistemi” ile uygulamada yoksul halkın eğitilmesi sağlanmış ve bu eğitim politikaları Chavez’in Venezuela’da kurmak istediği ideolojik sisteme hizmet etmiştir (Muhr, 2006: 165).

Bütün bunlara ilave olarak, Mercal Misyonu ile “ucuz gıda satış ofisleri”nin açılması, İdentidad Misyonu ile kimliksiz vatandaşlara kimlik çıkarılması, okullardaki öğrencilere öğle yemeği ve süt verilmesi de Chavez’in önemli sosyal politikaları arasındadır. Böylece Chavez petrol satışından elde edilen gelirlerin önemli bir kısmını bu tür sosyal politikalara aktararak milyonlarca yoksulun yaşam standartlarını iyileştirmiştir (Levin, 2007: 103-106, Yeşil, 2013: 86).

Chavez’in sosyal politikaları kapsamında bir diğer önemli reformu Konut Kredisi Kanunu’dur. Bu kanun ile birlikte yoksullar, yaşlılar ve azınlık grupları için konut kredisi yardımı yapılmıştır. Bu yardımlar Chavez muhalifleri tarafından finansal sistemdeki kredi piyasasına olumsuz etkileri ve devlete maliyetlerinin çok yüksek olacağı argümanlarıyla eleştirilmiştir. (Foreman, 2009: 21).

Chavez döneminde petrol arama ve çıkarma tesislerinin çevreye ve doğaya verdiği zararı önleme amaçlı çevre koruma planları da yürütülmüştür. Bu planlardan bazıları, petrol tesislerinin kirlettiği Maricaibo Gölü’nün temizlenmesi, yeşil alanlar oluşturulması, su arıtma tesislerinin kurulması, su kirliliğini ve yağmur ormanlarının yok olmasını önleme projeleridir (Foreman, 2009: 25).

⁴⁰ Özellikle yerli halklar ve Afrika göçmenleri gibi toplumun alt sınıflarının eşit şartlarda eğitim almasını hedefleyen proje Küba örnek alınarak tasarlanmış, demokratik, katılımcı sosyalizmi inşa etme yolunda önemli bir adım olarak görülmüştür (Griffiths & Williams, 2009: 35).

2006 yılında büyük çoğunluğunu sosyal politikaların oluşturduğu yıllık kamu harcamaları, Punto Fijo Paketi dönemine kıyasla %100 artmıştır (Yağcı, 2013: 8). Chavez'in izlediği bu politikalar neticesinde, 2002'den 2011'e gelindiğinde yoksulluk sınırının altında yaşayanların oranı yarı yarıya düşmüştür. 2002 yılında Venezuela nüfusunun yarısı yoksulluk sınırının altında yaşarken 2011'de bu oran % 30'lara gerilemiştir. 1998 yılında, aylık 183 dolar olan asgari ücret 2008 yılı itibarıyla 372 dolara yükselmiştir (Foreman, 2009: 24). Venezuela 2002-2011 döneminde gelir dağılımı eşitsizliğini gösteren Gini katsayısının en hızlı düştüğü Latin Amerika ülkeleri arasında yer alarak bölgedeki en eşitlikçi ülke olmuştur. (Yağcı, 2013: 8).

3.3. Chavez ve Kirchner Dönemlerinde İzlenen Dış Politikaların Analizi

21. yüzyıla girerken Arjantin'de Kirchner'in, Venezuela'da Chavez'in başkanlık koltuğuna oturması ABD'nin bölgedeki gücüne karşı direnişin yeni bir evresi olarak görülmektedir. ABD'nin yıllardır ekonomik ve siyasi gücünü sürdürdüğü bölgede, seçimle iktidara gelen bu liderler, belirli ölçüde ABD'den bağımsız hareket edebilmişlerdir. Kuşkusuz komünizm tehdidinin ortadan kalkması ve ABD'nin 11 Eylül Saldırıları sonrası yüzünü Orta Doğu'ya çevirmesi, Latin Amerika liderlerinin dış politikada ABD'den bağımsız hareket edebilme kabiliyetlerini arttırmıştır. Ancak Latin Amerika ülkelerinin dış politika davranışları ülkeden ülkeye değişiklik göstermiştir. Bununla beraber post-neoliberal ve anti-neoliberal iktidarların dış politika davranışları arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri belirlemek mümkündür. Bu başlık altında öncelikli olarak Latin Amerika ve ABD ilişkilerine kısaca değinilmiş, ardından Kirchner dönemi Arjantin'in post-neoliberal dış politika yaklaşımı ile Chavez Venezuelası'nın anti-neoliberal dış politika yaklaşımı özellikle ABD ile ilişkiler üzerinden incelenmiştir.

3.3.1. Latin Amerika-ABD İlişkilerine Genel Bakış

Neoliberal politikaların başarısızlığı Latin Amerika ülkelerini farklı dış politika stratejilerine yönlendirmiş ve söz konusu ülkelerin ABD ile ilişkilerini değiştirmiştir. Bu değişimi açıklamadan önce bölge ülkeleri ile ABD arasındaki ilişkilerin tarihsel süreç içerisindeki genel eğilimine bakmak gerekir. Bu bağlamda Latin Amerika-ABD ilişkilerini 1823 Monroe Doktrini-II Dünya Savaşı arası

dönem, II. Dünya Savaşı'ndan neoliberal politikaların terkedilmesine kadar süren dönem ve neoliberalizm sonrası dönem olarak üçe ayırarak incelemek mümkündür.

ABD Başkanı James Monroe'nun 1823 yılında Amerikan Kongresi'nde yaptığı konuşma Latin Amerika'nın geleceği açısından çok önemlidir. ABD Başkanı James Monroe konuşmasında ABD'nin Avrupa'nın işlerine karışmayacağını, buna karşılık Avrupa'nın da ABD ile iyi ilişkilerin devamı için Amerika Kıtası'nın işlerine karışmaması gerektiğini belirtmiştir. ABD bu doktrin ile İngiltere, Fransa, Rusya ve İspanya'nın Latin Amerika topraklarını, kaynaklarını ve işgücünü ele geçirme emellerine engel olup, Latin Amerika'yı arka bahçesine çevirmeye başlamıştır (Livingstone, 2009: 9). 1860'lı yıllarda İspanya, Fransa ve İngiltere'nin Meksika'nın iç işlerine karışması⁴¹ ve Meksika'ya ordu göndermesi, ABD'nin sert müdahalesi ile karşı karşıya kalmış, Latin Amerika ülkelerinin siyasi istikrarları ve ekonomileri ABD'ye daha bağımlı hale gelmiştir. Bu gelişmeleri takiben, ABD 1914'te Panama Kanalı'nın açılmasıyla ve ardından Muz Savaşları⁴² ile Küba, Porto Riko, Haiti ve Dominik'i kontrol altında tutmayı başarmıştır (Livingstone, 2009: 26). Latin Amerika ülkelerinde ABD politikalarına karşı güvensizlik artmıştır.

1939-1945 yılları arası Latin Amerika ülkeleri ile ABD arasında olumlu ve yakın ilişkilerin seyrettiği dönemdir. II. Dünya Savaşı ile Amerika kıtasına karşı yönelmiş bir tehdit karşısında Latin Amerika ülkeleri ve ABD ittifak oluşturmuş, bölge ülkeleri ABD'yi düşman değil, düşmana karşı ortak hareket edebilecekleri güçlü bir dost olarak görmeye başlamışlardır. 1947'de Rio Paketi'nin⁴³ imzalanması

⁴¹ 1861'de İngiltere, Fransa ve İspanya'nın Meksika'ya müdahalesinin öncesinde Meksika ABD ile köle ticaretini durdurmuş ve ABD ile yapılan savaşta Texas ve Kaliforniya sahillerini kaybetmiştir. Savaş boyunca İngiltere, Fransa ve İspanya'ya aşırı borçlanan Meksika'da tüm dış borçların ödenmesi 2 yıllığına askıya alınmış, liberal ve muhafazakâr kesimlerin çekişmesi ülkede iç karışıklığa neden olmuştur (Akalin, 2012: 615).

⁴² Söz konusu ülkelerin ekonomileri tarıma dayanmaktadır ve muz, kahve ve şeker gibi ürünlerin işlenmesi, üretimi ve pazarlanması ABD şirketlerinin (özellikle United Fruit Company ve Standard Fruit) kontrolü altındadır. Söz konusu ülkelerde faaliyetlerde bulunan bu şirketler hükümetleri ve hükümet politikalarını değiştirme gücüne sahiptirler (Livingstone, 2009: 17-19).

⁴³ 2 Eylül 1947'de Amerika Ülkeleri Karşılıklı Yardım Anlaşması 19 Latin Amerika ülkesi ve ABD arasında imzalanmıştır. Söz konusu anlaşma ile taraflardan birine yapılan saldırının tüm üyelere yapılmış sayılması kabul edilmiştir (Kunz, 1948: 113-118). Rio Paketi Monroe Doktrini'ni güçlendirmektedir.

ve 1948’de Amerika Devletleri Örgütü’nün⁴⁴ (OAS) kurulması taraflar arasında karşılıklı işbirliğinin olacağına dair sinyaller vermiştir. Ancak II. Dünya Savaşı’nın ardından ilişkiler yeniden eski seyrine dönmüş, Latin Amerika ülkelerinin ABD’ye duyduğu, güvensizlik ve düşmanlık tekrar kendini göstermiştir. Latin Amerika ülkeleri II. Dünya Savaşı döneminde ABD’nin Latin Amerika’yı manipüle ederek, kendisine kaynak sağlamak için bölge ülkelerini kullandığını iddia etmişlerdir.

Soğuk Savaş döneminde ise ABD çıkarları doğrultusunda yönlendirilmeye çalışılan Latin Amerika, Sovyet Rusya’ya ve komünizme yakınlaşmıştır. ABD’nin II. Dünya Savaşı’nda Latin Amerika kaynaklarını kullanması, ancak savaş sonrası bu ülkelere ekonomilerini toparlayacak yardımlarda bulunmaması (Guatemala ve Peru dışındaki ülkelere), yardımlarını komünizm tehdidi altındaki Avrupa ve Asya ülkelerine kaydırması Latin Amerika’nın sosyalizme yakınlaşmasının nedenlerindedir. Küba Krizi⁴⁵ ile ABD’nin bölge ülkeleriyle ilişkileri gerilmiş, Washington komünizm tehdidinde karşılık askeri yönetimleri desteklemiştir. 1962-1966 yılları arasında Latin Amerika’da 10 ülkede⁴⁶ askeri darbe gerçekleştirilmiş ve diktatöryel yönetimler iktidara getirilmişlerdir (Brewer, 2006: 127).

1970’li yıllara gelindiğinde ABD’nin ekonomik, siyasi ve askeri alanda Latin Amerika üzerindeki baskı ve sömürsü sürmüştür. Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından ise bölge ülkeleri ile ABD arasındaki ilişkilerin paradigması değişmiş, ABD’nin askeri rejimlerle ve askeri müdahalelerle kurduğu baskı, finansal alana kaymıştır. 1980’lerde ABD, IMF ve DB uyum programlarıyla Latin Amerika ülke ekonomilerini kontrol ederek baskı altında tutmuş, ancak 1993’te

⁴⁴ Altyapısı 1826 Panama Kongresi’ne dayandırılan Amerika Devletleri Örgütü 1948 yılında “Bogota Paketi”nin imzalanmasıyla Amerika Kıtası ülkelerinin ekonomik ilişkilerini güçlendirmek amacıyla kurulmuş, 1951 yılında tam olarak faaliyete geçmiştir (oas.org).

⁴⁵ Fidel Castro’nun 1959’da çıkardığı “Tarım Reformu Kanunu” ile Amerikalıların Küba’da yaptığı şeker kamışı yatırımına meydan okunmuş, şeker kamışı plantasyonları kamulaştırılmıştır. Castro’nun komünizme kayması ile Sovyetler harekete geçerek Küba’ya Amerika’ya yönelik füzeler yerleştirmiştir. Buna karşılık 15 Nisan 1961’de Amerikan uçakları Küba’yı bombalamaya başlamış, Domuzlar Körfezi çıkarması yapılmıştır. 1962 yılında ABD ve Sovyetler arasında yapılan görüşmeler ile Küba’daki Sovyet füzelerinin sökülme kararı alınmış, ABD’nin Küba’ya karşı tutumu sertleşmiştir (Armaoğlu, 2010: 723-736).

⁴⁶ Brezilya, Peru, Dominik Cumhuriyeti, Şili, Arjantin, Ekvador, El Salvador, Paraguay, Nikaragua, Honduras.

Demokrat lider Clinton'ın iktidara gelmesiyle birlikte ilişkiler daha sakin bir döneme girmiştir (Harvey, 2007: 60-92).

3.3.2. Kirchner Döneminde Arjantin Dış Politikası ve Post-neoliberalizm

1983 yılında demokrasiye geri dönüş yaptığı tarihten itibaren Arjantin'in dış politikası politik sisteminin ve kalkınma modelinin değişen parametrelerine ve izlediği sürece bağımlı kalmıştır. 1980 yılında ülkenin ana sorunu demokratik istikrarın eksikliği ve ordunun politik kontrolü sağlaması olmuştur. Kirchner dönemi Arjantin dış politikası genel itibariyle bu endişeleri yansıtmakta ve demokrasinin güçlendirilmesi maksadıyla bölgesel işbirliğini arttırmayı ve ordunun ağırlığını azaltmayı amaçlayan pragmatik arayışları içermektedir (Merke, 2012).

1990'larda yönetim daha ziyade devlet müdahalelerini ve müdahaleciliği bir kenara bırakarak piyasa ile ilgili reformlar üzerine odaklanmış durumdadır. Şeffaflık, istikrar ve özelleştirme ile ilgili önemli adımların atılması amaçlanmaktadır. Dolayısıyla bu dönemde dış politika, demokratik değişimlerin güvence altına alınması ve Arjantin'in dünyaya tamamen bütünleşik bir devlet haline gelmesi için izlenecek stratejinin bir parçası olmuştur (Wylde, 2011: 438-439). Arjantin'in dünyaya bütünleşik bir devlet olma çabaları ABD ile yakın ilişkiler kurmasından geçmektedir. Nitekim, 1989-1999 yılları arasında Arjantin ABD ile yakın ilişkilerini sürdürmüş, 1997'de ABD, Arjantin'e "Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) üyesi olmayan öncelikli ülke" olma hakkı tanıyarak, Arjantin'in üretim fazlası askeri teçhizatlardan yararlanmasını sağlamıştır (Norden ve Russell, 2002: 87).

2001 Ekonomik Krizi, bu politik ve ekonomik işleyişe farklı bir boyut kazandırmıştır. Ülke içinde gerçekleşen dönüşüm, doğal olarak dış politika alanına da yansımıştır. Kirchner iktidarında dış politika bakış açısını şekillendiren 3 etken söz konusudur:

- Ekonomik etken (neoliberal ekonomi politikalarının beklenen aksine etki yaratması)

- Küresel ve bölgesel değişimler (Brezilya, Bolivya, Venezuela gibi Latin Amerika ülkelerinde iktidara gelen sol eğilimli liderler ve ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrası dış politikada radikal kararlar alması)

- İç politika etkeni (halk isyanları, piqueteros) (Merke, 2012).

Kirchner başkanlık gücünü geri kazanmanın ve devletin ekonomik gücünü onarmanın yolunun, dış politikada Latin Amerika konsepti çerçevesinde politikalar izlemekten geçtiğini düşünmüştür. Dolayısıyla, bu dönemde izlenen dış politika, öncelikle Arjantin'in IMF'den bağımsız hale getirilmesini gerektirmektedir. Kirchner, serbest ticaret sistemini savunurken, bir yandan da Arjantin'in borç batağına sürüklenmesinin sebebi olarak IMF'yi göstermiş ve ilk iş olarak IMF ile görüşmelere başlamıştır. Bu dönemde ABD-Arjantin ilişkilerinde zaman zaman kırılmalar meydana gelse de, 2001-2002 Krizi sonrası IMF ile görüşmelerde ABD Arjantin'i desteklemiştir. 2003'te ABD Güney Yarıküre İlişkileri Sekreteri Roger Noriega, Arjantin'in IMF ile görüşmeleri sırasında IMF'nin Arjantin'e karşı daha esnek ve makul olması gerektiği yönünde açıklamalarda bulunmuştur. IMF ve Arjantin borç ödeme konusunda anlaşmaya vardıklarında, Bush Kirchner'i telefonla arayarak anlaşmadan memnuniyetini dile getirip Kirchner'i tebrik etmiştir. Kirchner de destek verdiği için Washington'a teşekkür etmiştir. 2005 yılının Kasım ayında ise Bush, Mar del Plata'da düzenlenen Amerika Kıtası Zirvesi için Arjantin'i ziyaret etmiştir (Weisbrot, 2010, Sullivan, 2008: 4-19).

Yine 2005'te ABD'nin 2001 saldırılarından sonra Amerika'yı ve Amerika halklarını korumak için geliştirdiği anti-terörizm programı olan CSI'ya (Container Security Initiative)⁴⁷ Buenos Aires ilk Latin Amerika şehri olarak dâhil edilmiştir. 2006 yılında Arjantin, kara para aklamaya karşı mücadele yürüten, CSI'nın tamamlayıcısı olan "Şeffaf Ticaret" (Trade Transparency)⁴⁸ programına dâhil edilmiştir. Kirchner ikili ve küresel meselelerde Arjantin'in ABD ile ilişkisini tehlikeye atmak istememiştir. ABD 2007 yılında Arjantin'e başta makine ve organik kimyasallar olmak üzere 5,9 milyar dolarlık mal ihraç etmiştir. Arjantin'in ihracat tutarı ise 4,5 milyar dolardır. 2007 yılı itibarıyla ABD'nin Arjantin'deki tarım, iktisadi hizmetler, enerji ve petrokimya alanlarında yatırımı 14,9 milyar dolara ulaşmıştır (Sullivan, 2006: 5-6).

⁴⁷ 2001 saldırılarından sonra ABD'nin uyguladığı güvenlik stratejileri kapsamında uluslararası ticareti ve sınır güvenliğini korumak için 2002 yılında uygulanmaya başlamıştır. Terror saldırısı ve silah taşıma ihtimaline karşılık yüksek riskli konteynerler yükleme öncesi ve seyahat sırasında kontrol edilmektedir (Department of Homeland Security).

⁴⁸ Birincil amacı kara para aklama suçlarını açığa çıkarma ve ülkelerin karşılıklı bilgi paylaşımı olan program bünyesinde Arjantin'e eğitim ve ekipman hizmetleri de sağlanmıştır.

Arjantin dış politikası Silva başkanlığındaki Brezilya ile de daha yakın ilişkiler izleme arayışlarını içermektedir. Brezilya Arjantin'in ticaret ortağı ve bölgedeki en önemli müttefikidir. 2003 yılında, Silva ve Kirchner Washington Uzlaşısı politikalarına karşı bir manifesto olan Buenos Aires Uzlaşısı'nı imzalamışlardır (Rush, 2003: 6). Benzer şekilde MERCOSUR (Güney Amerika Ortak Pazarı) kanalıyla Kirchner, Bolivya ile de ilişkilerini arttırmış, bu ülke ile bölgesel enerji ortaklıkları kurmuştur (Grugel ve Riggirozzi, 2007: 99). Arjantin'in doğu sınırında yer alan Uruguay ise daha çok sorun potansiyelleri⁴⁹ ile Arjantin'in dış politika vizyonu içerisinde yer almıştır (Mayekar, 2006).

Kirchner'in bölgesel bütünleşmeyi ideolojik bir amaç ile öneren MERCOSUR ile ilişkileri ideolojik olmaktan ziyade pragmatiktir. amaçlı dış politika eylemlerinin sonucudur. Kirchner, MERCOSUR üye ülkeleriyle ekonomik kazanç sağlayarak ülke içindeki sosyal baskıları azaltmak amacıyla ilişki kurmuştur (Malamud, 2011: 91-92). MERCOSUR'un kurucu anlaşması Asuncion 1991'de Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay tarafından imzalanmıştır ve örgütün amacı Latin Amerika'da ekonomik bütünleşmeyi sağlamaktır. Örgüt Şili, Bolivya, Peru, Kolombiya ve Venezuela'nın da katılımıyla üye sayısını arttırmış ve 1994 yılında Oure Preto Anlaşması ile gümrük birliğine dönüşmüştür. Güçlü bir kurumsal yapısı olmayan MERCOSUR'da üyeler daha çok ikili anlaşmalara yönelmiştir. Arjantin ve Brezilya, örgütün karar alma sürecinde etkin üyelerdir. Ancak karar alma süreçlerinde Brezilya'nın bölge liderliğine soyunmasına cevaben Arjantin, MERCOSUR'un en büyük paya sahip ana ticaret ortağı ABD ile yakınlaşmaktadır (Balkır, 2010: 480-481). Görüldüğü üzere, neoliberalizm sonrası Arjantin'de güvenlik konuları daha önemsiz hale gelirken, bölgesel ekonomik bütünleşmelere önem verilmiştir. Arjantin'in hem ABD, hem de bölgede rekabet ettiği Brezilya gibi diğer ülkelerle karşılıklı olarak gerçekleştirdiği siyasi ve ticari ilişkiler de Arjantin'in dış politikasında yaşanan post-neoliberal dönüşümleri açıklamaktadır.

Yukarıda bahsedilen dış politika değişikliklerini ABD'nin bölgeye yönelik politikaları ve bu politikanın paradigmaları ile ilişkilendirmek zorunludur. Çünkü geçmiş yıllarda diğer Latin Amerika ülkeleri gibi Arjantin de, Washington Uzlaşısı ilkeleriyle ABD tarafından sömürülmüş, serbest ticaret ilkesi aracılığıyla pazar

⁴⁹ Uruguay'ın iki ülke arasında sınır olan nehir boyunca selüloz fabrikası kurması Arjantin-Uruguay ilişkilerinde sert rüzgarlar esmesine neden olmuştur (Meyer, 2010: 8).

haline getirilmiş, özelleştirmeler ve mali disiplin politikaları ile kontrol altında tutulmuştur (Yılmaz, 2011: 9).

Soğuk Savaş döneminde ABD'nin komünizmle mücadele ve güvenlik konularındaki sert tutumu Latin Amerika ülkelerinde de hissedilmiştir. Kendi çıkarları doğrultusunda müdahalelerde bulunan ABD, Latin Amerika ülkelerini ekonomik ve siyasi istikrarsızlığa sürüklemiş, bu istikrarsızlıkların yaratmış olduğu gerek toplum-devlet arası gerekse sınıflar arası çatışmalar sol hükümetlerin iktidara gelmesinin önünü açmıştır. Kirchner de Arjantin'de bu süreçte iktidara gelmiştir. ABD ekseninden çıkmak, bölgesel bütünleşmelerle ulusal sermayeyi güçlendirmek, Kirchner'in seçim vaatleri arasında yer almaktadır. Kirchner bölgedeki diğer ülkelerle ekonomik bütünleşmelere girerek post-neoliberal devlet olma yolunda ılımlı adımlar atsa da, ABD ile ilişkilerini tehlikeye atma cesaretini gösterememiştir (Grugel ve Ruggirozzi, 2007: 15-18).

Dolayısıyla, Kirchner'in izlediği "sözde" anti-Amerikancı politikaların özünde, neredeyse yüzyılın başından beri ABD tarafından bölgede uygulamaya konulan emperyalist girişim ve politikalara karşı halkın, Piquetero'ların ve diğer sol grupların tepkisinin yatıştırılması yer almaktadır. Ancak Arjantin'deki sol görüşlü kitleler, Venezuela ve Uruguay'daki kitleler kadar güçlü değillerdir ve ülkenin ideolojik değişiminden ziyade iktisadi ve sosyal reformlar aracılığıyla yaşam koşullarının iyileştirilmesini arzu etmektedirler (Barret, Chavez, Garavito, 2008: 179). Bu durum da Kirchner'in IMF ile arasına mesafe koyacak ancak ABD ile ikili ve küresel meselelerde ilişkilerini sınırlandırmayacak dengeli bir dış politika izlemesini olanaklı hale getirmiştir

3.3.3. Chavez Dönemi ve Venezuela'nın İzlediği Anti-neoliberal Dış Politika: ABD Karşılığı, Petrol ve Bölgesel Bütünleşmeler

Chavez iktidarına kadar devam eden demokratik Punto Fijo sürecinde Venezuela, askeri rejimler altındaki diğer Latin Amerika ülkelerine kıyasla dış politikada daha bağımsız kararlar alabilmiştir. Ancak 1980'li yıllarda ekonomik krizlerle sarsılan Venezuela yönetimi aktif bir dış politika yürütememiştir. Chavez'in iktidara gelmesiyle birlikte, Venezuela Bolivar Cumhuriyeti dünya gündeminde daha çok konuşulmaya başlamış ve diğer Latin Amerika ülkelerinden ayrışarak küresel politikada kendine farklı bir yer edinmiştir. Chavez'in dış politika stratejileri üç temel prensip üzerine şekillenmektedir: Petrol üretimi ve

petrol fiyatları, ABD karşıtlığı, Latin Amerika ve Karayipler ile bütünleşme (Güder, 2011: 128).

Chavez Venezuelası'nda petrol, dış politikanın merkezindedir. Dünyanın en büyük petrol rezervlerine⁵⁰ sahip Venezuela, Chavez öncesi dönemde petrolü dış politika aracına dönüştürememiştir. Chavez ise petrolü dış politikada bir araç olarak kullanmayı başardığı gibi ekonominin de lokomotifi haline getirmiştir. Petrolü dış politikanın merkezine oturtan Chavez, petrol fiyatlarını Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) vasıtasıyla yükselterek, ülkenin gelirlerini arttırmayı hedeflemiştir. Chavez bu stratejileri ile ABD'nin neoliberal finansal kurumları IMF ve DB'yi Latin Amerika'dan uzaklaştırmaya çalışmış, komşu ülkelere petrol temin ederek onlarla yakın ilişkiler kurmuş, Rusya ve Çin gibi yükselen devletlerle petrol anlaşmaları imzalamıştır (Kaya, 2014: 7).

Venezuela'nın da kurucu üyeler arasında yer aldığı OPEC, 1960 yılında Bağdat Konferansı'nda Venezuela, İran, Irak, Suudi Arabistan ve Kuveyt'in girişimleriyle kurulmuştur. Amacı, petrol üreten ülkeler arasında işbirliğini ve petrol fiyatlarında istikrarı sağlamaktır. Ancak 1973 Krizi ve ardından 1979 İran Devrimi ile petrol fiyatları aşırı yükselmiş ve üye ülkeler arasında fiyatlarda istikrar sağlanamamıştır. 1980'lerde düşüşe geçen petrol fiyatları, 1990'ların ikinci yarısından itibaren 1986 yılının fiyatlarına gerilemiştir. Chavez'in Venezuela'da başkan olması ile OPEC'te canlanma yaşanmıştır. 2005 Riyad Zirvesi'nde enerji pazarları, sürdürülebilir kalkınma ve çevre konularında uzun vadeli stratejiler belirlenmiştir (OPEC, 2005). Chavez'in başkanlığı döneminde Venezuela, petrol ve doğalgaz üretim kapasitesini ve fiyatlarını etkilemede giderek önemi artan bir devlet haline gelmiştir. Chavez OPEC üye ülkelere ziyaretlerde bulunmuş, 2006 yılında Karakas'ta OPEC Zirvesi düzenlemiştir. Bu zirvede üye ülkelerle ortak politikalar izlenmesi kararı alınmış ve OPEC, petrol fiyatlarının kontrolü konusunda daha etkin bir örgüt haline dönüştürülmüştür. Bu durum dünya petrol üretiminin % 25'ini tüketen ABD tarafından endişe ile karşılanmıştır (Morrison, 2000).

Chavez'in petrolü dış politika aracına dönüştürdüğünü gösteren örneklerden bir diğeri ise Rusya ile olan ilişkileridir. Rusya'ya petrol satarak, ABD'den

⁵⁰ Venezuela toplam dünya ham petrol rezervlerinin 296,5 milyar varillik kısmına sahiptir. Diğer bir ifadeyle, dünya rezervlerinin %20'si Venezuela'da bulunmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, 2011).

alamadığı silahları Rusya'dan satın almış ve askeri kapasitesini arttırmıştır. Rus lider Putin'i askeri üs kurması için ülkesine davet etmiştir. Bu ilişkiler kapsamında 2008 yılında Karayip açıklarında Rus Donanması ile Venezuela savaş gemileri ortak deniz tatbikatı gerçekleştirmişlerdir. Chavez, Rusya ile ortak deniz üssü kurma, savaş araçlarının ortak üretimi gibi girişimlerde bulunurken, Rusya Savunma İhracatı Şirketi Rosoboronexport ile Venezuela hükümeti arasında 2005-2009 döneminde askeri anlaşmalar imzalanmıştır (Marthoz, 2014: 6). Diğer taraftan, Chavez Rusya'nın ülkesine nükleer enerji tesisi ve uzay sanayii kurma girişimlerine yardımcı olacaklarını belirtmiştir.

Venezuela devlet petrol şirketi ile Rus şirketlerinin Venezuela'da petrol arama ve çıkarma çalışmaları için yaptıkları anlaşma da Putin'in 2 Nisan 2010 yılında yaptığı ziyaret sırasında imzalanmıştır. Venezuela Devlet Başkanı Hugo Chavez, Rusya Başbakanı Vladimir Putin'le görüşmelerinden sonra düzenlenen ortak basın toplantısında, "Barışçıl amaçlı bir nükleer santralın ilk planlarını çizmeye hazırız." ifadesini kullanmıştır. Putin ise Venezuela'ya silah satmaya devam edeceklerini ve Venezuela'nın savunma imkânlarını desteklemeye ve geliştirmeye hevesli olduklarını belirtmiştir. Söz konusu dönemde Rusya ek silah alımı için Venezuela'ya 2,2 milyar dolar kredi açmayı kabul etmiş ve Venezuela 2005'ten itibaren Rusya'dan savaş uçakları, helikopterler ve 100.000 Kalaşnikof tüfek dâhil olmak üzere toplam bedeli 4 milyar doları aşan askeri teçhizat satın almıştır (BBC, 2010). Rusya ile askeri alanda ortaklaşa yürütülen çalışmalara ilave olarak kıyılarında zengin gaz rezervleri bulunan Venezuela, Rus Gazprom şirketi ile 2005 yılından itibaren enerji alanında ortak projeler yürütmektedir (Gazprom). 2005 yılında PDVSA, Orinoco bölgesinde bulunan Junin 3 petrol yataklarında Rus şirketi Lukoil ile ortak petrol çıkarma ve satma anlaşması imzalamıştır. 2008 yılında TNK-BP, Surgutneftages, Rosneft Rus petrol şirketleri ortaklık anlaşması imzalamışlardır. Söz konusu anlaşmalar petrol arama, rafine etme ve dağıtımını da kapsamaktadır (Aalto, 2012: 200).

Venezuela ve Rusya'nın ticari ve askeri anlaşmalar imzalamaları, ABD'nin tek kutuplu dünya sistemine karşı meydan okuma olarak yorumlanmaktadır. ABD'nin arka bahçesi Latin Amerika sularında Rus gemilerinin tatbikatı ve Rusya ve Venezuela'nın enerji alanında imza attıkları ortak projeler ABD'yi rahatsız etmiştir (Ellis, 2015: 32).

Chavez'in ABD'yi rahatsız eden politikalarından bir diğeri ise, Çin ile iyi ilişkiler kurma çabalarıdır. Chavez, 23 Eylül 2008 tarihinde Çin'i ziyaret etmiş ve yaptığı konuşmada "Sovyet gücü çöktü, ama bu neoliberal kapitalizmin Batı halklarının izlemesi zorunlu bir model olduğu anlamına gelmez. Sırf bu nedenle Çin'i bayrağını dalgalandırmaya çağırırız. Dünya küresel bir polis gücü ile yönetilemez." sözleriyle çok kutupluluğa vurgu yaparak ABD hegemonyasına meydan okumuştur (Gott, 2005/ 2008: 197). Chavez, Çin'de yeni yatırımlar için görüşmelerde bulunarak Venezuela-Çin ilişkilerini arttırmaya yönelmiştir (Yılmaz, 2011: 10). Bu girişimlerin sonucunda Çin'in Latin Amerika'da en çok yatırım yaptığı ülke Venezuela olmuştur. 2003-2008 iki ülke arasında milyarlarca dolarlık ticaret anlaşmaları yapılmış ve taraflar arasındaki ticaret 10 kat artarak 1998'de 500 milyon dolar olan ticaret hacmi 2009'da 7,15 milyar dolara ulaşmıştır. Çin, 2007 yılında Venezuela'nın en fazla ihracat yaptığı üçüncü ülke haline gelmiştir. Ancak Çin ile Venezuela arasında petrol ticareti sınırlı düzeyde kalmıştır. Çin'in temel petrol tedarikçisi, petrolü daha ucuza temin edebildiği İran'dır. (Akgemci, 2011: 140-157, Corrales, 2009: 99-110).

Chavez'in Irak ve İran ile kurduğu iyi ilişkiler, bu ülkeleri hedef alan ABD yönetiminin tepkisini çekmiş ve bu tepki, Chavez'in, 11 Eylül saldırıları sonrasında, ABD'nin Afganistan'da başlattığı askeri harekâta cevaben "terör terörle cevaplandırılmaz" ifadesi ile en üst düzeye çıkmıştır. Bu süreçte, ABD'nin Venezuela'da bulunan Askeri Merkez Garnizon Bürosu Ağustos 2001'de kapatılmıştır. Hemen arkasından da ABD askeri uçaklarının bölgedeki operasyonları için Venezuela hava sahasını kullanması, Chavez hükümeti tarafından yasaklanmıştır (Yeşil, 2013: 73).

Chavez'in ABD'ye alternatif dış politika stratejileri belirleme çabaları Bush'u rahatsız etmiş ve 2002 yılına kadar geçen süreçte Chavez'in dış politikada attığı adımlar, ABD hegemonyasının Chavez hükümetine yönelik darbe girişim ve hazırlıkları için bir zemin oluşturmuştur. Venezuela'da Chavez'in sosyal politikalarından rahatsız olan toplum kesimlerinin desteği sağlanarak, Chavez aleyhtarı kampanyalara hız verilmiş ve ülke çapında grevler gerçekleştirilmiştir. Chavez yönetimini devirmek amacıyla 11 Nisan 2002 tarihinde bir askeri darbe düzenlenmiştir (Lemoine, 2002: 107-109).

Düzenlenen darbe ile birlikte Venezuela İşadamları Derneği Fedecamaras'ın Başkanı olan Pedro Francisco Carmona Estanga başkanlık koltuğuna oturmuş,

Ulusal Meclis dağıtılmış ve Chavez iktidarının tüm kanunlarının geçersiz olduğu ilan edilmiştir. Ancak Chavez taraftarı yoksul kitleler, darbeye ve darbecilere karşı sokaklara çıkmışlar, Chavez'in görevine iade edilmesi için darbeci güçlerle çatışmaya girişmişlerdir. Bu çatışmalarda, darbeciler tarafından 46 gösterici öldürülmüş ve 350 kişi de yaralanmıştır. Ancak ordunun bir kesiminin Chavez yanlısı tavır sergilemesi nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanan bu darbe girişiminin ardından, 13 Nisan 2002'de Chavez yeniden koltuğuna oturmuştur (Lemoine, 2002:107-109).

Chavez ABD'ye karşı örgütlenmeye ve kendi coğrafyasındaki diğer müttefik ülkelerle ortak bir yol izlemeye ve bu maksatla uluslararası platformlar oluşturmaya ihtiyaç duymuştur. Bolivar'ın bütünleşme ideolojisinin izlerini takip eden Chavez, 1999 yılında girişimlerde bulunmuş, ancak ilk girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 2000'li yıllardan sonra ise Latin Amerika ülkelerini birleştirme yolunda önemli atılımlar gerçekleştirmiştir (Akgemci, 2011: 86-96).

Chavez'e göre Latin Amerika ülkeleri ABD'ye ve küresel sermayeye karşı tek tek değil, birlikte mücadele etmelidirler. Bu sayede ekonomik ve siyasal kalkınmayı sağlayacak ve neoliberalizmin zincirlerinden kurtulabileceklerdir. Chavez döneminde Venezuela, ABD'nin öncülük ettiği ve ABD'nin Kıta Amerikası'nın tamamı için öngördüğü ve gerçekleştirmeye çalıştığı bir serbest ticaret alanı planı olan Amerika Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması'na (FTAA) karşı çıkarak, bu planın hayata geçirilmesinin önünde bir engel oluşturmuştur. Bu amaçla, 14 Aralık 2004'te Küba ve Venezuela arasında imzalanan anlaşma ile ALBA (Latin Amerika için Bolivarcı İttifak) kurulmuştur (Hirst, 2016).

ABD'nin önerdiği FTAA'ya karşı Bolivarcı bir alternatif yaratmak üzere kurulan ALBA daha sonra Ekvador, Nikaragua, Dominika, St. Vincent ve Grenadin, Antigua ve Barbuda'nın da katılımıyla genişlemiştir. 2008 yılında Honduras da ALBA'ya katılmış, ancak ülkede yaşanan darbenin ardından Zelaya iktidarı Chavez Venezuelası ile gergin ilişkiler sürdürmüş, örgüt içerisinde Honduras'ın hakettiği saygıyı görmediği gerekçesiyle 2009'da üyeliğini geri çekmiştir (Masud, 2013). ALBA'nın amacı, sermayenin ABD'nin çokuluslu şirketlerine akmasına neden olan şartların ortadan kaldırılmasını sağlamak ve ABD finans sistemine bir alternatif oluşturmaktır. ALBA'nın anlaşmaya imza atan ülkeler arasında geçmişte yapılmış bütün ticari anlaşmaları kapsaması ve bunları siyasi bir bütünleşmeye taşıyacak nitelikte bir adım olması planlanmıştır. ALBA,

hem Latin Amerika ülkeleri için bir serbest ticaret bölgesinin kurulmasını, hem de iktisadi olarak zayıf olan ülkeler arasında bir işbirliğinin sağlanmasını hedeflemektedir (Akgemci, 2011: 86-96).

Chavez, Latin Amerika ülkelerine ait petrol şirketleri kurulmasını ve böylelikle Latin Amerika ülkelerinin daha ucuza petrol temin ederek ekonomik ve sosyal kalkınmalarını hedeflemiştir. Bu maksatla ALBA kapsamında Petrosur ve Petrocaribe Anlaşmaları imzalanmıştır. Brezilya (PETROBRAS), Arjantin (ENARSA) ve Venezuela (PdVSA) devlet petrol şirketleri tarafından 10 Mayıs 2005'te imzalanan Petrosur Anlaşması ile, bu ülkelere petrol taşıyacak boru hatlarının yapılmasına ve Brezilya'da Venezuela petrolü için rafineri kurulmasına karar verilmiştir. Petrocaribe ise, 29 Haziran 2005 tarihinde imzalanan Enerji İşbirliği Anlaşması'dır. 14 üye ülkenin imzalamasıyla kurulan örgütün bugün 18 üyesi bulunmaktadır (Jacome, 2011: 1-7). Amacı ABD'nin Karayipler'deki petrol üstünlüğünü sona erdirmek üzere Venezuela ve Küba'nın, Karayipler'e ucuza petrol taşımalarını sağlamaktır (Güder, 2011: 140).

Latin Amerika için bankacılık sektörü de oldukça önemlidir. IMF ve DB'nin bu ülkeleri iflasa sürüklemeleri, verdikleri krediler üzerinde sıkı bir denetim kurmaları ve sosyal politikalarda kısıtlamaya gidilmesine yönelik şartları, Latin Amerika ülkelerini alternatif kaynak bulma arayışına itmiştir. Chavez, tüm Latin Amerika ülkelerini birleştirici nitelikte, yoksulluğun azaltılması amacını taşıyan bir ekonomik sistemin oluşturulmasını ve bu sistemin işleyebilmesi için bir banka kurulmasını gerekli görmüştür. Nitekim 2007 yılında, Latin Amerika ülkelerine gerekli krediyi sağlamak için Venezuela, Arjantin ve Brezilya'nın finanse ettiği Banco del Sur kurulmuştur (Rosales, 2013: 29-39).

Ayrıca Chavez'in önderliğinde Venezuela, Arjantin, Uruguay ve Küba arasında yapılan anlaşmayla Telesur isimli ortak bir televizyon kanalı kurulmuştur. 2005 yılında Venezuela'da kurulan kanalın amacı bilgiyi Latin Amerika perspektifinden sunarak, Latin Amerika ülkelerinin ortak kültürler yapılarının desteklenmesidir (Burch, 2007: 227).

Chavez'in anti-neoliberal bir anlayış üzerinden geliştirdiği bu işbirliği süreci ile birçok Latin Amerika ülkesi bu değişime katkı sağlamış ve bu değişimin sonuçlarından faydalanmıştır. Chavez sadece Latin Amerika ülkeleri ile değil, dünyanın birçok yerinde birçok ülke ile ABD karşıtlığı temelinde ilişki

geliştirmiştir. İran, Rusya, Çin gibi birçok ülke ile imzalamış olduğu çeşitli anlaşmalar ve bu anlaşmalar doğrultusunda sürdürülen ticari ilişkiler Chavez'in anti-neoliberal politikalarının sonuçları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Chavez Venezuela'nın 1973'te üye olduğu And Ülkeleri Birliği'nden⁵¹ 2006'da ayrılma kararı almıştır. Peru ve Kolombiya'nın ABD ile imzaladığı serbest ticaret anlaşmalarını ayrılma sebebi olarak gösteren Chavez, MERCOSUR'a üye olmuştur. Venezuela'nın bu üyeliği, MERCOSUR'un en büyük ticaret ortağı ABD ile yaklaşması olarak yorumlansa da Chavez, MERCOSUR'u siyasi bir projeye dönüştürerek neoliberalizmden ve dolayısıyla ABD'den uzaklaştırma amacı taşıdığını ifade etmiştir. Böylelikle Latin Amerika'nın en büyük iki ekonomisi Brezilya ve Arjantin ile ilişkilerini güçlendirmiştir (Akgemci, 2011: 96-99).

Chavez anti-neoliberal politikalarla bölgeyi ABD hegemonyasından kurtarmanın liderliğine soyunurken, post-neoliberal hükümetlerin en azından ekonomik ilişkilerinde Latin Amerika bütünlüşmesine dâhil olmalarını sağlamak amacındadır. Bu amaçla Chavez, Latin Amerika hükümetleriyle ikili ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirmiştir. Brezilya, Şili ve Uruguay hükümetleriyle enerji anlaşmaları yapmış, Bolivya ve Ekvador seçimlerinde sol görüşlü adayları desteklemiştir. Chavez dış politika alanında büyük amaçlarla yola koyulmuş ve anti-neoliberalizmin gerektirdiği önemli adımları atmaktan çekinmemiştir (Gott, 2005/2008: 191-198).

3.3.4. Venezuela-Arjantin İkili İlişkileri

Arjantin ve Venezuela kültürel mirasları birbirinden oldukça farklı iki ülkedir. Venezuela Afrika, Avrupa (İspanyol, İtalyan, Portekiz ve Alman) ve yerli halkların oluşturduğu bir devlet iken, Arjantin'in ise nüfusunun %97'si İtalyan ve İspanyol kökenli halklardan, %3'ü ise yerlilerden, yerli ile İtalyan, İspanyol kökenli halkların karşımından oluşan mestizolardan ve siyahi etnik gruplardan oluşmaktadır. Bu iki ülke zaman zaman yakın ilişkiler kursa da, farklı kültürel mirasları ilişkilerini sınırlı düzeyde tutmuştur (Brown, 2003: 4, CIA, 2016).

⁵¹ 1969'da Andean Pakti olarak kurulan örgüt 1997'de And Ülkeleri Birliği olarak adlandırılmıştır. Bolivya, Ekvador, Kolombiya ve Peru'nun üye olduğu örgüt ekonomik, siyasi ve ticari bütünlüşmeyi hedeflemektedir (Hasgüler, Uludağ, 2010: 378-379).

Ayrıca stratejik konumları, iki ülkenin dış politikaları ve ülkesel çıkarlarının birbirinden farklılaşmasına yol açmıştır.

İki ülke arasındaki ilişkiler, 1810'da Arjantin ve Venezuela'nın bağımsızlıklarını kazanma sürecinde iki ülkenin önemli kahramanları Bolivar ve San Martin'in yakın ilişkileri ile başlamıştır. 1982 Falkland Adaları Savaşı'nda uluslararası platformlarda Venezuela Arjantin'i desteklemiştir. Ancak iki ülkenin ilişkileri hiçbir zaman "güçlü" olarak nitelendirilebilecek boyuta ulaşmamıştır. Chavez, Menem hükümeti ile MERCOSUR üyeliği kapsamında görüşmüş, De La Rúa döneminde ise Arjantin ile sınırlı düzeyde ilişki yürütmüştür. Ancak Kirchner'in iktidara gelmesiyle iki ülke arasındaki siyasi ve ticari yakınlık artmıştır. Arjantin'deki 2001 Ekonomik Krizi'nde diğer tüm ülkeler ve uluslararası sermaye kuruluşlarının riskli gördüğü Arjantin bonolarının kayda değer bir miktarını Venezuela satın almıştır. 2003-2004 yıllarında taraflar arasındaki ticari ilişkiler, Menem ve De La Rúa döneminin 3 katına ulaşmıştır (Armijo, 2012: 16, Thomas, 2009: 86-113). 2007 yılında iki ülke, Latin Amerika ülkelerini finansal olarak dışa bağımlılıktan kurtarmak için Banco del Sur'un kurulacağını açıklamıştır. Taraflar, 2007'de petrol ve doğal gaz yatırım anlaşmaları imzalamışlardır ve Arjantin, Venezuela'nın MERCOSUR'a üyelik talebini onaylamıştır (FLAR, 2007: 11).

Arjantin ve Venezuela'nın post-neoliberal ve anti-neoliberal dış politika yaklaşımlarına sahip olmaları, ikili ilişkilerini önemli ölçüde etkilemiştir. Taraflar arasındaki ilişkiler, Chavez ve Kirchner döneminde artmış olsa da, Arjantin'in post-neoliberal, Venezuela'nın anti-neoliberal dış politika anlayışlarının oluşturduğu farklılıklar ikili ilişkilerine yansımaktadır. Post-neoliberal bir devlet olan Arjantin sosyalizm üzerine kurulu bir örgüt olan ALBA'ya katılmayı kabul etmiş ancak Kübalı doktorları ve eğitim desteklerini reddetmiştir. Chavez, Arjantin'i Latin Amerika entegrasyonunda ABD karşıtı bir ülke konumuna getirmeye çalışırken, Kirchner, Venezuela'ya pragmatik yaklaşmakta, ülkesinin ekonomisini ve sosyal koşullarını güçlendirmek adına Venezuela ile yakın ikili ilişkiler kurmaktadır. Kirchner ülkesinin ekonomik kalkınmasını sağlama amacı taşırken, Chavez Arjantin'de Peronizmin uyanmasını destekleyerek Latin Amerika bütünleşmesine odaklanmaktadır. Bu dönemde tarihinde hiç olmadığı kadar yakın olan bu iki sol hükümetin motivasyonları farklıdır. Thomas tarafından "asimetrik motivasyon" olarak tanımlanan ikili ilişkiler, iki devletin tamamen farklı amaçlardan dolayı ilişki kurmalarına sebep olmaktadır (Thomas, 2009: 86-113).

Bu bağlamda, Arjantin ve Venezuela'nın dış politikaları incelendiğinde, post-neoliberal ile anti-neoliberal dış politika yaklaşımları arasındaki en önemli fark ortaya çıkmaktadır. Post-neoliberal ve anti-neoliberal dış politika yaklaşımlarının her ikisi de bütünleşme arayışlarına girerler. Ancak, post-neoliberal dış politika yaklaşımı, neoliberal kurumların eksik ve olumsuz yanlarını gidermek amacı ile bütünleşme arayışlarına ve ikili ilişkilere girerken, anti-neoliberal dış politika yaklaşımı neoliberalizmi tamamen reddetmekte ve neoliberalizme alternatif bütünleşmeleri ve ikili ilişkileri hedeflemektedir. Post-neoliberal devletler dış politikada denge arayışına girerken, anti-neoliberal devletler ise alternatif politikalar üretmektedirler.

TARTIŞMA VE SONUÇ

1990'lı yıllar Latin Amerika'da askeri ve otoriter rejimlerin ardından gelen çok partili rejimlerin neoliberal politikaları uyguladığı yıllardır. Bu politikaların uygulanmasında ABD, Dünya Bankası ve IMF gibi dış faktörlerin etkisi büyüktür. Ancak büyüme hedefli uygulanan politikalar Latin Amerika ülkelerini ekonomik krizlerden kurtaramamış ve bu ülkeler halk isyanları, ayaklanmalar ve grevlere sahne olmuştur. IMF, DB ve ABD karşıtlığı Latin Amerika'da sol rüzgârları estirmiş ve neoliberalizme karşı stratejiler geliştiren liderleri göreve getirmiştir. Latin Amerika'da neoliberalizm sonrası dönem yaşanan dönüşüm çerçevesinde, Venezuela'da Hugo Chavez (1998), Brezilya'da Lula da Silva (2002), Arjantin'de Nestor Kirchner (2003), Uruguay'da Tabare Vazquez (2005), Bolivya'da Evo Morales (2005 ve 2009), Şili'de Ricardo Lagos (2000) ve Michelle Bachelet (2006), ABD ve neoliberalizme karşı farklı politikalar uygulama vaadleriyle iktidara gelmişlerdir.

Latin Amerika'da yaşanan söz konusu gelişmeler kimi araştırmacılar tarafından zaman zaman "Solun Son Devrimi", "21. Yüzyıl Sosyalizmi" veya "Latin Amerika Devrimi" olarak adlandırılmaktadır. Ancak bu tez çalışmasında, Latin Amerika için bu şekilde bir genelleme yapmaktan kaçınılmış, her ülkenin neoliberalizm sonrası ortaya koyduğu politikaların farklılıklar içerdiği tespit edilmiştir. Bölgede sol hükümetlerin iktidara gelmesi ile neoliberalizme karşı ekonomik ve sosyal politikalar uygulamaya geçirilmiş, ABD emperyalizmine karşıt bir takım dış politika atılımları gerçekleştirilmiştir. Ancak bu politikaların "21. Yüzyıl Sosyalizmi" ya da "Solun Son Devrimi" gibi genel kavramlarla tanımlanmaları yeterli değildir. Zira Latin Amerika ülkelerinin neoliberalizm sonrası uyguladıkları politikalar bir bütünlük arzetmemekte, neoliberalizm sonrası yaşanan politik ve ekonomik gelişmeler arasında farklılıklar ve çelişkiler bulunmaktadır.

Bu çalışmada neoliberal yıkım sonrası uygulanan politikalar Arjantin ve Venezuela örneklerinden yola çıkılarak incelenmiştir. 1990'lı yılların sonunda ve 2000'lerin başında bu iki ülkede de sol liderler iktidara gelmişlerdir. Venezuela'da Chavez iktidarının ekonomi, siyaset ve dış politika alanlarında oluşturduğu yapısal dönüşümler incelendiğinde anti-neoliberal politikalara dayandığı, Arjantin'de Kirchner hükümetinin ise post-neoliberal politikalar aracılığıyla yeni bir dönemi başlattığı söylenebilmektedir.

Kirchner liderliğinde uygulanan post-neoliberal yaklaşımların yabancı sermayeyi uzaklaştırmadan, daha geniş kesimlerin olurlarını alarak neoliberal politikaların yıkıcı etkilerini sosyal reformlarla azaltmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu yaklaşım sistematik millileştirme politikalarından ziyade sanayi sektörünün yeniden canlandırılmasını ve toplumsal meseleleri yönetme konularında devletin rolünün yeniden düzenlenmesini içermektedir. Chavez iktidarında uygulanan anti-neoliberal politikalar ise, özelleştirme karşıtı ekonomi politikalarını ve uygulanan ekonomi politikalarından elde edilen gelirlerin sosyal politikalara aktarılmasını içermektedir. Nitekim ABD karşıtı politikalarıyla ünlenen Chavez, bölgesel bütünleşmelerle ABD'nin bölgedeki gücünü azaltmaya çalışmaktadır. Anti-neoliberal dış politika anlayışı ABD'nin Latin Amerika üzerindeki emperyal varlığını reddederken, alternatif bütünleşmelere ve ikili ilişkilere yönelmektedir. Post-neoliberal dış politika anlayışı ise Batı dünyası ve kurumlarına karşı olmaktan ziyade ona alternatif politikalar üreterek dış politikada denge oluşturmaya çalışmaktadır. Örneğin, Kirchner dönemi dış politika yaklaşımı, ABD'nin bölgedeki gücünü reddetmeden, bölgesel bütünleşmelere dâhil olmayı içermektedir.

Neoliberalizm sonrası sürece ABD cephesinden bakıldığında ise, Latin Amerika'da post-neoliberal ve anti-neoliberal devletlerin olması bir denge unsuru oluşturmuştur denilebilir. ABD'nin Bolivya ve Venezuela ile sorunlu ilişkilere rağmen, Brezilya ve Arjantin ile ılımlı ilişkilerin kurulması, ABD'nin bölgeye yönelik sert tedbirler uygulama ihtiyacını sınırlamıştır.

Sonuç olarak, Latin Amerika'da neoliberalizm sonrası yeni arayışların ilk adımlarının, Arjantin ve Venezuela bağlamında, Kirchner ve Chavez iktidarları ile atıldığını söylemek mümkündür. Ancak bugün gelinen süreçte bu ülkelerde uygulanan anti-neoliberal ve post-neoliberal politikaların iktidara gelen liderlerin ideolojileri ve politikaları doğrultusunda dönüşüme uğradığı söylenebilir. Kirchner'den sonra iktidara gelen Cristina Kirchner ile post-neoliberal politikalar devam etse de, merkez sağ aday Mauricio Macri'nin 2015'te iktidara gelmesi ise post-neoliberal sürecin sona erdiği iddia edilmektedir (Petras, 2016). Diğer taraftan Chavez'den sonra iktidara gelen Nicolas Maduro Moros yönetiminde Venezuela halkının ekonomik krizlerle boğuşması anti-neoliberalizmin geleceği konusunda şüphelere neden olmaktadır. Bu bağlamda, bölgede ortaya çıkan post-neoliberal ve anti-neoliberal politikaların uzun vadede geleceği ve sürdürülebilirliği tartışmalı bir hâl almıştır.

KAYNAKLAR

- Aalto, P. (Ed.). (2012). *Russia's energy policies: national, interregional and global levels*. Massachusetts: Edward Elgar Publishing.
- Akalın, D. (2012). Maximilian'ın Meksika İmparatorluğu ve Meksika'ya Giden Mısır Askerleri. *Turkish Studies*, 7(4), 611-627.
- Akgemci, E. (2011). *Chávez döneminde Venezuela'nın ABD'ye yönelik dış politikası*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akgemci, E. (2014). Kronik: Venezuela'da Şiddeti Anlamak. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 69 (1), 217-226.
- Aktan, C. C. (2002). Yoksulluk: terminoloji, temel kavramlar ve ölçüm yöntemleri. *Hak-İş Konfederasyonu Yayınları*. 10.03.2016, <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-yoksulluk.pdf>.
- Aktaş, N. (2012). Venezüella'da Chavez dönemi; yeni toplumsal hareketlere bakış. *Academia*. 20.01.2016, http://www.academia.edu/5318456/-Yeni_toplumsal_hareketlervenez%C3%BCella.
- Alantar, D. (2009). Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme. *Finans Klüp*. 20.01.2016, <http://www.finanskulup.org.tr/assets/maliyefinans/>.
- Albayrakoğlu, E. P. (2011). Brezilya ve Küresel Güç İddiası. *Bilgesam*. 03.03.2016, <http://www.bilgesam.org/incele/87/-brezilya-ve-kuresel-guc-iddiasi/#.VthCVbc5ldg>.
- Alexander, R. (2005). *A History of organized labor in Uruguay and Paraguay United States of America*. United States of America: Praeger Publishers.
- Aljazeera. (2013). *Portre: Evo Morales*. 12.03.2016, <http://www.aljazeera.com.tr/portre/portre-evo-morales>.
- Amarante, V.,& Vigorito, A. (2012). The expansion of non-contributory transfers in Uruguay in recent years. *Policy Research Brief*, 29, 1-6. Retrieved May 10, 2016, from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.408.6882&rep=rep1&type=pdf>.

- Antunes, J. (2007). Hugo Chavez, Marx and the “Bolivarism” of the twenty-first century, *World Socialist Web Site*. 24.05.2016, <http://www.wsws.org/en/articles/2007/02/chav-f12.html>.
- Arı, F. A. (2006). Küreselleşme ve Kuralsızlaştırma. *Çalışma ve Toplum*, 3, 23-29.
- Arı, T. (2010). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. (8. Baskı). Bursa: Marmara Kitap Merkezi Yayıncılık.
- Armaoğlu, F. (2010). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayıncılık.
- Armijo, L. E. (2012). Equality and Multilateral Financial Cooperation in the Americas. Retrieved July 1, 2016, from http://www.iai.spk-berlin.de/fileadmin/dokumentenbibliothek/desigualdades/workingpapers/WP_29_Armijo_online.pdf.
- Aydın, M. K. (1999). Ulusal Kalkınmacılıktan Küreselleşmeye. *Bilgi Dergisi, Değişim Yayınları*, 1(1), 1-23.
- Backhouse, R. E. (2000). *Early histories of economic thought, 1824-1914*. London: Routledge.
- Balkır, C. (2010). *Uluslararası Ekonomik Bütünleşme Kuram, Politika ve Uygulama AB ve Dünya Örnekleri*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Barrett, P. S., Chavez, D., & Garavito, C. A. R. (Ed.). (2008). *The new Latin American left: Utopia reborn*. Pluto Press.
- Barrionuevo, A. (2010). Argentine ex-leader dies; political impact is murky. *The New York Times*. 01.03.2016, http://www.nytimes.com/2010/10/28/world/americas/28argentina.html?_r=0.
- Baud, M., Auyero, J., Malamud, A., de Luca, M., Sarlo, B., & Sitrin, M. A. (2013). State and society in Argentina: Change and continuity under the Kirchners. *European Review of Latin American and Caribbean Studies*, 95, 114-123.
- Bayliss K. ve Cramer C. (2003). Privatization and the Post-Washington Consensus: between the lab and the real world? In B. Fine, C. Lapavitsas and J. Pincus, (Ed.), *Development Policy in the Twenty-first Century Beyond the post-Washington consensus* (pp. 52-70). London: Routledge.

- BBC. (2010). ABD'den Venezuela-Rusya iş birliğine tepki. 11.03.2016, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/04/100406_russia_venezuela.shtml.
- Beagle, M. (2006). Uruguay's Tabaré Vazquez: pink tide or political voice of the center? *Council on Hemispheric Affairs*, Retrieved May 22, 2016, from <http://www.coha.-org/uruguay%E2%80%99s-tabare-vazquez-pink-tide-or-political-voice-of-the-center/>.
- Birss, M. (2005). The Piquetero movement: Organizing for democracy and social change in Argentinas informal sector. *The Journal of the International Institute*, 12(2). Retrieved January 15, 2016, from <http://quod.lib.umich.edu/j/jii/4750978.0012.206/--piquetero-movement-organizing-for-democracy-and-social?rgn=main;view=fulltext>.
- Boas, T. C., & Gans-Morse, J. (2009). Neoliberalism: From new liberal philosophy to anti-liberal slogan. *Studies in Comparative International Development*, 44(2), 137-161.
- Bocutoğlu, E. (2014). ABD'de 1933 Glass-Steagall Yasasının Yürürlükten Kaldırılması 2007 Küresel Finansal Krizini Tetikledi mi? Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *Bankacılar Dergisi*, 90 (25), 83-109.
- Bourdieu, P. (Temmuz, 2010). Sonsuz kullanım ütopyası. *Dünya Bülteni Araştırma Masası*, 25 Mart 2016, <http://www.dunyabulteni.net/file>.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2007). Uluslararası ilişkilerin temel yaklaşımları. H. Çakmak, (Ed.), *Uluslararası ilişkiler giriş kavram ve teoriler içinde* (135-149). İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Brennan, J. P. (1998). *Peronism and Argentina*. Wilmington: Rowman & Littlefield.
- Brenner, N., Peck, J., & Theodore, N. (2010). After neoliberalization? *Globalizations*, 7(3), 327-345.
- Brewer, S. (2006). *Borders and bridges: A history of US-Latin American relations*. Westport: Praeger.
- Brie, M. (2009). Ways out of the crisis of neoliberalism. *Development Dialogue*, 51(1), 15-32.

- Brown, J. C. (2003). *A Brief History of Argentina*. New York: Facts on File Publishing.
- Burbach, R. (2007). Ecuador's popular revolt: Forging a new nation. *NACLA Report on the Americas*, 40(5), 4-9.
- Burch, S. (2007). Telesur and the new agenda for Latin American integration. *Global Media and Communication*, 3(2), 227-232.
- Burdick, J., Oxhorn, P. & Roberts, K. (2009). *Beyond the neoliberalism in Latin America: Societies and politics at the crossroads*. New York: Palgrave MacMillan.
- Burggraaff, W. J. (1972). *The Venezuelan armed forces in politics, 1935-1959*. Missouri: University of Missouri Press (MU).
- Buxton, J. (November, 2014). Social policy in Venezuela - bucking neoliberalism or unsustainable clientelism. *United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD)*, Working Paper, 2014-16, 1-31. Retrieved February 11, 2016, from [http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/httpNetITFramePDF?ReadForm&parentunid=1D4EF25E12C57738C1257D9E00562542&parentdoctype=paper&netitpath=80256B3C005BCCF9/\(httpAuxPages\)/1D4EF25E12C57738C1257D9E00562542/\\$file/Buxton.pdf](http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/httpNetITFramePDF?ReadForm&parentunid=1D4EF25E12C57738C1257D9E00562542&parentdoctype=paper&netitpath=80256B3C005BCCF9/(httpAuxPages)/1D4EF25E12C57738C1257D9E00562542/$file/Buxton.pdf)
- Castaneda, J. (1993). *Utopia Unarmed: The Latin American left after the Cold War*. New York: Knopf.
- Castaneda, J. (2001). Mexico: permuting power. *New Left Review*, 7 (January–February), 17–40.
- Castorina, E. (2006). *Demos'un Politikaları ve Politikacıların Politikaları: Arjantin'den Alınan Dersler* (Çev. M. A. Umar). Praksis No13.
- Chibber, V. (2009). Reviving the developmental state? The myth of the national bourgeoisie'. *Socialist Register*, 41(41), 144-165.
- CIA. (2012). *The Fact Book. Bolivia*. 12.03.2016, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bl.html>.
- CIA. (2016). *The Fact Book. Argentina*. 22.06.2016, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ar.html#People>.

- Cooney, P. (2007). Argentina's quarter century experiment with neoliberalism: from dictatorship to depression. *Revista de Economia Contemporanea*, 11(1), 7-37.
- Corrales, J. (2009). Using social power to balance soft power: Venezuela's foreign policy. *The Washington Quarterly*, 32(4), 97-114.
- Correa, R. (2012). Ecuador's path. *New Left Review*, 77, 89-104.
- CRS Report for Congress. (2007). *Latin America and the Caribbean: Issues for the 110th Congress*, 03.03.2016, <https://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33828-.pdf>.
- Cypher, J. M. (2004). Is Chile a neoliberal success?. *Dollars and Sense Magazine*. 16.10.2014, http://www.thirdworldtraveler.com/South_America/Neoliberal_Success_Chile.html.
- Çetin, H. (2001). Liberalizmin Temel İlkeleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 2 (1)., 219-237.
- Çil, E. Ö. (2009). Küresel Mali Kriz ve Latin Amerika Ekonomileri. *Ekonomik Krizler Dergisi*. 32. 09.05.2016, <http://www.mfa.gov.tr/data-/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi32/eceozturkcil.pdf>.
- Da Silva, J. G., Grossi, M. E. D. &, França, C.G. (2011). The fome zero (zero hunger) program - *The Brazilian Experience, Food and Agriculture Organization of the United Nations*. 21.02.2016, FAO.
- Davies, W. (2009). The making of neo-liberalism. *Renewal*, 17(4), 88-92.
- De Vos, P., De Ceukelaire, W., Bonet, M., & Van der Stuyft, P. (2007). Cuba's international cooperation in health: an overview. *International Journal of Health Services*, 37(4), 761-776.
- Delice, G. (2003). Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20, 57-81.
- Demir, G. (2011). Post Neoliberalizm? Kriz ve Sonrası Üzerine. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, Aralık 2011, 1-20.
- Demirovic, A. (2009). Postneoliberalism and post-Fordism: Is there a new period in the capitalist mode of production?. *Development Dialogue*, 51(January), 45-57.

- Department of Homeland Security (2016). CSI: Container Security Initiative. 17.06.2016, <https://www.cbp.gov/border-security/ports-entry/cargo-security/csi/csi-brief>.
- Dodds, K. (1996). The 1982 Falkland Islands War and a critical geopolitical eye: Steve Bell and the if. cartoons. *Political Geography*, 15(6/7), 571-592.
- Duncan, G. (Ed.) (1999). *A Trip to the market: The impact of neoliberalism in Latin America, developments in Latin American political economy: States, markets, and actors*. Manchester: Manchester University Press.
- Economic Commission for Latin America and the Caribbean. (2006). *Social panorama of Latin America*. Santiago: United Nations Publication.
- Egeli, H. (2001). Dış ticaret açısından sanayileşme stratejileri ve Türkiye açısından değerlendirmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2),149-161. 12.05.2016, http://journals.manas.edu.kg/mjsr/oldarchives/-Vol01_Issue02_2001/211.pdf.
- Ellis R. E. (2015). *The New Russian engagement with Latin America: Strategic position, commerce, and dreams of the past*. Carlisle Barracks, PA: US Army War College Press.
- Ellner, S. (2006). Solun Hedefleri ve Latin Amerika'da Neoliberalizme Karşı Strateji Tartışmaları. *Praksis*, 14, 29-46. 14.10.2014, <http://www.praksis.org/sayilar-/sayi-14-latin-amerika-dersleri->.
- Emre, Y. (2013). Latin Amerika'da sosyal demokrat eğilimler. *İstanbul Kültür Üniversitesi Küresel Eğilimler Serisi, Çalışma Kağıdı*, 9, 22.12.2014, <http://www.gpotcenter.org>.
- Eratalay, E. (17 Kasım 2011). Arjantin'de Kirchner iktidarının ekonomik ve sosyal temelleri. 25.02.2015, <http://haber.sol.org.tr/bizimamerika/arjantin-de-kirch-ner-iktidarinin-ekonomik-ve-sosyal-temelleri-48421>.
- Erdal, S. (2012). *Küreselleşme sürecinde refah devleti uygulamaları açısından İsveç modelinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, G. (2002). Türkiye'de ve Dünyada Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler. *Hak-iş Konfederasyonu Yayını*, 1-74.

- Erdoğan, M. (2013). Liberalizm ve Türkiye'de liberal eğilimler. *Liberal Düşünce Topluluğu*. 15.10.2014, <http://www.liberal.org.tr/sayfa/liberalizm-veturkiyede-liberal-egilimler-mustafa-erdogan,344.php>.
- Escobar, A. (2010). Latin America at a crossroads: alternative modernizations, post-liberalism, or post-development. *Cultural Studies*, 24(1), 1-65.
- Espinal, R. (1992). Development, neoliberalism and electoral politics in Latin America. *Development and Change*, 23(4), 27-48.
- Esty, F. (2013). *An analysis of U.S.- economic policy toward Chile during the cold war*. Unpublished master's thesis, Bucknell University.
- Fernandes, S. (2008). Social policy in Chavez's Venezuela. *Harvard Review of Latin America*. 12.05.2016, <http://revista.drclas.harvard.edu/book/social-policy-ch%C3%A1vezs-venezuela>.
- Fernandez, D. (2011). Post-Neoliberal Argentina and the death of Néstor Kirchner. *Encuentros*. 23.02.2015, http://www.niu.edu/latinostudies/news/encuentros/Encuentros_2011.pdf.
- Filgueira, F., Georgieva, S. V. & Lijtenstein, S. (2009). Moving toward comprehensive social policy: the case of Uruguay. In E. Gacitua-Mario, A. Norton, S. Georgieva, (Ed.), *Building of equality and opportunity through social guarantees* (pp. 212-220). Washington: World Bank.
- Fine, B. (Ed.). (2003). *Development Policy in the Twenty-first century: Beyond the post-Washington Consensus*. USA: Routledge.
- Fondo Latinoamericano de Reservas. (2007). *Venezuela Summary of Economic and Other News*. 01.07.2016, https://www.flar.net/ingles/documentos/25_04_venezuela_1_semester_2007.pdf.
- Foreman, K. A. (2009). *Venezuela: The effects of socialist socio-economic reform-The Chavez legacy*. Unpublished master's thesis, St. John Fisher College.
- Fortes, A. (2009). In search of a post-neoliberal paradigm: The Brazilian left and Lula's government. *International Labor and Working-Class History*, 75(01), 109-125.
- Frieden, J. A. (1992). *Debt, development and democracy: Modern political economy and Latin America, 1965-1985*. Princeton NJ: Princeton University Press.

- Gacitúa-Marió, E., Norton, A., & Georgieva, S. V. (Eds.). (2009). *Building Equality and Opportunity Through Social Guarantees: New Approaches to Public Policy and the Realization of Rights*. Washington: World Bank Publications.
- Galeano, E. (2006). *Latin Amerika'nın Kesik Damarları* (Çev. A. Tokatlı ve R. Hakmen). İstanbul: Çitlembik Yayınları. (Eserin orijinali 1997'de yayımlandı).
- Gallo, A., Stegmann, J. P., & Steagall, J. W. (2006). The role of political institutions in the resolution of economic crises: the case of Argentina 2001–05. *Oxford Development Studies*, 34(2), 193-217.
- Gazprom. (2013). *Venezuela. 10.05.2016*, <http://www.gazprom.com/about/production/projects/deposits/venezuela>.
- Gilbert, S. (2008). The U.S. policy of democracy promotion in Latin America. Eastern Michigan University. 10.10.2014, <http://commons.emich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1147&context>
- Gott, R. (2008). *Hugo Chavez ve Bolivarcı Devrim* (Çev. H. Böğün). İstanbul: Yordam Kitap. (Eserin orijinali 2005'te yayımlandı).
- Göçer, İ. (2012), 2008 Küresel Ekonomik Krizin Nedenleri ve Seçilmiş Ülke Ekonomilerine Etkileri: Ekonometrik Bir Analiz. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 10 (17), 18-37.
- Green, J. (2006). The rebirth of populism in Latin America poses a powerful challenge to the neoliberal order. *Venezuelan Analysis*. 08.05.2016, <http://venezuelanalysis.com/analysis/1903>.
- Gribbin, P. (1979). Brazil and CIA, *Counterspy*, April-May 1979, 4-23. 22.04.2016, <http://groups.uni-paderborn.de/kowag/geoeconomics/pdf/bacia.pdf>.
- Griffiths, T. & Williams, J. (2009). Mass schooling for socialist transformation in Cuba and Venezuela. *Journal for Critical Education Policy Studies*, 7(2), 30-50.
- Grugel, J., & Riggirozzi, M. P. (2007). The return of the state in Argentina. *International Affairs*, 83(1), 87-107.

- Guevara, A. (2005). *Chavez: Venezuela and the New Latin America, and Interview with Hugo Chavez*. New York: Ocean Press.
- Güder, S. (2011). *A comparative analysis of the foreign policy perspectives in two Latin American States: Brazil and Venezuela in the twenty-first century* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güloğlu, B. ve Altunoğlu, E. (2002). Finansal serbestleşme politikaları ve finansal krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye krizleri. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 27, 1-29.
- Han, E. ve Kaya, A. A. (Ed.). (2015). *İktisadi Kalkınma ve Büyüme*. Eskisehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Harnecker, M. (2007). *Rebuilding The Left*. London: Zed Books.
- Harvey, D. (2007). *A brief history of neoliberalism*. Newyork: Oxford University Press.
- Harvey, D. (2007). *Yaratıcı Yıkım Olarak Neoliberalizm* (Çev. E. Çamuroğlu Çığ ve Ü. Çığ). *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), 67-88. (Eserin orijinali 2007'de yayımlandı).
- Hasgüler, M. ve Uludağ, M. B. (2010). *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Hausmann, R., & Rodríguez, F. (Ed.). (2006). *Venezuela: anatomy of a collapse*. United States of America: Pennsylvania State University Press.
- Hayek, F.A. (Ed.). (2011). *The Constitution of Liberty*. The Definitive Edition. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hellinger, D. (2012). Chávez and the intellectuals. *NACLA Report on the Americas*, 45(4), 51-52.
- Heywood, A. (2008). *Siyasi İdeolojiler* (Çev. A. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş. Akın ve B. Kalkan). (8. Baskı). Ankara: Liberte.(Eserin orijinali 2007'de yayımlandı).
- Hirst, J. (2016). A guide to ALBA, *Americas Quarterly*. 15.05.2016, <http://www.americasquarterly.org/hirst/article>.

- Holloway, T. (Ed.). (2007). *A companion to Latin American history*. West Sussex: Blackwell Publishing.
- IMF. (2000). *World Economic Outlook Database*. 19.12.2015, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2000/02/data>.
- Isbell, P. (2007). Hugo Chávez and the future of Venezuelan oil (I): The resurgence of energy nationalism. *International Economy & Trade*, 20.03.2016, http://www.realinstitutoelcano.org/analisis/1106/1106_Isbell-_Chavez_Venezuelan_Oil_Part1.pdf.
- Işık, M. ve Eşitti, Ş. (2013). Venezuela’da Gerçekleşen 2002 Askeri Darbesinin Yazılı Basında Sunumu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 6 (28), 146-165.
- İnanç, H. ve Demiray, M. (2004). Siyasal Bir İdeoloji Olarak Neoliberalizm. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(11), 163-184.
- Jacome, F. (2011). Petrocaribe: The Current Phase of Venezuela’s Oil Diplomacy in the Caribbean. *Programa de Cooperacion en Seguridad Regional*, 20.06.2016, <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/la-seguridad/08723.pdf>.
- Kaiser, A. (2014). Michelle Bachelet is destroying Chile's free market institutions. *Forbes*. 11.03.2016, <http://www.forbes.com/sites/realspin-/2014/08/26/michelle-bachelet-is-destroying-chiles-free-marketinstitutions/#5a21eaca35a5>.
- Kaya, E. (2014). Hugo Chavez’in Petrol Politikası ve ABD. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*,. 2014 (31), 193-208.
- Keohane, R. (1984). *After hegemony*. New Jersey: Princeton University Press.
- Keohane, R. O., & Nye, J. S. (2001). *Power and interdependence*. U.S.: Longman Publishing Group.
- Kışlalıoğlu, C. (2008). *2000’den günümüze Latin Amerika- A.B.D.- karşılıklı ekonomik politik yaptırımları: Venezüella, Bolivya, Peru örnekleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Killick, T. (2003). *IMF programmes in developing countries: Design and impact*. London: Routledge.

- Kohl, B. (2010). Bolivia under Morales a work in progress. *Latin American Perspectives*, 37(3), 107-122.
- Kornblith, M. (2013). Chavismo after Chávez?. *Journal of Democracy*, 24(3), 47-61.
- Kunz, J. L. (1948). The inter-American treaty of reciprocal assistance. *The American Journal of International Law*, 42(1), 111-120.
- Kürküçügil, M. (2005). *Hugo Chavez ve Devrimde Devrim*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Leiva, F. I. (2008). *Latin American neostructuralism: The contradictions of post-neoliberal development*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Lemoine, M. (Ed.). (2003). Coup against Chavez in Venezuela - The best international reports of what really happened in april 2002. *Fundación por un Mundo Multipolar, Caracas*, (pp. 101-112). 23.03.2016, http://venezuelanalysis.com/files/best_of_coup_coverage.pdf.
- Lessa, F. (2010). Juicio y Castigo: Nestor Kirchner and accountability for past human rights violations in Argentina. *The London School of Economics and Political Science*. Retrieved June 4, 2016, from <http://blogs.lse.ac.uk/ideas/2010/11/juicio-y-castigo-nestor-kirchner-and-accountability-for-past-human-rights-violations-in-argentina/>
- Leubolt, B. (2009). Correlations of Forces and Policy Outcomes: The Political Economy of Inequality in Brazil and South Africa. *Paper presented at the 5th ECPR General Conference*. Potsdam, 10-12 Sep. 2009, Retrieved March 23, 2016, http://s3.amazonaws.com/academia.edu/Documents/709145/Leubolt_Correlations_Forces_Policy_Outcomes_ECPR2009.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAJ56TQJRTWSMTNPEA&Expires=1469110515&Signature=Va2TKbC%2BypcynQan2XiZtAqH7Fw%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DCorrelations_of_Forces_and_Policy_Outcom.pdf.
- Levin, J. (2007). *Modern world leaders Hugo Chavez*. New York: Chelsea House Publishing.

- Levitsky, S., & Roberts, K. M. (Ed.). (2011). *The resurgence of the Latin American left*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Levy, M. L. (2004). *We are Millions – Neo-liberalism and New Forms of Political Action in Argentina*. Londra: Latin America Bureau.
- Lievesley, G. & Ludlam, S. (2012). *Latin Amerika'da Radikal Sosyal Demokrasi Deneyimleri* (Çev. F. Çoban). Ankara: Phoenix Yayınevi. (Eserin orijinali 2009'da yayımlandı).
- Livingstone, G. (2009). *America's Backyard*. London: Zed Books.
- MacDonald, L. & Ruckert, A. (Ed.). (2009). *Post-neoliberalism and the New Left in the Americas: The Pathways of Economic and Trade Policies, Post-neoliberalism in the Americas*. New York: Palgrave Macmillan.
- Malamud, A. (2011). *Latin American Foreign Policies Between Ideology and Pragmatism*. New York: Palgrave Macmillan.
- Manisalı, E. (2008). *Batı'nın Yeni Türkiye Politikası*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Manwaring, M. G. (2007). Latin America's new security reality: irregular asymmetric conflict and Hugo Chavez. *U.S. Army War College, Strategic Studies Institute*. 12.05.2016, <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a471549.pdf>.
- Marthoz, J.P. (November, 2014). Venezuela's foreign policy: A mirage based on a curse. *NOREF Report. The Norwegian Peacebuilding Resource Centre*, 25.03.2016, <http://www.peacebuilding.no>.
- Masud, M. (2013). Explainer: What is ALBA? *Americas Society/ Council of the Americas*. 10.05.2016, <http://www.as-coa.org>.
- Mayekar, S. (2006). *The Piquetero Effect - Examining the Argentine Government's response to the Piquetero Movement*. Unpublished honors thesis in Political Science, Northwestern University.
- Merke, F. (2012). Argentina's foreign policy in Kirchner's second term. *The London School of Economics and Political Science*. 03.03.2016, <http://blogs.lse.ac.uk/ideas/2012/03/argentinas-foreign-policy-in-kirchners-second-term>.

- Meyer, P. J. (2010). Uruguay: political and economic conditions and US relations. *Current Politics and Economics of South and Central America*, 4(1), 1-11.
- Molloa, M. de L. R. & Saad-Filho, A. (2006). Neoliberal economic policies in Brazil (1994–2005): Cardoso, Lula and the need for a democratic alternative. *New Political Economy*, 11(1), 99-123.
- Moore, J. (2009). Swinging from the right: Correa and social movements in Ecuador, covering activism and politics in Latin America. *Upside Down World*, May, 13. Retrieved March 11, 2016, from <http://upsidedownWorld.org/main/ecuador-archives-49/1856-swinging-from-the-right-correa-and-social-movements-in-ecuador->.
- Moravcsik, A. (1992). Liberalism and international relations theory (No. 92). Cambridge, MA: Center for International Affairs, Harvard University. Retrieved January 23, 2016, from http://www.princeton.edu/~amoravcs/library/liberalism_-work_i ng.pdf.
- Moravcsik, A. (1997), Taking preferences seriously: A liberal theory of international politics. *International Organization*, 51(4), 513-553.
- Moreira, C. (2008). Between Bogota and Caracas emerging models of contemporary Latin American politics. *Venezuelan Journal of Economics and Social Sciences*, 14(2), 139-161.
- Morgenthau, Hans J. (1948). *Politics among nations: The struggle for power and peace*. New York: Alfred A. Knopf.
- Morrison, D. (2010) Hugo Chavez: The man who raised oil prices. 05.05.2016, <http://www.david-morrison.org.uk/venezuela/chavez.htm>.
- Muhr, T., & Verger, A. (2006). Venezuela: Higher education for all. *Journal for Critical Education Policy Studies*, 4(1), 161-181.
- Munck, R. (2003). Neoliberalism, necessitarianism and alternatives in Latin America: There is no alternative (TINA)?. *Third World Quarterly*, 24(3), 495-511.
- Norden, D. L., & Russell, R. (2002). *The United States and Argentina: changing relations in a changing world*. United Kingdom: Psychology Press.

- OAS. (2016). Our history. *Organization of American States*. 13.05.2016, http://www.oas.org/en/about/our_history.asp.
- Office of the United States Trade Representative. (2002). Chile Free Trade Agreement. 11.03.2016, <https://ustr.gov/trade-agreements/free-tradeagreements/chile-fta>.
- Oneal, J. R., Russett, B., & Berbaum, M. L. (2003). Causes of peace: Democracy, interdependence, and international organizations, 1885–1992. *International Studies Quarterly*, 47(3), 371-393.
- Oxhorn, P., & Ducatenzeiler, G. (Eds.). (1998). *What kind of democracy? What kind of market?: Latin America in the age of neoliberalism*. University Park, PA: Pennsylvania State University Press.
- Öğütçü, B. (2013). ABD – Venezuela İlişkileri ve Hugo Chavez. *Politika Akademi*. 05.03.2016, <http://politikakademi.org/2013/02/abd-venezuela-iliskileri-ve-hugo-chavez/>.
- Öngel, V. (2014). Brezilya'nın Değişmeyen Gerçeği; Yolsuzluk. *Akademik Hassasiyetler*, 1 Özel Sayı, 25-51.
- Özdemir, S. (2004). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Özsoy, S. (2012). Eğitimde Neoliberalizm Karşıtı Söylem Ne Kadar Antikapitalist? *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Eğitim, Bilim ve Toplum Dergisi*, 38 (10), 33-71.
- Palast, G. (2006). Tinker bell, Pinochet and the fairy tale miracle of Chile, 16.05.2016, http://www.thirdworldtraveler.com/South_America/Chile_Miracle_Pinochet.html.
- Parasız, İ. (1991). Monetarizm ve Friedman'cı Düşüncenin Temelleri. *Tekstil ve Mühendis Dergisi*, 25 (5), 46.
- Parlak, B. ve Sobacı, Z. (2005). *Kuram ve Uygulamalarda Kamu Yönetimi*. İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları.
- Petras, J. & Veltmeyer, H. (2009). *What's left in Latin America? Regime changes in times*. Surrey: Ashgate Publishing.
- Petras, J. (2010). 21. yüzyıl kapitalist kalkınmasına giden yollar. 21.05.2016, <http://www.yenidenatilim.com/?&Bid=507383>.

- Petras, J. (2011). Argentina: Why President Fernandez wins and Obama loses. 20.02.2016, <http://petras.lahaine.org/?p=1878>.
- Petras, J. (2016). Epilogue: Argentina the end of post neoliberalism and the rise of the hard right. 01.06.2016, <http://petras.lahaine.org/?p=2071>.
- Pill, H. (2002). Mexico: The Tequila crisis 1994–95. *Harvard Business School Publishing*, 9-702-093, 1-24.
- Pinto, A. (2012). Why is South Africa a BRIC(S)? 20.05.2016, <http://www.fairobservers.com/region/africa/why-south-africa-brics/>.
- Puello-Socarrás, J. F. (2011). A brief history of anti-neoliberalism: South American political economy and development paradigms in the XXI century. *Ci & Tróp.*, Recife, 35(1), 71-94.
- Quereshi, L. (2009). *Nixon, Kissenger and Allende U.S. Involvement in the 1973 Coup in Chile*. Plymouth: Lexington Books.
- Ramachandran, V. K. (2006). Land reform in Venezuela. *The Marxist*, 22(2). Retrieved March 3, 2016, from <http://www.cpim.org/marxist/200602-land-reform-venezuela-2.pdf>.
- Reber, M. F. (2010). Distributive justice and free market economics: A eudaimonistic perspective. *Libertarian Papers*, 2(29), 1-11.
- Riggirozzi, P. (2009). *After neoliberalism in Argentina: Reasserting nationalism in an open economy, governance after neoliberalism in Latin America*. New York: Palgrave.
- Roberts K. (2009). Beyond neoliberalism in Latin America? Societies and politics at the crossroads. J. Burdick, P. Oxhorn, K. M. Roberts, (Ed.), In *Beyond Neoliberalism: Popular Responses to Social Change in Latin America* (pp.1-16). New York: Palgrave Macmillan.
- Rodrik, D. (2006). Goodbye Washington Consensus, hello Washington confusion? a review of the world bank's economic growth in the 1990s: learning from a decade of reform. *Journal of Economic Literature*, 44(4), 973–987.
- Roett, R. (2010). *The New Brazil*. Washington: Brookings Institution Press.
- Romero, C. (2010). *South-south cooperation: A challenge to the aid system?* Philippines: Ibon Books.

- Rosales, A. (2013). The Banco del Sur and the return to development. *Latin American Perspectives*, 30(20), 1-17.
- Rush, C. (2003). Buenos Aires Consensus should have dumped IMF. *EIR Volume* 30(42), 6-7.
- Sandıklı, A. (2012). Teoriler ışığında güvenlik, savaş, barış ve çatışma çözümleri. *İstanbul Bilgesam Yayınları*. 14.10.2014, <http://www.bilgesam.org-/incele/229/-teoriler-isiginda-guvenlik--savas--baris-ve-catisma-cozumleri>.
- Santiso, J. (2006). *Latin America's political economy of the possible, beyond good revolutionaries and free-marketeers*. Cambridge: MIT Press.
- Sarıcan, B. (Ağustos-Eylül 2014). Pinochet darbesi: Bir başka 9/11. *Ankara Üniversitesi Latin Amerika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi*. 12.03.2016, <http://latinamerika.ankara.edu.tr/files/2014/10>.
- Senver, B. (2008). ABD finans sisteminde yaşanan kriz üzerine notlar. *TÜSİAD ABD Temsilciliği*. 03.03.2016, http://www.bulentsenver.com/Kultur-/pdf/ABD%20FINANS%20SISTEMINDE%20%20KRIZ_200809.pdf.
- Silva, E. (2009). *Challenging Neoliberalism in Latin America*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, A. (2011). *Ulusların Zenginliği*. (Çev. M. Saltoğlu). Ankara: Palme Yayıncılık. (Eserin orijinali 1776'da yayımlandı).
- Smith, W. C. (1991). *Authoritarianism and the Crisis of the Argentine Political Economy*. Stanford: Stanford University Press.
- Sullivan, M. P. (2006). Argentina: political and economic conditions and U.S. Relations. *CRS Report for Congress*. 13.07.2016, <https://www.fas.org/sgp/crs/row/RS21113.pdf>.
- Sullivan, M. P. (2008). Argentina: Background and U.S. Relations, *CRS Report For Congress*. 08.02.2016, <https://www.fas.org/sgp/crs/row/RL34734.pdf>.
- Sullivan, M. P. (2009).Venezuela: political conditions and U.S. policy. *CRS Report for Congress*. 23.03.2016, <http://fas.org/sgp/crs/row/RL32488.pdf>.
- Sylvia, R. D.,& Danopoulos, C. P. (2003). The Cha'vez phenomenon: Political change in Venezuela. *Third World Quarterly*, 24(1), 68-69.

- Symoniak, J. D. (2010). The Washington Consensus. *New Voices in Public Policy*, 5, 2-20.
- Tarver, Micheal H. & Ferederik J. (2005). *The history of Venezuela*. California: Greenwood Publishing Group.
- Tayyar, A. ve Çetin, B. (2013). Liberal iktisadi düşüncede devlet. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14 (11), 107-120.
- Tedesco, L., & Barton, J. (2004). *the state of democracy in Latin America: Post-transitional conflicts in Argentina and Chile*. London: Routledge.
- The Democracy Center. (2000). *Bolivia's war over water*. 17.05.2016, <http://democracyctr.org/bolivia/investigations/bolivia-investigations-the-water-revolt/bolivias-war-over-water/>.
- The Marxist. (April-September 2006). Land reform in Venezuela. Volume XXII. No. 2-3. Retrieved March 3, 2016, from <http://www.cpim.org/marxist/200602-land-reform-venezuela-2.pdf>.
- The White House. (2012). *Fact Sheet: U.S.-Brazil Defense Cooperation*. 19.05.2016, <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2012/04/09/fact-sheet-us-brazil-defense-cooperation>.
- Thomas, T. M. (2009). Asymmetrical motivations: an analysis of Argentine-Venezuelan bilateral relations. *The Journal of Politics and Society*, 20(1), 86-116.
- Thorsen, D. E. (2011). *The politics of freedom a study of the political thought of Isaiah Berlin and Karl Popper, and of the challenge of neoliberalism*. Unpublished Phd, University of Oslo.
- Topal, A. (2007). *Latin Amerikayı Anlamak – Neoliberalizm, Direniş ve Sol*. İstanbul: Yordam Yayınevi.
- Topal, A. (2009). Ulusal kalkınmacılıktan küresel neoliberalizme anti-emperyalizm: Latin Amerika deneyimi. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (41), 113-138.
- Trinkunas, H. A. (2002). The crisis in venezuelan civil-military relations: from punto fijo to the fifth republic. *Latin American Research Review*, 37(1), 41-76.

- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2011). *Bolivya'nın Ekonomisi*. 12.03.2016, <http://www.mfa.gov.tr/bolivya-ekonomisi.tr.mfa>.
- Tüylüoğlu, Ş. (2004). Küreselleşme Sürecinde Kalkınma Politikaları ve Devletin Zayıflayan Rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadî ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 257-280.
- Uludüz, U. (2011). Biyo-yakıtlar: Brezilya Örneği. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 25. 20.05.2016, http://www.mfa.gov.tr/biyo-yakitlar_-brezilya-orneği-.tr.mfa.
- UNDP, (2013). *Citizen security with a human face: Evidence and proposals for Latin America. Regional human development report*. Panama: United Nations Development Programme.
- Undurraga, T. (2015). Neoliberalism in Argentina and Chile: common antecedents, divergent paths. *Revista de Sociología e Política*, 23(55), 11-34.
- Veltmeyer, H., & Petras, J. (2007). *Latin Amerika'da Devlet İktidarı ve Toplumsal Hareketler*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Waylen, G. (Ed.). (2016). *Gender, institutions, and change in Bachelet's Chile*. New York City: Palgrave Macmillan.
- Webber, J. (2010). Venezuela under Chávez The prospects and limitations of twenty-first century socialism, 1999-2009. *Socialist Studies: the Journal of the Society for Socialist Studies* 6(1).11-44.
- Weisbrot, M., & Sandoval, L. (2007). Argentina's economic recovery: policy choices and implications. *Center for Economic and Policy Research*. 27.02.2015, <http://www.cepr.net/index.php/publications/reports/argentina-economic-recovery-policy-choices-and-mplications>.
- Weisbrot, M., & Sandoval, L. (2007). The Venezuelan economy in the Chávez years. *Center for Economic and Policy Research*. 23.03.2015, <http://www.cepr.net/content/view/1248/8>.
- Williamson, J. (1990). What Washington means by policy reform. *Peterson Institute for International Economics*. 03.01.2016, <https://www.wcl.american.edu/hracademy/documents/Williamson1990WhatWashingtonMeansbyPolicyReform.pdf>.

- World Bank. *World Development Report, 1991, 1992, 2001, 2002*. 19.12.2015, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/data/>.
- World Bank. *World Development Report, 1995*. 20.05.2016, <http://www-wds.worldbank.org>.
- Wylde, C. (2011). State, society and markets in Argentina: The political economy of Neodesarrollismo under Néstor Kirchner, 2003–2007. *Bulletin of Latin American Research*, 30(4), 436-452.
- Yağcı, A. (2013). Petrol, sınıf çatışması ve uluslararası siyaset: Hugo Chávez döneminde Latin Amerika ve Venezuela. 21.12.2015, <http://alperyağci.com/category/writings-in-turkish>.
- Yates, J. S., & Bakker, K. (2014). Debating the ‘post-neoliberal turn’ in Latin America. *Progress in Human Geography*. 25.10.2015, SAGE journals.
- Yayla, A. (2002). *Liberalizm*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Yeşil, H. (2013). *Latin Amerika – 21. Yüzyılın Sosyalizmi mi?* İstanbul: Dönüşüm Yayınları.
- Yıldırım, C. (2011). Birinci ve İkinci Nesil Washington Uzlaşması: Neoliberal İktisat Politikalarının 1980’den Sonraki Evrimi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 1-23.
- Yılmaz, S. (2011). Latin Amerika’da Neler Oldu? 08.02.2016, http://usam.aydin.edu.tr/analiz/Latinamerika_.pdf.
- Yürekli, Ö. (2004). *Ekonomik krizler açısından küreselleşme sürecinin gelişmekte olan ülke ekonomilerine etkileri ve Türkiye örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zingales, L. (2008). Causes and effects of the Lehman Brothers bankruptcy. 08.05.2016, <http://research.chicagobooth.edu/igm/docs/Zingales-Testimonies.pdf>.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Mine Gergün
Doğum Yeri ve Tarihi : İzmir-15.01.1980

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi : Hacettepe Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurumlar ve Yıl : Milli Eğitim Bakanlığı 2003-2006

İLETİŞİM

E-posta Adresi : minegergun@hotmail.com
Tarih : 25.07.2016